

Erdős

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

PAP JÓZSEF, ÁCS KÁROLY, CS. SIMON ISTVÁN,
BOGDÁN JÓZSEF, P. NAGY ISTVÁN, BALOG ZSUZSA
ÉS ILSE TIELSCH VERSEI
VIDA OGNJENOVIC ELBESZÉLÉSE
KEREKES LÁSZLÓ PRÓZAVERSE
JÓDAL RÓZSA NOVELLÁJA
SLOBODAN SELENIC ESSZÉJE
CSÁNYI ERZSÉBET, SILLING ISTVÁN
ÉS PÉNOVÁTZ ANTAL TANULMÁNYAI

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1995

December

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Pap József: Ilyenkor télen (vers) 773*
Ács Károly: Évek és percec (vers) 775
Vida Ognjenović: Gyermekláncfű (elbeszélés) 777
Slobodan Selenić: A szerb nép az új kor küszöbén (esszé) 796
Cs. Simon István versei 799
Bogdán József versei 802
P. Nagy István: Hulladéktároló (vers) 804
Kerekes László: Egyszerű útijegyzetek (próza-vers) 807
Jódal Rózsa: Szülőgépek (novella) 813
Balog Zsuzsa versei 818
Ilse Tielsch: Pillanatok (versciklus) 821

ILYENKOR TÉLEN

P A P J Ó Z S E F

Tolnai Ottónak

Ilyenkor télen sokszor megesik,
hogy egy induló parányi erdő
motoszkál fejemben.
S szurkolok neki: nőne, terjedne, sokasodna
s derítene fel a pusztasággá sivárult táj
elviselhetetlenül szomorú arcát.
B. M. Z. ültette fejembe ezt a bogarat
(jelen voltam, amint éppen hét
egyívású akácsuhángot rakott fel
– úgy nyersen alig kivehető, savós
színekkel – a kerámialapra).
Akkortájt már véglegesen
felszámolták a síkság tanyavilágát
mindenható jövőtervezőink,
az akácosokat is a ledöntött tanyák körül,
biztos fogódzóit a rosszul tájékozódó szemnek,
s apró vadjaink téli menedékét.
Ő is már csak emlékeiből
idézhette meg azt a kis akácoázist . . .
Téli kép lett a lap égetés után:
a szúrós ágakon gyászoló, borzas verebek,
s a fölénk kanyarintott gyöngyház égből
tisztára dermedt hangok hallatszottak,

---

cérnavékony hangok kislány korából,
az elsüllyedt Bánát, s az árva
szentgyörgyi ház kísértő jajveszékelése.

Becse, 1995 decembere

ÉVEK ÉS PERCEK

ÁCS KÁROLY

Ma séta közben megtorpantam
(hol is járhattam gondolatban?):
két lepke billegett az úton,
élet s halál közt feleúton.

Az egyik még csupa élet volt:
szárnya, potroha egyetlen csók.
Egyetlen láng. Boldogan szállna,
ha engedné elpilledt párja.

Az már alig élt. El-elbágyadt.
Csak elaludni érzett vágyat.
Tán korábban jött néhány perccel,
és most száz évvel előbb ment el . . .

Rád gondoltam. Hogy sűrögsz most is,
a vállad egész világot visz.
Újrakezdeni – neked semmi . . .
Jó lenne mindig veled lenni!

S eszembe jutott: te sem vagy már
az, aki nekem mindig voltál.
Bánkódtam minden évünkért, és
szívembe befészkelte a féltés.

Mért nem születnél harminchatban?
Akkor még nem is lennél hatvan . . .
S ötvenkettőben? Tizenhat se.
De akkor vajon rám akadsz-e

azon a forró, nyári esten?
Vagy csak véletlen éri testem
sikló tested áramütése,
és futsz tovább jövőd elébe?

Hány év is hátra? hány előre?
Bízzuk inkább a Teremtőre . . .
Lassíts kissé, s én majd követlek:
várjuk a következő percet.

Trusetal (Thüringia), 1995 augusztusa

GYERMEKLÁNCFŰ*

VIDA OGNJENOVIĆ

1952 tavaszán a népes gyerekhadból, pedig tizenhároméves-forma süvölvények is akadtak közöttük, senkinek halvány fogalma sem volt, mit jelent az, hogy vegetariánus, patofóbiás vagy egocentrikus, márpedig a felnőttek mind a három titokzatos jelentésű szót rendszeresen használták Géll tanár úr neve kapcsán, s emiatt a gyerekek őt magát is sötét és rejtélyes alaknak tartották. Ez a gyereksereg mindennap szélteben-hosszában megtárgyalta a világ csudálatosnál csudálatosabb dolgait, köztük őt is, és az itt kialakult általános vélemény szerint ez az ember meg volt babonázva, el volt átkozva, és roppant veszélyes volt a gyerekek életére nézve. Mindenki félt tőle. Ezt egyedül azok nem vallották be egészen, akik merték kézzel megfogni az egeret, vagy pedig gyufaskatulyában svábbogarakat tartottak a zsebükben. De hát hiába, ezt úgysem lehetett véka alá rejteni.

Géll tanár urat szerbül Đordénak, magyarul Györgynek, németül Georgnak hívták. A ruszinok azt mondták, hogy Gregor, a szlovákok ugyanezt lágyabban ejtették, úgy, hogy Gzsegozs, az egyik nagydiáktól pedig megbízhatóan úgy értesültek, hogy Madame Stanivuk franciátánárnő egy alkalommal mindenki előtt Zsorzsának szólította őt.

A városban név szerint és foglalkozása szerint úgyszólván mindenki ismerte, de személyével kapcsolatban minden más, akárcsak a gyerekek körében, csupán találgatás, merő koholmány vagy mendemonda tárgy lehetett. Egy szép, tágas házban lakott, egymaga. A kovácsoltvas kapu leginkább zárva volt. Beszélték, hogy a felesége a háború alatt patkány-

* A szerző *Otrovno mleko maslačka* (A gyermeklángfű mérgező teje) című kötetéért megkapta a Szirmai Károly Irodalmi Díjat, amelyet 1995. december 9-én adtak át Verbászon

marásba halt bele egy éjszaka, a pincében, ahol valamilyen katonaság elől bujkáltak. Mások azt mondják, nem, hanem a szíve vitte el. Amikor meglátta azt az undorító állapotot, ahogy közeledik feléje, menten megszakadt a szíve. A gyerekek számára ez az utóbbi változat volt az érthetőbb. Közülük sokan maguk is úgy gondolták, hogy ők is hasonlóan végeznék, ha jönne az a patkány, még hozzá töksötétben.

Géll tanár úr vegytant tanított a gimnáziumban. Otthon pedig, elegánsan berendezett szobájában, magánórákat adott a diákoknak fizikából, matematikából, német és latin nyelvből, de sohasem vegytanból is. Azt tartotta, hogy égbekiáltó erkölcstelenség lenne az iskolában előbb bezúgatni a nebulókat, hogy azután otthon, pénzért készítse fel őket arra, hogy kijavítsák gyenge osztályzataikat. Ezért ezeket az iskolában gyötörte meg amúgy előírásosan. Pótórákat és gyakorlatokat tartott nekik. Bonyolult kísérleteket végzett előttük. Rendszeresen ismételtette az anyagot, és feleltetett. Ahelyett, hogy ezért hálásak lettek volna neki, a diákok istenverésnek tartották. A többi tantárgyból összesen nem készültek annyit, mint vegytanból. Géllnél, bizony, nem volt könnyű jó osztályzatot szerezeni, viszont azok, akiknek ez mégis sikerült, úgy értettek a kémiahoz, mint akármelyik patikus. Ez volt egyébként a tanár úr másik foglalkozása, a patikusság. Amikor nem volt az iskolában, vagy nem a magántanulóival volt elfoglalva, egy patinás szépségű gyógyszertárban dolgozott, amely – mint mondogatták sokan – az övé volt a háború előtt. A város három gyógyszertára közül a legszebb. Nem túlságosan tágas, de minden bennevalónak ott különös formája, színe és illata volt.

A lakkos, faragott pultot meglehetősen magas, gyönyörű díszítésekkel metszett üvegfal osztja ketté. Az üvegfalban két nyílás, a jó szagú patikusnő vagy maga Géll tanár úr azon adja ki az orvosságot. A falnál plüssshuzatos kis pad, mellette egy tógát viselő, szakállas férfi gipszszoborra, babérkoszorúval a fején, a kezében hosszú bottal, amelyre kígyó tekeredik. Ugyanilyen gipszszobor állt a kirakatban is. Odabent mindig bódítóan meleg volt. A különböző színű gyógyszereket, kenőcsöket, tinktúrákat és főzeteket tartalmazó fiolák meg dobozok az üvegespolcokon sorakoztak. Az üvegtégelyeken cifra gót betűs feliratok. Mindez a csodák valóságos tárháza volt. A pulton, az üvegfalon belül eltérő nagyságú, vastag falú fehér porcelántégelyek álltak, bennük egy-egy porcelán mozsártörő, kanálka, adagoló lapátka vagy apró pincetta. A gyerekek a miniatűr patikamérlegtől és a hozzávaló még parányibb súlyoktól váltak meg legnehezebben, s amelyek kellemesen meg-meg-

csörrentek a piciny sárgaréz serpenyőkben, amikor a patikusnő mért rajtuk valamit. Kész gyönyörűség. A fekvő helyzetben levő vaskos tégelyekben olyan orvosságokat tartottak, amelyek színes cukorkákra emlékeztettek inkább, mellettük pedig ott sorakoztak a fényűző illatszeres üvegcsék.

Ebben a patikában gyógyhatású, meleg és gyönyörűséges volt minden, Géll tanár urat kivéve, akinek személye félelemmel, mi több, borzadállyal töltötte el a gyerekeket. Még valamennyire elviselhető volt a helyzet, amikor a tanár úr a nagy üvegajtó mögött, a gyógyszertár másik részében tartózkodott, ahol egy ugyanolyan, csak másképpen fordított pult mellett, rendszerint valami kenőcsöt kavargatott egy nagy fehér tálban, vagy egy üvegcsét rázogatót hosszan, hogy aztán annak jól összezagyvált tartalmát öntse bele a tálba. Ilyenkor senkit sem vett észre. A patikusnő a helyiség elülső felében szolgálta ki a vevőket. Igen ám, de amikor ő nem volt itt, elkerülhetetlenné vált a találkozás a tanár úrnak az üvegfal mögött feltűnő, vörösös tonzúrájával, ez pedig maga volt a borzalom.

A nagydiákok váltig állították, hogy a tanár úr már évek óta kísérletezik a patkánymarás elleni szérum feltalálásával, ezért kever, kavar, zagyvál összevissza mindenféle alkotóelemeket. Leginkább úgy szokta csinálni, hogy denevérek vénás vérébe szárított patkánymájából örölt darát elegyít, akkor jöhet a kén, majd egy kis kancatej és békanyál, a végén egy hulla szemgolyója, a legvégén pedig eleven svábbogarakat kever az egész miskulanciába. A kisebb gyerekek sikoltoztak, mialatt a kamaszok élvezettel sorolták ezeket a válogatott szörnyűségeket.

A kislány remegő kézzel nyújtja át a receptet. A tanár úr keze az üvegfal nyílásán keresztül elmarkolja a papírt, azután a fiókokban keresgél, és belekukkant a polcokon álló tégelyek egyikébe-másikába. Dobozokat sorakoztat fel a pulton, utána pedig a vényen kipipálja a tételeket. A köpenye szivarzsebén piros cérnával ráhímezve latin betűs felírás áll: Mr. G. Géll. A kislány ezt így olvassa: morgó, gonosz Géll. A kéz újból kibújik a nyíláson, tele van orvosságdobozokkal, majd egy hang hallatszik. Van szatyrod, kislány? A kislány hallgat, közben a szíve úgy kalapál, mintha a pulóvere alatt valami kis harkály kopácsolna szakadatlan: tup, tup, tup. A tanár úr kihajol a nyíláson. A kislány rémülten hátrál, a kezébe temeti arcát, és azt sikoltozza: Nem én voltam, nem én voltam! A patikusnő a másik szobából odafut, becsomagolja a gyógyszereket, s úgy nyújtja oda a kislánynak. Nincs szatyrod, ugye? A tanár úr fölemeli egy tégely fedőjét, pincettával kiemel egy rózsaszínű

labdacsot, egy papírszeletkébe becsomagolja, s odanyújtja a kislánynak. Tessék egy kis promincli, te jó kislány vagy, fogadd csak el, jót tesz a torkodnak. A kislány kikapja a kezéből az ajándékot, és az ajtóhoz rohan. A patikusnő nyitja ki előtte, ő pedig futva csatlakozik ahhoz a raj gyerekekhez, amely a sarok mögött várja.

Ott volt, mondja elfúló lélegzettel, és ezt adta. Odamutatja a többieknek a labdacsot. Tudja, hogy ebben a pillanatban a helyzet magaslatán áll, mert a gyerekek között ő az egyetlen, aki személyesen beszélt a tanár úrral . . . de csak az a fakopáncs ne kopácsolna továbbra is szakadatlanul ott a pulóvere alatt: kop, kop, kop! Dobd el, parancsolja az a fiú, akinek szavára mindenki hallgat a csoportban. Ez valami rontás. A kislány markában szorongatja a szerény kis ajándékot. Tetszik neki ez a szép, színes labdacs. Dobd el, minél előbb! Az ilyesmit egérszARBól csinálják, jelenti ki a nagyfőnök. A kislány földhöz csapja a labdacsot, utána dühösen még rá is tapos, aminek következtében az palacsintává mállik. A fiú tovább tiporja, tapossa, mindaddig, amíg el nem porlad. Ez csak egy köhögés elleni cukorka volt, mondja a kislány sajnálkozva, és sírásra görbülő szájjal búcsúzva el attól a rózsaszín maszattól, ami a cukorkából maradt. Kóstoljuk meg, csak úgy a nyelvünk hegyével, indítványozza egy sovány gyerkőc. Nem, mondja ellentmondást nem tűrő hangon a vezér, ez halálos mérég, összeesnél, mint egy üres krumpliszák.

A kislány hosszan figyel, amint egy hangya siet a rózsaszín törmelék irányába. Ha most a hangya a mérég miatt fölfordul, gondolja magában, akkor igaz minden. Akkor GÉll tanár úr tényleg vajákos és gonosztevő. A hangya toronyiránt evez előre, majd a rózsás szigetecskén átkelve, épen és egészségesen csetlik-botlik tovább a fűben. A hangya továbbmászott, és nem lett semmi baja, mondja megrovóan a kislány, mert még mindig sajnálja a cukorkáját. Azért, mert nem evett belőle, egy szemernyit sem, magyarázza a szigorú ifjonc. Te is hozzáértél ahhoz a miszmaszhoz, és még élsz, de azért, mert nem ettél is belőle. Csakugyan, mondja a kislány, a hangya sem evett. A rózsaszínű morzsalék, cukorpor, lassacskán maga is az út pora lesz. Hamarosán itt a nyár.

A GÉll-féle patikában a város többi gyógyszertárától eltérően mindenféle csodaszer akadt. Először is, mint a felnőttek mondogatták, úgyszólván minden fontosabb gyógyszer a tanár úr maga készített. Hajhullás elleni lotion, vérzéscsillapító tinktúrát, szirupot köhögés ellen, kenőcsöt köszvény, ízületi és reumatikus bántalmak enyhítésére. Szájöblítőt dohányosoknak, kis füldugaszokat, szemcseppeket trachoma

ellen, nemkülönben valamiféle zsírt szemfertőzések leküzdésére. Azután hintőport zsírfoltok eltüntetésére az öltönyökről, fogfehérítő granulátumot, szalmiákszeszt a garatmandulák ecsetelésére, szirupot vérszegénység ellen. Ő készítette a híres-nevezetes kombináltport fejfájás ellen (mintha elvágták volna), hasonlóképpen saját készítményei közé tartozott a vazelinos krém visszértágulásról, a szívcsöppek mértéktelen szívdobogásról, a repülőő ajúlásról, úgyszintén a sebek hegedését elősegítő hintőpor.

Ebben a gyógyszertárban különféle háztartási cikkek is kaphatók voltak, ezért unos-untalan a Géllhez szalasztották a gyerekeket. Volt ott élesztő (por alakban), tejoltó (folyékony állapotban), kalcium emberi használatra és a tyúkoknak egyaránt, ruhakékítő, szalicil, ezüstneműek tisztítására szolgáló por, zselatin, vaníliarudacsákák, cimet, tortafesték, szacharin, szódabikarbóna, szegfűszeg és sok minden más. Úgy látszik azonban, mindez mégsem lett volna elég Géll tanár úr jó hírének öregbítéséhez, amihez egyébként nem fért kétség, ha a patikárius uram egyúttal nem lett volna valóságos és felülmúlhatatlan mestere az arc krémek, illatszerek, hajfestékek és finom likőrök készítésének is. Ezért, persze, az asszony nép áldotta a nevét (mit csinálnánk mi a tanár úr nélkül, arcápoláshoz hol lehet manapság bármi jót kapni). Az ő krémjeiről legendákat meséltek. Este bekened a flekket, karcolást vagy pattanást, s reggelre, amikor felkelsz, nyoma sincs bárminek, mintha nem is lett volna. Géll úr valóságos csodatevő. Őnála kapható pomádé nappalra, pomádé éjszakára, pomádé nyárra, pomádé télre, ha kell, fiatalabb, ha kell, idősebb személynek, zsíros, száraz vagy közepes arc bőrre, sőt, mást-mást tudott ajánlani szőkéknek, barnáknak, gesztenyéseknek. Suttogva emlegettek bizonyos fiatalító krémeket is, ámde szóba kerültek olyanok is, amelyeknek lesújtó hatásuk volt. Tud az neked olyan pomádét adni, amitől egy röpké hét alatt úgy megereszkeedik és megráncosodik a bőr, hogy egészen fiatal asszonyból is kész vénasszony lesz. A nagyságák között nemegyszer kitört a perpatvar akörül, hogy ki kit tett lóvá ezzel a veszedelmes kenceficével. Géll tanár úrnak aranykeze és óriási tudása van, okoskodtak gyakran fennhangon az idősebbek. Nem keze, hanem valóságos karmai vannak, suttogták félve a gyerekek.

A pomádékon kívül a nők – néha suttyomban is – nála vásárolták a hajfestéket, az illatszert meg az ilyen-olyan likőrféleségeket. Különösen egy sárgás színű kölnivíz örvendett általános népszerűségnek, amely egy Tuberosa felíratú, terebélyes üvegpalackban állt. A patikusnő előbb abból öntött egy kisebb retortába, s pici tölcser segítségével csak utána

töltött a hozott üvegcsébe. Emc művelet közben a gyógyszerárban olyan átható illat terjengett, hogy belefájdult az ember feje. A gyerekek rendszerint ráismertek erre az illatra a felnőtteken. Patikaszagú vagy, állapították meg ilyenkor.

Valaki elterjesztette a híret, hogy a tanár úr éppen azokban a napokban fedezte fel a kopaszodás elleni szer összetételét, s ez majd híressé teszi nevét az egész világon. Ha valaki, ő biztosan föltalálja a hajnövesztőt, vélekedett a városva felnőtt társadalma, de nem úgy a gyerekek is. Ha fölfedezi ezt az orvosságot, s attól neki magának is kinő a haja, akkor kész vámpír lesz, ez volt a gyereknép véleménye.

A kislány közölte a többiekkel, egy könyvben azt olvasta, hogy létezik egy pirula, amitől az ember láthatatlanná válik arra az időre, ameddig a pirula hatása tart. Ennek ez biztosan van, erősítette meg az egyik gyerkóc. Melyik könyvben olvastad, kérdezi szigorúan a nagyfiú. A *Carrick és Vallá*ban, komolykodott a kislány. Ugyan, az gyerekkönyv, abban csupa olyan dolgok vannak, ami nem igaz. De ez igaz, ilyen pirula létezik. S őneki is van. Ő pedig olyan ember, hogy éjszaka beoson a gyerekek szobájába, gondosan csukjátok be az ablakokat, bizonykodik a kislány. Most is itt van közöttünk. Halljátok, sssss, mi susog? Valami susog. S a kislány elsőnek sikoltott fel és bógte el magát, majd példáját a többi lányka is követte.

A gyerekek bizalmatlansága Géll tanár úrral szemben különösen akkor jutott tetőpontra, amikor megnézték a *Varázsmag* című filmet, amelyben a gonosz varázsló megtévesztő hasonmása volt ikertestvérének. Többé nem lehetett semmi kétség. A gyerekek tökéletesen meg voltak győződve, hogy ez az ember gonosz és közveszélyes, csupán az a baj, hogy a buta felnőttek képtelenek ezt megérteni. De hát mit értettek meg ők valaha is? Csak cigiznek vagy pipálnak, köhécselnek, és mély hangon dumálnak valamit, a jó ég tudja, mit. A gyerekek kisdud és dacszövetség megvádolta Géll tanár urat, hogy vajákos, boszorkánymester, aki éjszakánként a gyerekek vérért szívja, nappal pedig, nehogy gyanút fogjanak, rózsaszín labdacokkal kedveskedik nekik. Valójában ekképpen jelöli ki őket. Az a gyerek, aki napközben cukorkát kapott, azon az éjszakán van soron, hogy megkínózzák. A legnagyobb pech, ami egy gyereket érhet, az az, hogy egymagában találkozik vele az utcán. Meg is fogadták keményen, hogy amikor ő ott van, egyikőjük sem teszi be a lábát a patikájába még az élete árán sem, és szüleivel sem. Nagy szidásokat kaptak, sőt, néha egy-két nyakleves is elcsattant azért, mert órák hosszat a gyógyszerár körül sündörögtek, toporogtak, hogy aztán a

végén üres kézzel térjenek haza, nem hozták meg azt a csekélységet, amiért küldték őket. A felnőttek, mi több, már arra gondoltak, hogy a tanár úr bizonyos gyógyszereket szándékosan nem ad a gyerekek kezébe (merthogy váltig állították, hogy éppen az nincs, amiért küldték őket), úgyhogy aztán nagy megértéssel könyvelve el a gyógyszerész úr már-már szülői elővigyázatosságát maguk mentek el a patikába. A gyerekek helyzete ekkor egy fokkal könnyebbé vált.

A legbátrabb fiú a csapatból megmásíthatatlanul elhatározta, hogy éjnek idején, amikor a tanár úr nincs ott, behatol a gyógyszerész hátsó helyiségébe, s az egész társaság végre tudni fogja, hogy mit pancsol és kotyvaszt ott ez a gonosz ember. A szobája biztosan tele van hullákkal, kotyogott közbe cérnahangon a gyerkőc. Hadd legyen, mondja a rettenthetetlen, én ugyan nem félek. Láttam én hullát, ohohó, mennyit! Nem láttál, hurrogják le a többiek karban, hazudsz. Láttam. Nem láttál. Láttam. Hol? A protestáns temetőben. Azt a temetőt, igaz, gránátok szántották fel még a háború idején, úgyhogy sok kripta azóta is nyitva tátongott, mert nem voltak hozzátartozók, akik gondoskodtak volna róluk. A gyerekek, amikor éppen arra lett volna útjuk, nagy ívben elkerülték félelmükben. A fiú az édesanyja életére esküdözve bizonygatja, hogy igenis volt a temetőben, s hogy némelyik kripta tele volt hullákkal. Azok nem hullák, maflapék, vihogja a nagyokos kislány, hanem csontvázak. A hullák, ha nem tudnád, olyan halottak, akiket még nem temettek el. Láttam én halottakat is, mondja felpaprikázva a fiú, közben valamennyien jól tudják, hogy füllent. Egy kis verekedés, karmolászás és hajba kapás után a perpatvar mégis a bátor fiú javára dől el. Be fog törni a patikába, s ha erről valaki megpisszen, ahol nem kell, büntetésül megcsókolja a béka száját. Általános hangzavar, visítozás, majd kilátásba helyezik a nagy fiúnak, hogy ha ezt meg merészeli tenni velük, beárujják a felnőtteknek, de az is lehet, hogy még az iskola igazgatójánál is fölmondják. Ki fog fölmondani, kicsoda, hadd lássam, ki lesz az a híres, dülleszkedett haragosan a fiú. Újból egy sor hátba püfölés ököllel, gáncsvetés, marékszámra kitépett haj, könnyek. A kislány zokogva, csökönnyösen hajtogatja, hogy a tanár úr láthatatlanul itt van közöttük, és mindent hallott, amit beszéltek. Itt van, itt, hát nem érzitek a lélegzetét? . . .

Géll tanár úr mindig fűrgén, sietve járt. Előírásosan felöltözve, tisztán, rendesen, valahogy áttetsző fehéren, és soványan (hát amikor csak magokat szemezget, mint a madarak, tréfálkoznak számlájára a felnőttek). Az utcán szemüveg nélkül járt, de olyankor, amikor valamit jobban

meg kellett nézni, gyors mozdulattal biggyesztette orrára a pápaszemet. Amikor ugyanilyen fürgén a helyére csúsztotta, mindannyiszor gyengéden a zsebére csapott, hogy meggyőződjön, a helyén van-e. Sárgásvörös haja, amely különben a nyakába nőtt, úgy állt, mit egy kétfelé osztott koszorú. A telet és az esős napokat kivéve leggyakrabban vászoncipőben járt. Egyesek talán tréfaképpen azt beszélték, hogy a cipőjét is maga készíti. Könnyű léptekkel, úgyszólván hangtalanul járt lábbelijében, egyszerre csak váratlanul melletted terem, hogy beléd fagy a szusz. A gyerekek ilyenkor nyájként összebújtak, és szorosan a falhoz tapadtak. Reszkettek rémületükben, miközben ő anyagi nyugalommal húzott el mellettük.

A tavasz akkor sáros, ónosan szürke és valahogy nyomasztó volt. Megsokasodó öngyilkosságok, heves esőzések. Noha a gyerekeket nem engedték a halottak közelébe, a körülöttük zajló beszélgetésekben mégis a halál volt a leggyakoribb szó, úgyhogy valami természetfeletti félelem vert közöttük tanyát. A felnőttek panaszkodtak, hogy gyerekeik nyugtalanul alszanak, hogy betegesek és sápadtak. A gyerekek viszont behúzódtak egy-egy sötét zugba, mindenféle szörnyűségeket meg rémtörténeteket agyaltak ki, részletesen megtárgyalták az öngyilkosok búcsúleveleit, és majd behaltak a félelembe.

A kisiúnak erős tüdőgyulladása van. Megszeppent édesanyja aggódik, mert azt mondja, hogy lázalmában a gyerek jajveszékel és félrebeszél. Szakadatlanul azt kiabálja: Nem akarom a gyermekláncfűvet, nem akarom a gyermekláncfűvet. Éjszakánként felriad álmából, s torkaszakadtából ordítja: Ő mérgezte meg Tibit, ő mérgezte meg Tibit. Az édesanya óvatosan és gondterhelten faggatja a többi, egészséges gyereket, akiket – különben – nem bocsát be fiacskájához, nehogy átragadjon a betegség: Miket beszél a fiam, gyerekek? Ki mérgezte meg Tibit? A gyerekek hallgatnak. Mi van azzal a gyermekláncfűvel? Senki semmit nem tud. A titok – titok maradt.

Tibi a másik gyerektáborhoz tartozó kisiú, aki nélkül az élet itt a legelőn, a vasút mellett, nem érne egy lyukas garast sem. Ők négyen a bakterházban laktak szüleikkel, közvetlenül a vasúti sorompó mellett. A kisiú azt mondja, hogy ők mindannyian, ahányan csak vannak, sőt, a nagyszüleik is, ha élnek, ingyen utazhatnak az egész világon. A vonaton senki sem kéri tőlük a jegyet. Emiatt a gyerekek körében a családnak nagy becsülete van, és – mi tagadás – irigylik őket. A házuk, mármint a bakterház mögött, eperfákkal szegélyezett, nagyobb legelő húzódtott a vasúti töltés mentén, azon aztán kedvükre kergetőztek a gyerekek,

kutyák, tehenek, tyúkok és libák. Előfordult, hogy egy-egy sün is arrafelé ballagott.

Tibinek két kis húgocskája és egy unokafivére volt. Ez utóbbit Andinak becézték, de valójában Andrásnak hívták, pontosan úgy, mint az édesapját, a legszigorúbb vasúti baktert a környéken. Ez az ember olyan sebességgel és olyan ügyesen kezelte a sorompót, mintha valami különös óraszerkezet ketyegett volna benne, amely az adott pillanatban automatikusan mozgásba lendíti a kezét, a szemét, a szívét, kat, kat, kat, és kész. Amúgy hallgatag, komor, kedélytelen ember volt. A sorompókezelés egyébként nagyszerű munka. András bakternak pedig olyan testre szabott volt, mintha beleszületett volna. Egészen másképp tekerte a vitlát, amikor valamely kehes tehergőzös érkezett a rámpához. (Ezek egész nap ott köhécselnek és nyögdécselnek a vágányon. A gyerekek nem szeretik az ilyen vonatokat.) Nagy komótosan odaállt a vitlához, s éppoly ráérősen forgatta a hajtókart, miközben a csörömpölő szerelvény lomha kígyóként nyújtózott ki és zakatolt tova, ugyanolyan csigalassúsággal és értelmetlenül, mint ahogyan odaszuszogott. Hanem amikor úgy délután négy körül rohant ki a sorompóhoz a Szabadka–Belgrád gyors elé, András, a kiváló váltókezelő és sorompóőr keze olyan villámgyorsan dolgozott, mint a motolla. A sorompó rúdja percnyi pontossággal úgy repült lefelé, mint a nyaktiló pengéje, közvetlenül a szekérbe fogott lovak, az éppen oda érkező biciklisták és gyalogosok orra előtt.

A gyerekek gyakran elnézik az ügyes sorompókezelőt munka közben, ahogyan jelét adja hivatali szigorának. Először is ő a világ minden kincséért sem engedné meg, hogy valaki átbújjon a sorompó alatt, vagy azt megkerülve átszaladjon a síneken. Ilyesmiről szó sem lehet, még akkor sem, ha a vonat nincs is a láthatáron. Nem és nem. A rámpa le van engedve – és slussz! Amíg a gép el nem halad, maradj ott, ahol vagy. Mert az nem ismeri a tréfát. Ha késik, mit tehetünk, a vonat, az vonat. Lassan járj, tovább érsz, jobb így, mintha idáig a saját lábodon jönnél, innen meg már vinnének. Amikor jókedvében volt, ilyen és hasonló bölcsességekkel traktálta András bácsi a sorompó előtt toporgó, ideges címiseket. Máskülönben csak szótlanzkodott, és határozott kézmozdulatokkal térítette el szándékuktól azokat, akik netán arra vete-medtek, hogy szabálytalanul keljenek át a túloldalra. Fivére, Tibor, a kis Tibi apja, már nem ilyen szertartásosan kezelte a sorompót, de ő is kérlelhetetlen szigorral járt el a szabálytalankodókkal szemben. Állj, tilos átmenni, mondta szigorúan. Bíróság lesz a vége!

A gyerekek a türelmetlen várakozókon vidulnak legjobban. Ott toporognak a rámpa előtt, a fejüket forgatják abba az irányba, amerről a gyorsnak kellene berobognia, tehetetlenül tárják szét karjukat, egy-két szaftos káromkodást is kiszűrnek a foguk között, belerugdосnak egy-egy heverő papírcafatra vagy – tévedésből – tetőcserépbe, ilyenkor az arcuk görcsbe rándul fájdalmukban és dühükben. Van, aki hátat fordít a sorompónak, és elsétál az ellenkező irányba, hogy hátha meglepi a jól ismert fütty, de nem történik semmi. Csípőre tett kézzel köpködnek, aztán a zsebeikben kotorásznak, majd újból egy sor szitkozódás meg dühödt rugdosás következik. Nem jön és nem jön. Akkor egyszer csak elzúg, elsustorog a gyors, mint valami páncélos őslény, mire aztán a rámpa mindkét oldalán megbolydulnak az emberek. Kerékpárra pattannak, a gyeplő után kapkodnak, ordítóznak a lovakra, s a gyalogosok is sietve megindulnak. A gyerekek nevetve ugratják őket: Hé, ottfelejtette a karkosarát . . . Mindenki hátrafordul, hogy visszalépjén érte, még az is, akinek egyáltalán nem volt mit otffelejenie.

Tibi és két húgocskája: Piri meg Zita, valamint Andi, az unokatestvérük meg további négy-öt hasonló korú gyerek, a bakterház mögött levő tágas kerten belül játszanak leginkább. Egy-két játékszerük is akad, de nemigen törődnek velük. Ennél jobban kedvelik a célba dobást, a köpködést, a fára mászást. A kert csenevész eperfáit másszák meg, onnan lógaszkodnak fejjel lefelé, mint a majmok. Azután ugrálnak, birkóznak és háborúsdíznak. A kislányok vagy azzal foglalatoskodnak, hogy száraz fűszálakat ültetnek az ágyásokba, vagy pedig fölhajtott szoknyájuk szegélyében az ágyások földjét hordják a fűbe. Utána ezekbe a földhalmokba, kézzel vagy egy fadarabbal, alagutakat ásnaк. Aprócskák, bájosak, elevenek, olyanok, mint egy csapat mosolygós törpe.

A két gyerekcsoport közötti viszony kitűnő. Minden tekintetben barátinak mondható. Azok, akik a kerten kívül, a legelőn játszanak, rendszerint csúzlival lődözik a bentvalókat, a nyelvüket öltögetik rájuk, csúfolkodnak velük, ugyanakkor kötelezően mindennap talajtorna-gyakorlatokat végeznek a tiszteletükre olyan figurák alakjában, mint amilyen a híd, a spárga, a kézenállás (a legügyesebbje a legelő jó darabját bejárja kézen állva), vagy amilyen a bukfenc, a cigánykerék, az előre- és hátraszaltó meg más mutatóványok. A kerítésen túli csapat hálás közönség, mi több, olykor maguk is igyekeznek olyasmit bemutatni, amit az innenső oldalon nem lehet. Így festettek a bakterház mögötti, mindennapos sportversenyek.

A gyerekek ámuldozva szemlélik, hogy András bácsi a sorompó előtt megállítja – lássatok csodát! – Géll tanár urat. A sorompóór tisztesség-tudóan leveszi a vasutassapkáját (ekkor látják először sapka nélkül, a haja zsírosan lapul), a kezében tartja, közben hajlongva mutogatja a tanár úrnak, hogy merről kell befutnia a gyorsnak. A tanár úr meglepetten összerezzen, ő is meghajol, majd hátrálni kezd, minek folytán keményen nekihátrál a sorompó oszlopának. Maga is leemelte szénaszín kalapját, s bocsánatkérően hadonász vele. A gyerekszemek előtt ebben a pillanatban süvít el a gyors. A gyerekek, attól való félelmükben, hogy András bácsit elgázolta a vonat, sikoltoznak. András bácsi, András bácsi, szolongatja egyikük-másikuk. Amikor a vonat elzúgott, megnyugodva látták, hogy a bakter bácsi, most már újfent a vasutassapkával a fején, két ugrással a vitlánál terem, s tüsténkedve emeli a sorompót.

Aznap tehát derékba tört a gyorsvonat bevárásának játéka, amely mindannyiszor a délutáni órák legérdekesebb eseménye volt ott a vasút mellett. A játék ugyan főleg számolásból áll, ámde akad ebben ilyen-olyan meglepetés is. Legelőször is arra fogadnak, hogy hányig lehet elszámolni, amíg a vonat megérkezik. A megtett szám mindennap más. Van, amikor háromszázra, de olyan is, hogy csak kétszázhúszra fogadnak. A lányok néhanap kétszáztizennyolcra, háromszázhétre, esetleg kétszáznyolcvanegyre fogadnak, például, emiatt aztán a fiúk kicsúfolják őket. Ha a vonat késik, megtörténik, hogy az utolsó tíz szám előszámlálása fél óráig is eltart, közben a vonat meg váratlanul ott terem, és lecsíp négy-öt számot. Hasonlóképpen amikor a vonat megint csak túl hamar érkezik, a fogadó kénytelen néha ötven számot is elhadarni egyetlen perc alatt. Az győz, aki a számolásban a legközelebb állt ahhoz a számhoz, amelyre fogadtak. A valóságban itt mindig az győzött, aki szó szerint is foggal-körömmel kiverkedte magának a győzelmet, mert amint a vonat elment, azonnal heves veszekedés tört ki akörül, hogy ki melyik számnál tartott abban a szent pillanatban, amikor a tüzes vaspáripa átrobogott a rámpán.

A gyerekek ilyenkor leginkább vonatot játszanak a kertben. Összefogódzkodva libasorba állnak, rendszerint a legnagyobbik közöttük a mozdony, aztán így zakatolnak körbe-karikába a kertben, meg-megroggyanó lábakkal ütemesen lépegetve susorognak az ágyások között. A mozdony mind gyorsabban rohan, a vagonok orra bukznak vagy térdre esnek vagy hanyatt terülnek, de a vonat oda se bajszi, csak száguld tovább. Pirike és Zita mindig elsőnek botlanak meg, mivel pedig a vonat végén vannak, lévén legkisebbek, gurulva terülnek el a hantokon, de a

vonat csak robog tovább. Ez a plezúros térdű, összekaristolts kezű és könnytől–portól maszatos arcú két kis szutykos vagon a világ minden kincséért sem maradna le a szerelvényről, ezért mindannyiszor elszántan talpra ugrik, görcsösen a fiúkba kapaszkodik újra meg újra, ott botladozik a nyomukban, és fújtat, mint a gőzös: su, su, su!

A kislány átdugja kezét a kerítés részén, s pirinyó teniszütőre formázott cukorkát tesz le egy deszkadarabra. Pirikének meg Zitának. Kezével int nekik, s azt mondja: Gyertek, van itt valami számotokra. Pirike és Zita a vonatosdi rohangászásában elpilledve ül egy földtúráson, és pityerész. A kislány visszahúzza kezét a kerítés részéből, s várja, hogy a két apróság odajöjjön, és elvegye az ajándékot. A gyors már rég elment, most az esti nyugalomnak, a könyvolvasmányok és filmek mesélgetésének, a rémséges és hátborzongató dolgok kiagyálásának meg a Gáll tanár úrról szóló mendemondáknak az ideje következik.

Pirike odajön, ahol a kislány otthagya neki a cukorkát, keresi, hol van, s már utánanyúl, hogy elvegye, amikor felsikolt, és hirtelen hátrahőköl. A kislány visszatér, és fürkészve vizsgálja azt a helyet, ahol a kis barátnőinek szánt ajándékot hagyta az imént. Látja, a cukorka mozgásba lendült. Csak úgy nyüzsögnek rajta a hangyák. A kislány nem mer a hangya lepte cukorkához nyúlni.

A gyerekhad megszeppenve figyel, amint Gáll tanár úr kesztyűvel a kezén valamiféle parét tépeget a legelőn. Késsel megnyesegeti, majd begyömöszöli a spárgaszatyorjába. Aztán térül-fordul, újabb lelőhelyet talál, majd újból lehajol, letépi, megnyesi, és berakja szatyrába a füvet.

A tizenhárom esztendő Jankó, ugyanaz a kamasz, aki megfogadta, hogy egyszer éjnek idején belopakodik a tanár úr kabinetjébe, azt mondja: Megyek, megnézem, mit szedeget őkelme a mi legelőnkön. Ha odamégy, véged van, suttozja a kislány. Megver szemmel, még az éjszaka megbetegszel, jaj lesz neked, te szerencsétlen. Én Saskarom vagyok, a törzsfőnök, húzta ki magát Jankó. Megyek!

A gyerekek szinte odatapadtak a kerítéshez. A túloldaltól közelebb húzódtak a többiek is. A két butus, Pirike és Zita, nem éri fel ésszel a pillanat feszültségét, hanem csak vihog és visítózik. A fiú odaérkezik a tanár úrhoz, s valamit mond neki. A tanár úr bólogat (jé, csaknem mosolyog is!), magyaráz valamit, föl-fölmutatja a füvet, melyet a kezében tart. A fiú elővesz valamit a zsebéből (a bicskáját, mondja egy gyerkőc rémulten), majd ezzel a szerszámmal elválasztja a növényt a földtől, pontosan úgy, mint a tanár úr, ez utóbbi pedig átveszi a kezéből, megrázogatja a kis bokrot, megnyesi, és be vele a spárgaszatyorba. S ők

ketten így, fej fej mellett szedik a füvet. Nemsokára ezután a tanár úr fogja a degeszre tömött szatyrot, beleteszi kesztyűit, majd a kést is, megsimogatja Jankó fejét, ami elől ez hőkölve kitér. Aha, mondja a kislány, nézzétek, hogy fél! A tanár úr megindul a bakterház mögött meredező sorompó irányába, a fiú pedig lassan a kerítés mentén ácsorgó gyerekcsoport felé veszi lépteit. Mit szed, kérdezi meg valaki. Gyermekláncfüvet, feleli Jankó fontossága tudatában, s úgy támaszkodik meg a kerítés tetején, mintha felnőtt volna. A gyermekláncfű keserű, tejszerű nedvet tartalmaz, ez a tej pedig kígyóméreg, ha csak hozzáér valaki, holtan roskad össze, mondja a kislány, ezt is egy könyvben, a *Carrick és Vallá*ban olvastam. Mit gondolsz, ha egy kígyó belepusztul, micsoda méreg az?! Azért is szedi, folytatja a kislány most már tele szájjal, hogy utána sorra mérgezzén mindenkit. Te meg vagy mérgezve, sziszeget a mindentudó kislány. Megmérgeztek, szegénykém. Minden tekintet a fiú kezére tapad, mindkettő zöld és a pitypang tejétől ragacsos is. Jankó dühödten csutakolja egy fűcsomóval, aztán a kerítés deszkájához, végül pedig a nadrágjához dörgöli. Azt mindenki tudja, ki a Gáll malaca, kántálják neki csúfolódva. Pofon csattan. Zita és Pirike visít. Leszáll az esthomály.

A kislány mintegy véletlenül Jankó mellé sodródik, s ekkor a fülébe súgja: Nem mérges az, ne félj. A pitypangból nyakláncot lehet csinálni. Így, nézd csak! Egypár szál virágot tép, a kocsányát átfűzi egymáson, s így láncot csinál belőlük. Ugye, szép ez a sárga nyakék? A bőbiták a drágakövek. Nesze. S azzal a fiú nyakába akasztja a mesterművet. A fiú letépi. Menj már, nem vagyok én lány, ripakodik rá. Pirike meg Zita kacag. Jaj neked, az éjszaka a gonosz varázslóval fogsz álmodni, veti oda haragosan a kislány.

Úgy látszott, a gimnazisták azon a nyáron mindannyian vegytant magoltak. Azok, akik pótvizsgára buktak, márpedig volt belőlük éppen elég, már mindjárt másnap biflázni kezdtek, amint megkapták a bizonyítványt. Naponta összejöttek, és csoportosan tanultak. Egész árkusokat írtak tele képletekkel, ellenőrizték egymás megoldásait, kölcsönösen kikérdezték egymást, sőt olyan is akadt, aki otthon, a konyhában végezte el a kísérleteket, amelyekhez Gáll gyógyszer-tárában vették meg a szükséges vegyszereket. Valóban olybá tűnt, hogy az egész város mást sem csinál, mint különféle vegyületek, savak, bázisok, elemek, sók vagy ásványok képleteit tanulmányozza. A diákoknak az a része, amely már áttért a szerves vegytanra, ijesztgette a fiatalabbakat, akik, ugyebár, még

a szervesen vegytan rejtelsejéig bogozgatták. Ugyan, ez még csak ábécés-könyvi versike ahhoz képest, ami vár rátok, zöldfülű mufurcok.

Abban a kis eldugott, csatornaparti helységben azon a nyáron mindenki a képletét kereste mindama csodás dolgoknak, amelyek e cifra világban körülvesznek bennünket. A fiúk és a lányok fehérjék, zsírok, kristályok és gázneműek elnevezéseit meg rövidítéseit suttogták egymás között, s közben nem érezték sem a gyümölcs ízét, sem a levegő cirógatását, sem a víz frissességét. Gondolatban szüntelenül csak felbontottak, majd újból vegyítettek valamit, aztán meg titokzatos rejtjelekkel mindezt lejegyezték. Valóban a Gáll tanár úr varázslatos világában éltek mindannyian.

Mind a két vakációt, a télit és a nyárit is, a tanár úr rendszerint a városban, illetve a gyógyszertárában töltötte. Kora délelőtt és késő este bejárta az egész kisvárost, a vasúton túli legelőt, a három kis parkot és a befásított csatornapartot is beleértve. Volt, amikor mindezt kerékpáron vizitálta körül. Legtöbbször egymagában ment spárgaszatyorjával a kezében, jó párszor Korovin fizikatanár társaságában is látták, sőt egyszer-másszor Madame Stanivuk is ott kipegett-kopogott túsarkaival a két dalia között. Ezeken a stációkon éppen nem sok szó esett közöttük, csupán meg-megálltak néha, széles mozdulatokkal mutogattak valamit körülöttük, és a fejüket csóválták. Mi állította meg őket jártukban, azt a gyerekek még csak nem is sejtették.

Tibi, valamikor a nyár derekán, belefulladt a betonmedencébe a csatornazsilipnél. Egész délelőtt ugrált a vízbe, lábasokat ugrott, közben körös-körül mindenkit lefröcskölt, aki a medence mellvédjén ült. Akkor aztán egy fejest is ugrott, s utána sokáig nem bukott föl. A többiek számoltak neki, hosszan számoltak, míg rá nem döbrentek, hogy az azért mégsem lehet, hogy ilyen sokáig kibírja a víz alatt. S akkor jajveszékelnéi kezdtek: Segítség! Előkerültek a zsilipőrök, napjában kétszer ők nyitják a reteszt, és engedik át az uszályokat. A víz alá buktak, és ki is húzták. Halott volt. A fejét beleverte a betonfenékbe, úgy beleállt, mint a szög, magyarázta az ór Tibi testével a két karján.

Azt, hogy mi történt, a kerítésen inneni gyerekek csak másnap tudták meg. A legelő felé szállingózva már messziről látták, hogy a bakterház körül ünneplő ruhás emberek és egynéhány, fekete tüllkendőbe besavanyított asszonyszemély ténfereg. A kertben nem volt gyerek egy szem se. Pirike meg Zita a bakterház előtti padon ült, és harangozott a lábaival.

A gyerekek nézik, ahogyan Andi egy jókora páfrányágot lenget szegény Tibi feje fölött, aki nyitott kis koporsóban, csipkés szélű, fehér szemfedő alatt fekszik az asztalon. Körös-körül a fal mentén síró asszonyok ülnek. Tibi édesanyja kijön, rámosolyog a gyerekekre, Zitát és Pirikét ölébe veszi, arcát a két gyerek kócos hajába temeti, és keservesen zokog.

A gyerekek az ajtóban állnak, nem mernek beljebb kerülni. Tibi arcát onnan is látják. Szürke az, a szeme alatt meg a szája szegletében sárgáslila karikák. A gyerekek félnek. No, ez a Tibi, ez tisztára meghótt, gondolja magában a kislány.

A kora délutáni órákban megjön a tisztelendő úr, az ajtó előtt meglehetősen a sokadalom, asszonyok, emberek vegyest. Aztán a gyerekek legnagyobb csodálkozására, sebbel-lobbal, kalapja a kezében, befut Géll tanár úr. A gyászmenet megindul. Tibi anyukája felnyög és jajveszékkel. Emberek, nézzétek, Géll tanár úrnak csurog a könnye. Senki sem hiszi el. Pedig tényleg könnyezik, de biz' isten, erősítgeti a fiú.

A gyerekek este még sokáig seppenek a szörnyű esemény részleteiről. A fiú továbbra is kitartóan állítja, hogy a tanár szemében valóban könnyet látott. Csak azért, mert tettette magát, sziszegi dühösen a kislány, holott jól tudjuk, hogy ő mérgezte meg Tibit a gyermekláncfű tejével. Azért fulladt Tibi a vízbe. Még az éjszaka biztosan kiássa Tibi holttestét, hazaviszi a patikába, és mindenféle kenőcsöket meg porokat kotyvaszt belőle. Ez lehetetlen, csattant föl a fiú, ne beszélj hülyeségeket. Na és az lehetséges, hogy egy asszony tehénné változzon, na, az lehet? Nahát akkor! Van nekem egy könyvem, abban benne van, hogy egy szegény kislánynak az anyukája tehénné változott, s később aztán segítette, amikor a kislánynak muszáj volt gyapjút fenni a gonosz mios-toha parancsára. Úgy segített, hogy a gyapjút a szájába vette, a kész fonal meg a fülén jött ki. A gyerekek nagyokat derülnek, s azzal ugratják a kislányt, hogy majd az ő mamája is tehénné változik. A kislány bizonygatja az igazát, szentül meg van győződve róla, hogy az egyik tarka foltos tehén ott a legelőn, az, amelyiknek azon a nagy tehénpofáján könny patakzik kiapadhatatlanul, holtbiztosan valakinek az elvárásolt anyukája. Egyszer a véknya tájékán lopva megpuszilta a tehenet, és semmi, nem rúgta meg.

Ugyan minek hantolná ki a tanár úr Tibit, ripakodik a kislányra Jankó, kész majom vagy, ha ilyesmit mondasz! Ha éppen holttestre van szüksége a laboratóriuma számára, a kórházban kaphat, az orvos kiadja neki. Igenis kiássa, mert neki pont a Tibi kell, csökönysködött a kis konok

– nahát, ezért fogja kiásni, ha éppen tudni akard. Te vagy a majom. No és ha meglátja a temetőcsősz? Nem látja meg, mert a tanár úr csak bevesz egy tablettát, s láthatatlanná válik. Az nem létezik, vicсорít a kislányra Jankó. Na és hogy egy asszony tehénné változik és beszél, az létezik? Nem, üvölti Jankó. Szóval akkor a könyvekben semmi sem igaz, csak csupa hazugságok vannak bennük, mi? Amit te mondasz, az tündérmese. A mesék pedig kitalált történetek, amelyek természetfeletti jelenségekről szólnak. Hallgass, te ragyás mafla, ami a mesében van, az mind igaz, bizonykodik körömszakadtáig a kislány, de még mennyire igaz, csak tudd! Aki hisz a mesékben, az a legnagyobb hazudozó, dühöng Jankó. Te pedig meg vagy rontva, te szedted neki a pimpimpárét. Hajba kapás, visítozás, kölcsönös sípcsonton rúgás, bömbölés, segélykiáltás: Nagymama, nagymama! Majd amikor egy kissé csillapodnak a kedélyek, Jankó elhatározza, hogy Tibi sírjánál virrasztja át az éjszakát, hadd lássa, ugyan megjelenik-e az a méregkeverő, hogy kifordítsa szegény Tibit a sírjából. Nem maradhatsz éjszakára a temetőben, suttogja az egyik kisfiúcska, a denevér kivájja a szemedet. Ki jön velem, kérdezi zordonan Jankó. Én, én is, én is megyek. Lányok nem jöhetnek, mondja ellentmondást nem tűró hangon a vezér. A veszekedős kislány, az, aki hisz a tündérmesékben, a legnagyobb megkönnyebbüléssel értékes ajándékot nyújt át Jankónak: egy Olimposz feliratú rezedazöld törlőgumit. A tied, örökre.

A kislány felriad álmából, s fölsikolt: Nagymama, nagymama! A nagymama keze a homlokára simul: Ssss! Aludj csak. Mi bajod, mitől félsz? Nyugodj meg, no csak . . . Lehet az, hogy egy asszony tehénné változzon? Csitt, miket beszélsz, az isten szerelmére, miféle tehenet emlegetsz, ugyan, aludj már. Lehet egy tehén valakinek az anyukája? Most aztán elég legyen, aludj . . . Egy kicsit forró a homlokod, no majd vesz a nagymama holnap egy kis szalmiáksót a patikában, és majd kikúrálunk, most pedig aludj . . . A kislány delíriumosan hajtogatja: nem megyek a patikába, nem megyek a patikába . . . ott árulják a gyermekláncfűtejet. Ő, ő mérgezte meg Tibit . . . Nem akarok menni a pati . . .

*

A nagy Greyhound autóbusz beáll Bozemann városka, Montana állam buszpályaudvarának peronjára. A turisták legtöbbje kitérő nélkül, egyenesen a Yellowstone Park felé folytatná az utat inkább, de hát ilyen a program. Kétórás városnézést és ebédet irányoz elő ebben a montanai

kisvárosban. A sárga inges idegenvezető vékonydongájú emberke, olyan satnya, mint egy hosszú nyakú kisliba, mihez tartás végett aprólékosan elmagyarazza a turistáknak, hogyan és mint töltik majd el az előttük álló két órát. A várost gyalogszerrel kell bejárni, a főutcától kezdve, ahol indián néprajzi múzeum található. Ezt követően feltétlenül tekintsek meg a montanai ritka madárfajok gyűjteményét, majd pedig e vidék vadász- és halászhagyományait szemléltető fényképkiállítást. Gazdag program, meg kell hagyni.

Hárman azonban rögtön kiválnak a halászat és a vadászat iránt érdeklődő tarka turistacsoportból, s másfelé veszik útjukat. Sétálnak egyet az utcákon, de csak úgy, a maguk kedvtelésére. Nagy ívben elkerülve a múzeumokat és kiállításokat. Már belefáradtak a kötelező látnivalókba. Azt az utcát, amelyikben járnak éppen, Fenyők útjának hívják, de sehol a környéken egyetlen fenyő sincs, még egy kis gyalogfenyő sem akad mutatóba. Tán kiirtották őket, hogy hajókat ácsoljanak belőlük, tréfálkozik egyikük a csoportból. S most mindannyian skandálni kezdik a jól ismert verssorokat: „Megbocsáss érte, kegyelem anyja, / hogy elsíratam régi fenyőnk . . .”^{*} Most meg egy irányjelző nyíl nyomába erednek, amely egy régiségkereskedés felé kalauzol. Némelyik deszkalapon az is elolvasható, hogy a szóban forgó boltban mi minden várja a tisztelt vevőt. Porcelán- és fazekasáru, bútornemű, könyvek, személyes használati tárgyak, ékszer, bizsu . . . Minden jel szerint bőséges áruválasztékkal rendelkező üzlet. A három ember a nyilak útmutatásait követi. Az utca túloldalán nagy drogéria van, kirakatai zsúfolásig megtömve gyógyszerekkel, illatszerekkel, napszemüvegekkel, toalettszappanokkal meg más efféle aprósággal. A hatalmas kirakatok fölött ott a cégtábla: PHARMACY, DRUGS, CHEMISTRY, alatta pedig, valamivel kisebb betűkkel, a tulajdonos neve: George Gell & Comp.

A három turista közül az egyik, név szerint Janko Dovijarski szociológus, aki posztdoktori stúdiumait végzi Princetonban, megáll, hosszan nézi és fennhangon betűzi a cégtáblát. Majd a többieket is megkéri, olvassák el hangosan a feliratot. Pharmacy, Drugs, Chemistry, George Gell & Company, ez áll ott, semmi kétség. Bizonyos Dovijarski nevű turista el van képedve, aztán nevetésben tör ki. Tilalmas helyen kel át az utcán, maga után inti a többieket, hogy jöjjenek ők is, ajtóstul ront be az üzletbe, izgatottan körülfürkészik. Közben befutnak a társai. Valamit kérdeznek tőle. Csak annyit mond, sétáljanak egyet a környéken,

^{*} Laza Kostić: *Santa Maria della Salute*. Ács Károly fordítása

és várják meg. Majd elmeséli később, miről van szó. A pénztárhoz lép, kivárja a sorát, majd megkérdezi a kasszírnőt: Tessék megmondani, itt van Gell úr? Kicsoda?! Gell úr, George Gell, a bolt tulajdonosa, harsogja úgy, mintha a fiatal kasszatündér süket volna. A nő csodálkozva ránéz, azután pedig tiszta szívből neveti el magát. Hát olyan nevetséges ez, már elnézést, de hát mi ebben a nevetséges? Szóval úgy, ön tehát Gell urat, a tulajdonost keresi? Igen, igen, kérem, legyen szíves szólni neki. Mondja meg, hogy Janko Dovijarski keresi, V.-ből.

A kasszírnő megkísérli visszafojtani a nevetést, csak hát sehogyan sem sikerül neki. Valójában egyre szélesebbre húzódik a szája, ami most már jócskán idegesíti a turistát. Mi az ördög ütött belé?! Hát, látja, ez bizony elég nehéz lesz, sőt, mi több, teljességgel lehetetlen. Gell úr ugyanis Chicagóban él. Azazhogy . . . én, valójában, nem is tudom, hol lakik; és kicsoda ő egyáltalán. Itt még sohasem fordult meg. Én még életemben nem láttam, illetve a család egyik tagját mégis, de őt is csak fényképen. Cégük, a Gell & Comp., a Tower-palotában székel, Chicagóban. Ilyen Gell-üzletből több mint kétszáz van szerte Amerikában, Kanadában, ezenkívül Londonban, Ausztráliában, Hongkongban, s tudom is én, hogy hol még. De hát hová valósi ön tulajdonképpen? Európai vagyok, mondja Janko kelletlenül. No és mért szeretne találkozni Gell úrral? Hátha mégis tehetünk valamit önért? A nő most már a bolti elárúsító megszokott modorában beszél. Gell úr vajon fiatalabb vagy éppenséggel idősebb ember, tud-e erről közelebbit mondani? Tudniillik többen vannak Gellek. Gondolom, a mostani tulajdonos, legalábbis az egyik közülük, igen fiatal ember még. Gazdagok? Ó, még kérdi? Ők szabadalmaztatták a hajszilárdító gélt, ennek a képletét hétpecsétes titokként őrzik, pedig hát semmiből kezdték. A prohibíció idején saját gyártmányú likőröket árultak. No de ez az ő specialitásuk, ebből szedték meg magukat, mutat meg Jankónak a kasszatündér egy kerek műanyag dobozt, melynek fedelén sűrű, fényes, vöröses hajcsigát ábrázoló címke látható, közepén pedig kalligrafikus betűkkel a cégjelzés: Gell. A turista szótlanul mered a csinos étuin olvasható feliratra. No és mért volt szüksége éppen Gell úrra, szeretné tudni még mindig a kasszírnő. Hosszú hallgatás után a turista kinyögi: Valami üzleti ügyben. Ha a készítmények licencéről, netalán receptúrájáról gondolt tárgyalni, tüstént tegyen le szándékáról, mert semmi kilátás a sikerre. Amerikában az üzleti titkot az életüknél is sokkal gondosabban őrzik az emberek. Nem tudom, hogy van az önöknél, Európában. Gell úr itt, Amerikában született? Nos, hát ezt nem tudnám megmondani. Várjon csak, van itt egy prospektusom.

Fiókokban keresgél. Nem találom. Ha jól emlékszem, ott olvastam, hogy Gell dédapja a múlt század közepén marhaszállító hajón jött valahonnan Galíciából. Erről egyszer valamelyik újság is cikkezett, mármint hogy ő is ott aludt a jószággal, a boxokban. Majd megőrült a marhabögéstől. Félig süketen szállt partra. Érdekes, nemde?

Tessék, itt van egy Gell, kiált fel a nő, örül, hogy talált valami fontosat, amit megmutathat a jövevénynek, ha már annyira érdeklődik. Vidáman nyúl egy hosszúkás flakon után, majd a turista felé fordítja a rajta levő képet. A címkéről egy kreolbőrű, kellemes külsejű, kikent-kifent hajú fiatalember mosolygott a világba. A kép alatt pedig ott az ajánló szöveg: Új készítmény, táplálja a hajzatot, fényt és tartást kölcsönöz a hajszá-
laknak. A turista a fényképre mered. A lány más vevők felé fordul, a pénztárgépen lekopogtatja és ügyesen összeadja az ártételeket. Az elektronikus pénztárgép olyan hangokat hallat, és olyan összhangzat benyomását kelti, mint egy zenekar. A turista továbbra is a képet szemléli. A fényes hajú fiatalember ragyogó szemébe mélyedve mormolja maga elé: Új készítmény, táplálja a hajzatot, fényt és tartást kölcsönöz a hajszá-
laknak . . . A pénztárgép pedig fáradhatatlanul zakatolja: csatt, csatt, csatt . . .

BORBÉLY János fordítása

A SZERB NÉP AZ ÚJ KOR KÜSZÖBÉN*

SLOBODAN SELENIĆ

Mindenekelőtt elnézésüket kell kérnem, hogy bejelentett dolgozatom, amelynek Szerbia a XIX. és a XXI. század között címet szándékoztam adni, nem készült el. Most csak a mentségül szolgáló magyarázatot adhatom meg; igyekszem érvekkel alátámasztani, miért nem írtam, miért nem írhattam meg, pontosabban hogy mi gátolt a téma feldolgozásában.

A nem kis ambíciókkal szervezett kerekasztal-beszélgetés témájához már egy évvel ezelőtt jegyzetelni kezdtem, de ahogy a szervezők halogatták az értekezlet megtartásának időpontját, úgy halasztottam én is tézisem végső megformálását, amelyben azt akartam elmondani, hogy az említett időszakban a szerb nép íjként feszült a történelmi és társadalmi végpontok között. Feszült a tizenkilencedik század patriarchális-paraszti világa és századunk urbanizálódott viszonyai között, majd két civilizáció, a török-orientális és a hellén-európai, valamint a sík vidéki ember és a hegylakók mentalitása között.

Azonban valahányszor belekezdtem a téma földolgozásába – néhány hónap után, szinte azonos időközönként –, teherként nehezedtek rám nemzeti cselekedeteink ambivalenciái, amelyek mindahányszor elbátortalanítottak, s olyan kételyeket szültek, melyek folytán elvesztek lehetséges szövegem támpontjai. Mert gyakran véltem öngyilkos irracionalizmust fölfedezni a szerb nép viselkedésében, s ezek mind hatványozottabban akadályoztak, sőt lehetetlenné tették számomra, hogy népem jövőképéről elmélkedjek. Ahogyan közeledett Pakrac, Dubrovnik, Szarajevó, dolgozatom címének implicit optimizmusa mind cinikusabban hangzott a fülemben, s mindinkább fintornak éreztem, a

* *Elhangzott a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1992. június 18-ai tanácskozásán*

komolyság helyett csak a grimaszt láttam. Valami azt sugallta, hogy sötétben botorkálunk, tévelygünk, hogy képtelenek vagyunk felismerni nemzeti érdekeinket, s ezért illúzió, hogy meg tudnánk azokat védeni. Egyszerűen megértettem, hogy nem vagyok képes értelmesen beszélni az új idők kezdeteiről, mert béklyóként nehezedik rám, szinte kísért a felismerés, hogy butaságaink láncolata katasztrofális, mert gyors lépésben közelít bennünket a civilizált világból való kirekesztéshez.

Hogyan beszélni az új korszak kezdetéről, amikor a nemzet háborúba vonul, még mielőtt számba vett volna minden más lehetőséget céljainak megvalósítására, amikor nem méri föl idejében és kellőképpen, mennyit érnek ezek a célok, s mi az ára a kitűzött cél elérésének; amikor nem különbözteti meg az erőt a kíváalomtól. Az államvezetés a számos területen tapasztalt fogyatékoságot hadköteles ifjak, asszonyok, tehetetlen gyermekek és öregek életével kívánja palástolni. Harcba küldi anélkül, hogy tudná, mibe kerül a hadviselés, és ki fogja a számlát fizetni. Az állam pedig végső soron mindenben szűkölködik, csak az emberéletben nem. Nem ez nemzeti ideológiánk fikciója?

Való igaz, hogy nem a nemzet szavazta meg az értelmetlen és pusztító háborúkat eredményező határozatokat, hanem a nemzet részéről féllilegalisan székbe ültetett hatalom, de ez a jövőre nézve vajmi keveset jelent. Elképesztő, mennyi gyerekes értelmetlenség rejlik értelmiségi és politikai vezetőink egy jelentős hányadában, akik saját hibáikat ellenségkép-teremtéssel palástolják. Nemrégiben Novica Milić a *Književna rečben* Miguel Unamuno spanyol író *Del sentimiento trágico de la vida . . .* (A tragikus életérzés) című esszéje kapcsán értekezett a címbe foglalt fogalomról. Mivel ismeretlen volt számomra a kifejezés, csak sejtettem, hogy az életlátásról van szó, amivel naponta találkozom újságainkban, s ezért utánanézttem, mi lehet az. Nietzsche és Freud szerint a *resentimentóval* megnevezett indulatok, a veszélyeztetettség, a tunyaság, a merev elzárkózás, a gyűlölet és a bosszú különös ötvözetét jelentik. Olyan érzés, amelyet a nemzet még nem élt ki, vagy nem akkor élt ki, amikor eljött az ideje, s lappang, keresve kiteljesedésének pillanatát. Az, aki a *resentimentót* magáévá tette, a felelősséget mindig másra hárítja, rosszat feltételez, vádaskodik, jogaiban tartósan megrövidítve és becsapva érzi magát. A szerencsétlen és agg Unamuno is azt keresi, kutatja, hogy nemzetét mi vitte a forradalomba és polgárháborúba, hogyan esett áldozatul a *resentimentónak*. „A kék, hogy gyilkolva haljon meg. A nemzet, amely nem az életben talál vigasztalást, hanem a halál tölti el boldogsággal” – mondja.

Hihetjük-e, hogy a jugoszláv polgárháborúba keveredett nemzetek nem a resentmentó áldozatai? A közismert horvát sirám nem az alacsony indulatok, a megrövidítettség és a bosszú sokáig ki nem élt együttese, amely most „nemzetileg” intimizálódva kielégülést követel? De ugyanakkor azt a kérdést is fel kell tennünk, vajon a föltételezett össznépi összeesküvés Szerbia ellen nem ugyanúgy a szerb nép resentmentója? A gyűlölet, a veszélyeztetettség és bosszúvágy nálunk is korporatív nemzeti nyomorékokat szül. És valóban: mind nyilvánvalóbb, hogy nem az egyik Szerbia harcol a másik – az Anti-Szerbia ellen, hogy Unamunót parafrazeáljam a spanyol örületről szóló esszéjéből.

Mélyen átérezve a *sohasem* szó kizárólagosságát, mégis azt mondom: sohasem, tehát sohasem volt nehezebb a szerbség és Szerbia újabb kori történelmében a jövőről beszélni, mint ma, amikor fél lábbal már a XXI. században vagyunk, anélkül, hogy ennek tudatában lennénk. Mi itt ma csak arról beszélhetünk nyugodt lelkiismerettel, hogy mit teszünk holnap délelőtt, holnapután és az elkövetkező három hétben, hogy Szerbiát a gyógyulás útjára térítsük. Ha ezt meg nem tesszük, s folytatjuk az eszelős háborúzást, ha továbbra is szoktatjuk magunkat a rezervátumhoz, ahhoz, hogy körülzárva éljünk, az új idők számunkra létezni sem fognak.

B. Gy. fordítása

CS. SIMON ISTVÁN VERSEI

FÉSZKEK

Itt a már alig lélegző
létező Arankánál
gyorsan hullani kezdtek
a levelek
közülük mind jobban
kicsomósodnak
a fészkek
és bennük már
az ősz fészkel

Nálunk a már alig lélegző
létező Arankánál
nagyra nőtt
a parlagok
csöndje és csődje
már-már az álarcként
feszülő égig ér . . .
lomha madarak
redőzik, csőrözik
az enyészetet
égaljnyi madár
s a kivesző fákon
kihült fészkek
vajon jövőre is
azok költenek itt

akik az idén
ide rakták,
sikerítették őket?!

SZILFAKERESZT

Elárverezett falum
elvadult temetőjében
újabbán már
egy szép nagy
napsugaras
szilfakereszt áll
(Kósza szelek
és szél
ellen szálló madarak
bálványozzák)

Elhagyott temetőnkben
távolba tekintő
szilfakereszt
révedez
Körülötte gyomok közt
vergődő, fuldokló
dísznövények
kopott koszorúk
és hullókként szétcsúszó
gyökerek

Elhagyott temetőnkben
újabbán már
bálványsúlyú, télálló
szilfakereszt áll
átöleli az enyészet
megköveti a magány . . .
Napsugaras szilfakereszt
Lesz itt még föltámadás?

SZOMORÚFŰZ

Meddig csüggedsz még
áttelepült testvérem
fölgazlott, lapályos
udvarában
te szárnyaszegett
szomorúfűz,
te szép nevű
Salix babilonica

BOGDÁN JÓZSEF VERSEI

TEMETNI HÍVNAK

Ismét temetni hívnak a felborzolt tollú
anyókák a rábéi temető duzzadó-lappadó
dombjai közé, a csizmanyomokban pislogó
lepkék társaságába. Ismét temetni hívnak
az egyetlen utca nagy útra készülő lakosai,
hogy mint a vasútállomáson, jegyeket lyuggassak
a menetrendszerűen közlekedő halál-vonatokra.
Hányszor fogok még kezét a fonott kalácsot
majszoló, fogatlan temetőcsőszel, ki a túlvilág
gönceit hordja magán, ördögi mosollyal:
„Atyám, pénz áll a házhoz!”
Istenem, ki állítja meg Illés szekerét. Ki az ónos
eső szitalását a gyermeki szemekben?
Miért épp én kísérem utolsó útjukra a rábéiakat? . . .

CSÁTH ÉBREDÉSE

Szörnyű az ébredés
az esti szürkületben,
mikor a kopott bakancs
és a beteges láb
remegő árnyékot vet
a nyomdaszagú falra.

Mire felkecmeregsz, nyikorgó
ágyadba lopózik a sötétség.

Szörnyű az ébredés:
Apád se nincs, anyád se nincs.

Koldusszakállad egyre nő.

HAIKUK

Ha egy lóhosszal
lojálisabbak vagyunk,
abrakot kapunk.

*

Ha egy hegedű
magányos a bársonyos
tokban, koncert sír.

*

A szülés záró-
akkordjait figyel
a koránkelő.

*

Téltájt a nap kis
hunyorító koraszülött.
Zárul a méhszáj.

HULLADÉKTÁROLÓ

P. N A G Y I S T V Á N

– *folytatódunk* szépecskén alá –
folyunk el
aqua vitae
csak a nyom ne volna ilyen
ragacsos
semmi koppanás
csak szürtyögés és szortyogás
mintha vérzene
lecsurgó viasz
eleven fa élet tíz év
húsz negyven
bukéta és térzene
levéltetvek
fanéma fnm
gazdátlan nesz a felelet
levélzörgésére lomb-
suhogására
szél támad
jár
s hányféle lap
egyetlen éjszaka is
esni fog
fogat mos
zuhany
mielőtt lábát megmosná
hajfonata kioldódik

szétfolyik a kádban
sűrű lombba rejti fészket
víz színén piszkos hab
d-moll toccata és fúga (bach)
telt bűgását föl ismerem
hangbuborékok
ó e zene kék
belélegzem
nem hallható
soha már
nevermore
szeretlek-e még
szél támad
egyszerre több irányból is
nekiveti a hátát
fázékony kileskel
hányat alszunk még
hálunk-e még akárkivel
szemem figyel
két szép hulló
csurog alá
lenyelhetetlen
hűlő leheletünk egybemosódik
el-elmosódom
elálmosodom
pincébe fül az emelet
csak tudnám mi a francot
keresnek
kukától kukáig
újkori ásatások
dolgozzunk csak serényen
fiúk
a pénz nem boldogít
a pénz nem boldogít
a pénz nem boldogít
csak tudnám miért növekszik
népszerűségi indexem
szemét
két emelet közt fölriadok

van idő
járjon utána
de már késő most látom
kés őre jár
almákat hámozok
kettészelem őket
házaikból *magukat* kipöckölöm
jó fogaim harapnak
mondok fény villan
zeng a ház
fölsúgnak az ódon bútorok
szújáratai
fölpattannak az ajtók
remegés hullámzik végig
a falakon
fölfénylik a roncstelep
esni kezd
havazni
hullik a hav hózik
látom őket odalentről
látom innen az emeletről
fától fáig
kukától kukáig

adok neked tejfogat
adjál nekem vasfogat

EGYSZERŰ ÚTIJEGYZETEK

K E R E K E S L Á S Z L Ó

1. PAX MERIDIANA

Betlehemi bárányok, kódolt cinbádóg figurák. Betlehemi bárányok, kódolt fafigurák. Betlehemi bárányok, kódolt gipszfigurák. Betlehemi bárányok, kódolt zsírkő figurák. A befolyásolhatatlan elektronikai kezeléshez kódolt, betlehemi bárányok változatainak egész garnitúrái, a szellem, a szorgos emberi kéz és a gazdag fantázia által megtestesített anyagi bizonyítványai, legelik, a legfelsőbb parancs értelmezésének kánonjai szerint, a direkt nekik természetett füvet. Ámbár teljes a szikkadat nemzetközi megítélése. Náluk már nem terem, persze, az igazi táplálék, sem a léleknek ismeret. Az igazság lényegére hivatkozó, gyülekezeti iratok tanúságai szerint, szemben a realitások jelen halmazállapotainak állásával, a változékonysággal megáldott betlehemi bárányok, a Sors alapvetően új formáira várakoznak. Ezért, vidd haza, ha van hová, mert mondják, tiéd a nagyvilág, vagy a glóbusz az asztalon, a videokazettát, az ígéret és a békesség földjének forrásáról. Nem árt a tárgyilagos és szemléletes dokumentáció, sem pedig a meggyőző példával gerjesztett kétely, az örökkévalóság garanciájáról. A te készüléked képernyőjén is látni majd tehát, a szabadság végtelen. Várakozás.

2. HÍVATLAN HÁLAADÓK

Jerusalajm. Jerusalajm.

Jer, a jók és a rosszak közé, iparkodj, siettesd a pályáján mozgó Nap sugarát megelőző léptedet, mert itt, az államuk lobogós palotája helyén az eszedben, a bazilika hegyéről vetülve, a vaskereszt árnyéka nyomon követ. És a kigyózó sorban, hosszasan kell várni a csengetésre, a pátosz

kiteljesedésének kapuján. Végül pedig, a falakon belülré jutva, ha már a talp alá nem látni, érezni, nagy a céliránt vonuló húsvéti gyülekezet. Via Dolorosa. Via Dolorosa.

A valahonnan érkezők, és a némely, éppen elmenni igyekvők számára a hosszában szűkülő sikátor, az utca, mint eszköz tehát, az alkalmi járatás terelő tölcésére lett. Mely lépésről lépésre szorítja szorosabbra, de még annál is szorosabbra egymáshoz, testvéri egységbe, a zarándok, bizalmas hívó lelkeket.

Az út Krisztushoz vezet.

Ennél-annál érezni a lélegző vasat. Mert, akin, a test közelében nem lóg antennás rádióállomás és géppisztolyok, a zsebben hordozza a szemfüles, félelmes biztonság, és az erő és a hatalom hivatalos földi akarata jelét. Hisz, kik is a hívők, a civilebb hívők között, kérdi a tapasztalt kosztümös körmenet; a gyilkos humán szeretet, az uszító fenyegetés? Tegnap társakat, szomszédot, háborút idéző fohász, vagy tán maga a réteges memória, a Könyvben lapozás.

Jerusalajm. Jerusalajm.

A milliók hamvasztói mérnökeinek Argentínái, nagyszerű, kész tervekkel szolgálnak az országok közötti baráti együttműködés hidainak megépítéséhez. A megjutalmazás folyamata eredményeként felállítandó tartópillérek stabil fundamentumaihoz, úgyis lesz elég, darabonként jogvédett címkével ellátott emberi anyag. (Látni, a tapsoló doktrína érdeke, Isten nevével visszaélt, véres nemzetekre számít, hisz kell majd az oltárra szerves matéria. A határtalan megbékélés befejező rítusához, a világraszóló példamutatás propagandája, tonnás köveket szerel fel az áldozati tevék hátára. Látványos a médium-hatás. Kamerák követte, vörös kesztyűs, ravasz papok, és a réges-rég kitanult, Babelről szónokló ünnepi locsogás, s kéz a kézben, ismét a jövőbe vezetik a szótlán karavánt. Hallgat a beduin tömeg, miközben megint csak számokat emleget a bölcsen sürgető idő, habár a vízióévesztet szertartása nyomatékosan kifejezi, hogy hasznos, a gondos haszonnal, a hasznot fülelés.) Beszéljetek, barátaink, nyelvek pusztítói! Barátaink, nyelvek pusztítói! Beszéljetek, barátaink, nyelvek pusztítói!

Jerusalajm. Jerusalajm.

Az örök hívők, ősi vírusának új búneiről való gyónáshoz, telefonfülke kerestetik. Még egyszer, Jerusalajm hívja Nürnberget. Jerusalajm hívja Nürnberget. Jerusalajm hívja Nürnberget, a legfrissebb hírektől megromlott, vérvörös pirostojások valóságainak ügyében.

3. LÉGIRIADALOM

Tisztelt polgártársaim! Vendégek! Nincs hangosbeszélőm, de történetileg felkészülve jelentem, hogy a színazonosítás optikai skáláját véve meghatározó mértékegységnek, az ultramarin a kék legmélyebb mélységének jellegzetes ismertetőjele. Holott az eltűnt, az állítólagos, a geológiai korokbeli tengerek helyén ma, a tartalmilag egyértelmű valóság letisztázódott kolorisztikája látható. Így, a légiszerkezetekben keresendő kékségen áttekintve, felülről lefelé, pontosan megfigyelhető, ahogyan a kispártázott szent föld felületéről az aprócska autók visszacsillognak, a játék vasárnap délelőtti verőfényében. Harangoznak. És látszik a játékvonat, a másik is, és a hidak, a hajók a Dunán. Tíz, tizenöt, húsz kilométerre a magasban, a magasból figyel le ugyanis, a kém. A szakszerű messzelátás, a tenyéren elterülés, az alvilági sors erővonalai pontos leolvasásának tudósa, valamint a stratégiai egyensúlyba beletörődés titkos ellenőre, a felülnézetből elemzi a számára jól ismert összefüggések topográfiáját. Nyílegyenesen a repülőgép haladási korridorja a szent föld látszata, illetve a szántók nyilvánvaló, tényszerű mértana, s a momentán évszaki elváltozások tüneteit mutató, szólamos, pokoli virágos tavasz, konkrétan identifikálható, ciklikusan ismétlődő jelenségei felett.

Pozíció I.

Gondolni, mint a kései fagyok pirkadataiban, gomolyog a tűz nyoma, a még működő gyümölcsfák kertjének tájkán. Vagyis az utolsó iskola-szolgát kereső, magasröptű képzelet égeti már, a szertárból, az udvarra kidobált, fekete szalagocskákkal összekötözött térképtekercsek halmozát. A lángokra odatartott lábosban fortyog az érvényes feledés és a tyúklevés, de a búcsúzás celebráló füstöléséhez majd, figyeljetek, atom-bombát álmodó lakatosok, ledobom a tablóképemet! Zavarni el, a visszavonulás tekintetét az arcomról, zavarni a rendszert, a kiürítés szabályát, a feszült kölcsönhatást, elektro-sztatikát. De, a villanypóznákkal megjelölt hálózatban, ott vannak lent az élők, a furfangos hazugság, nemcsak az emlékezet, és néznek ők, többféleképp is, néznek felfelé, az egykori veremlakók letarolt zónájából, egyenesen a magasba; a holtak meg, a mennyekben velem. Feszítem máris, feszítem fel, nyitom az ablakot, ám tudom, szemembe vág majd a szédítő, jeges huzat. Mert vastag az üveg, akár az ősi állatok bőre volt áttetsző, az ősi pofán. Vastag a repülő ablaka, a besrőfolt, ovális, vakító keret. Az éleslátáshoz nyisd ki az ablakot. Meglátod, milyen a szélben a mulandóság.

Pozíció II.

Ott van a tanító, s hallom a zajban a családi nevem, a Kerekes-iskola udvarán, a szárnyait illesztgeti. „Nézd, ott, fent a fehérre kimeszelt toronyban, a tűzoltó, a meghibásodott szárnyait javítgatja. Bár neki néznie kellene a búzaföldeket, mert jön a nyár. Amikor dohog majd, zúg, a munkája tárgyát újra meg újra feldolgozni hivatott cséplőgép. Mi meg, elszállunk majd mindannyian.” Írás-tudatlanok.

Pozíció III.

Lám, itt vagyunk. Apámhoz nyújtom a kezem. Nagypám süket volt, süvít a léglökéses motor. Pilóta, gázt adjál, a süvöltőbb süvítés süvöltetéséhez, vagy kém, tán nem halod már végre az abszolút igazat üvöltő sakál-papagájt, és a szent földi, rothadt alattvaló segédek gyáva hadát, hogy amit látsz alul optikát, nem a tiéd az! Vagy nem volt sohasem, a közös föld, részben sehogy. És vagy, okos, hamis szerződések érvényének csattanásán kívül eső idegen, mindenütt, az utak leveleit kiállító, visszajelzést kémlelő egyén.

Megtisztogatni, a vészjelzés esetére előrelátott, felfújható mentőzubonnyal ellátott plüssülést, a légi száműzetés közben felszolgált reggeli morzsáitól. Ez lenne a kényelmes feladat, miféle tiltott introspekció, azonban egynéhány percig eltart a békés átrepülés.

(Meg hát fúj be a Bácskájuk szele, a legprímább látáshoz megnyitott ablakon.)

„A legújabb, ígéretes harci békéjük védelme alaktanának megértéséhez, jóságos a prédával szemező, szófogadó, konstruktív, süketnéma párbeszéd.” Hallgatás.

Pozíció IV.

A bombafejűek bombáitól rettegő röntgen-emberek, legelőbb a poggyászt nézik át. És bombától bombáig mérve az időt, ők is utaznak, a kellékes kofferokkal az elevátoron. Azt hiszik, csak úgy el lehet kerülni a vezércikkeket. Ezért nem lehet csak úgy tehát bejutni a repülőkké átalakított cséplőgépek kifutópályájának övezetébe sem. A veszély indikátorainak ellenőrző ekránjain, átvillan sorjában, mi van a dolgokkal a tárgyakon belül, és legbelül, információstul legeslegbelül.

Pozíció V.

Folyik a regisztráló áttekintés szüntelen. Lent, ott van Telecska. A gyümölcsfák erőszakos bükkfásításának faiskolájában, a tanító vádirat, az ítélethez, az ágasabb törzseket keresi. Lent, ott van Cservenka, Duboka, Pacsér és Hegyes, s a mindigre feltépett vasúti vágány nyoma. És a sár Mont Blanc-i bércei, a lokális elemek, a humusz és agyag. Azon

Negro cukorkás fehér dobozok, a kicsi a nagyban, és úgyszorjában tovább, a kisebb mindig a nagyobbban, egyik a másikban, egyik a másiknak koporsójában. (Írta a költő, hogy nincsen a kredencről menekülés. Integetnek szálltukban a mosolygó, kék ultramarin egyenruhák. Mint a reklámok pannóján, integet a pilóta, a másodpilóta, a harmad és a negyed, és a táská mélyén, az albumban, a rejtélyes műszerek között, a semmi kis tengerész, az ultramarin matróz, az imbolygó falubohóca fényképész gépe előtt. Maradj már békében, mert kiszáll a madár! Elragad még egyszer, végre a lencsésjétől, hisz a mechanikus rabság logikájának nyitja, annak, mindig az expozíció. Tudatos kattánás, villan a blicc, a nyugtalanlag utólag csattan az intő pofon, és perdülnek a fatorták ezrei, a fekete-fehér negatívok plán-film és üveglapjai, a mennyek iránt. El. El. El. El. El Al – Israelian Airlines. New York, Sydney, London, Capetown, Madrid, Róma. Felhőtlen a bűnbocsátás reményének ege. Szabadság szobrászai, ti is, mind már, megörökülve levetetkezettek. Fejbe kólint a fatorta, belétek sárgult az újság, várat a recycling, a múltkor kidobtam a szemetet, és díszes az aktához a társaságotok. Az ember, a tér tölteléke, anyám mondta, „Isten őrizzen”, tudom. Mit sem ért ő, nála is ott vagyok, hisz ott van a Zorka, és ott a Palics, amott meg Bikovó és Újszibéria.

Pozíció VI.

Biztos repülőknél nincs félrevezetés. A költők, itt nálam, az ablakhoz integetnek közel. Fehér ingekben, fehér szárnyaikkal tehetetlenkedve repdesnek a sebesen haladó gép teste körül, a sűrítő motor iránt. „Szlávkó, Mileta, jaj, vigyázzatok! Az egekben ne okoskodjatok! Drága barátaim, tán itt is, megint, megint jócskán bebasztatok!” Igaz, ha lehetne, veletek tartanék; de mi van, hová lettetek, egyszerre eltűntek? Egyszerre eltűntek. Eltűntek örökre. „Kár. Eltűntek örökre.” „Hát nem tudod, még a múltatokat is kitörölték örökre már, a lenti földiek” – mondják ámuló szemembe, a realitás talaját elvesztett és a sorsukba belenyugváásra utasított, egyéb, helyi angyalok. Ezek szerint, „Költők, a mi utaink nem váltak el, a mi utaink létezni megszűntek”. Értem már, ez itt a határ. „Nálunk az angyalok az égi határon átlépni nem szoktak.” A szabad mozgás biztosításának érdekében, a Szabadkát Párizssal összekötő földalatti járat alagútjának első szakasza, a Városháza és a temető között valósult meg – a kísérleti fúrások fokán, mert ez, az Egyenlítővel arányos távolság állítólag az önmegtartóztató, lásd egy helyben topogó világjárás és a letagadhatatlan eredet természeténél fogva örökös elmenetel univerzális jelképe lett.

Pozíció VII.

Hé, pilóta, kapitány, nyomd rá a gázt, nyomd rá, még kerozint! Emelkedj fel, fel a legfelsőbb szférákig, a minekünk legfelsőbb határokig! Amott már Szeged van. Óriási szalámik merednek az égbe. A konkrét méltóság és a konkrét szabadság fokának kémje lehúzza a redőnyt a repülőgép ablakán. Amerika, Németország, a Vatikán és a zsidók összeesküvésének kémje pedig, útban az övétől az övéig, kávé rendel a gyanútlan légikisasszonynál, meg vodkát a költőknek, majd az utasok gondúzó szórakoztatására beeresztett videofilmet nézi haladás közben, a Közel-Keletről jövet, tovább, Berlin felé. Nemsokára majd ismét kitekint, ott, ahol a magas Tátrák látszanak. Valami olcsó játékfilm megy, épp Pannónia felett. Még szerencse, hogy fülhallgatóval, a motorok süvítése ellenére, angolul vagy németül is követni lehet.

4. KONTINENTÁLIS ÉPÍTÉSZETI ÉNEK

Élve befalazva, hogy a fal ne omoljon le. Panasz-fal. Berli-ni-fal. Kínai-fal. Beton-fal. Márvány-fal. Kicsúfolt szabadság kőműveseinek fala. Papír-fal, Rabok Kórusához kulissza. Égő szalmakazlakkal bevilágított, éjjeli füst-fal. Szögesdrót-fal. Földalatti bunker-fal. Földfeletti láger-fal. Gettó-fal Lódzban. Pogány királyok földvárának falába élve befalazva, hogy a fal ne omoljon le. Az Örök Biztonság Emlékművének fala. Nincstelen-fal. Hang-fal. Verett-fal. Üveg-fal. Szomszéd-fal. Téglafal. Ismét Panasz-fal. Menhely-fal. Gödör-fal. Sátorvászón-fal. Telefirkált-fal. Ketrec-fal. Rendőri kordon-fal. Börtön-fal. Parkőri bokor-fal. Fal-ramászók fala. Pólyás fal. A békegalambok által leszarottak fala. Új fal. Régi fal. Levakart hengermintás-fal. Mert, „Disznó lettél, szamár fiam”. Gyengén számító szolga, szorgos kezével élve befalazva, hogy a fal ne omoljon le.

Jeruzsálem, Modern Művészet Múzeuma, Berlin, 1995 áprilisa

SZÜLŐGÉP(EK)

J Ó D A L R Ó Z S A

Salvaréját (katrincáját, pendelyét stb.) maga alá gyűri, gyömködi.
Feredzséjét (kocsókját, hárászkendőjét stb.) dideregve fogja össze magán.

A hideg kíváncsian kóstolgatja pórusait. A hideg lassan, alattomosan öleli körül, veszi birtokába. A hideg a csontjáig, a velejéig hatol. A hideg mint penge hasít bele.

Csend.

Szemek. Szemek. Szemek.

Csend.

Elgémberedett a lába. Talpait össze-összedörzsöli. Elgémberedett a keze. Ujjait meg-megfújkalja.

Szemek. Kíváncsi szemek. Kárörvendő szemek. Villogó, fenyegető szempárok. Könnytől párás szemek. Bágyadt, fáradt, lehunyt szemhéjak. Rettegéstől, iszonyattól kikerekedett szemek. A fájdalomtól kigúvadt szemgolyók. Szemek. Szemek. Lassan, óvatosan emeli meg salvaréját (katrincáját, pendelyét stb.). Szívszorongva pillant végig magán.

Szemek.

Keskeny, szűk kis medence. Rózsálló, lapos kis has. Gyöngyházfényű, vidám, kerek kis köldök. Csontos medence. Széles, asszonyos csipő. Barna, cserzett bőr, napszíta haj. Mézszínű, selymes bőr. Égkek szempár. Cicaszemek. Lapos, gömbölyű, lötytyedt, kék erekkel megfuttatott hasak. Forradások. Császármetszés? Vakbélműtét nyomai? Hasak. Kitakart hasak. Hidegre, érintésre enyhén meg-megremegő hasacskák. Haskók és hasak.

Mutasd! Még alig látszik. Mutasd! Nem értem . . . Mutasd! Hű-ha! Hű-ha . . .

A hideg kíváncsian kóstolgatja pórusaikat. A hideg mint penge hásít beléjük.

Lassan, óvatosan emelintik meg salvaréjukat (katrincájukat, pende-lyüket stb.), szívszorongva pillantanak végig magukon.

Szemek.

Mustráló, bíráló, együttérző, kétségbeesett tekintetek.

Hasak.

Enyhén domborodó, enyhén feszülő kis és nagy hasak.

Jaj!

A félhomály. Ismeretlen szögletei, ismeretlen árnyai félelmetesek.

Nap nap után. A szegletek. Meg kell számolni a szegleteket. Minden kiszögellést. Minden kiálló szöget, kampót. A homályos sarkok pók-hálóit.

Szemek. Nem akarom látni őket! Nem akarom látni őket!

Ütni kezdi az ajtót. Verni. Ököllet. Fejfel. Véres homlokkal. Véres, horzsolt ököllet.

Ki akarok! Engedjete! Ki akarok!

S kitárul az ajtó. Sarkig tárul. Bevilágít a kinti fehérség. A hó. A napfényben szikrázó tisztaság. A tér. A szabadság. Levegő. Tér. Levegő.

Na mi van? Megáhítottatok bennünket? Tán egy kis baszás kellene megint?

Az ajtóban katona. A kis (fészer?, pince?, raktár?)ajtóban toronyma-gas katona. Katonák. Katonák. Férfiak. Fiúk. Egy? Kettő? . . . Tíz? Férfiak.

Jaj!

A fészerben (?), pincében (?), raktárban (?) dulakodás. Szitkok és részeg röhögés. Sikongás. Könyörgés. Röhögés. Csók. Csók?! Harapá-sok. Pofon. Harapások, köpések. Pofon. Pofonok. Lezuhanó öklök. Rúgások. Ruhagubancok. Embergubancok. Ide-oda görgő, mászó, hen-tergő, vergődő embergubancok. Széttárt combok. Széttárt ölek. Erő-szakkal széttárt, szétfeszített ölek. Ondó. Lezuhanó öklök. Ondó. Zo-kogás. Zokogás. Ondó.

Csend.

Félhomály. A félhomály a maga árnyaival.

Jaj!

Az ablak. A pókhálós ablak. A napnak bizonyos szakában betűz rajta a nap. Rézsút. Végigpásztáz a priccseken. A szalmán. A várakozó emberi testeken. A tehetetlen várakozásra kényszerített emberi testeken.

A nap. Olyan rövid ideig süt be. Olyan rövid ideig. Szemek. Ne nézzetek! Legalább ti ne nézzetek, ne bámuljatok!

Mutasd! Mutasd, hadd lám! Mutassátok!

Keskeny, szűk kis medence. Rózsás, gömbölyű hasacska. Gyöngyházfényű, kissé feszülő köldök. Csontos medence. Széles, asszonyos csípő. Feszülő has. Feszülő hasak. Növekvő potrohok. Pattogó kapillárisú has-dobok.

Nem! Nem! Tíz körömmel esik a testének. Marja, tépi. Nem akarom! Nem kell!

Lefogják. A többi nagyhasú ráúl, rátérdel a kezére, lábára, simogatja lüktető homlokát, verejtékben fürdő testét. Nyugodj meg. Nem szabad. Így nem szabad. Az életed árán nem.

De hát mit? De hát hogy? Segítsetek!

Majd az idő. Az idő . . .

Nem! Ki akarok! Engedjete! Ki akarok!

Útni kezdi az ajtót. Verni. Ökölrel. Tenyérrrel. Belerázkódó koponyával. Véres homlokkal. Útni és rúgni.

S kitáru! az ajtó. Sarkig táru! az ajtó. Beárad a fény. Fény és virágillat. Földszag. Nehéz földszag és fanyar ibolyaillat. S bemosolyog, beköszön a tér. A szabadság. Üzen.

Az ajtónyílásban katona. A kis (fészter?, pince?, raktár?)ajtóban toronymagas katona. Katonák. Katonák. Férfiak. Deres fejűek és nyálaszájúak. Egy? Kettő? . . . Tíz? Férfiak.

Na mi van? Megáhitottatok bennünket? Talán bizony egy kis baszás kellene megint? Na ugye-ugye?!

Jaj!

A fészterben (?), pincében (?), raktárban (?) dulakodás. Szitkozódás és részeg röhögés. Sikongás. Könyörgés. Röhögés. Csók. Csók?! Harapások. Pofon. Harapások, köpések. Pofonok. Lezuhanó súlyos öklök. Rúgások. Ruhagubancok. Embergubancok. Vergődő embergubancok. Széttárt combok. Széttárt ölek. Erőszakkal széttárt, szétfeszített ölek. Ondó. Lezuhanó öklök. Ondó. Sikolyok. Ondó. Zokogás. Zokogás. Ondó. Részeg röhögés, bufogás. Jó kis kocák vagytok ti. Kocadisznók, rőf-rőf-rőf, akik nekünk elletek majd. Majd ha eljön az időtök. Akkor aztán mehettek. Mehettek, amerre láttok, a munkaidőtök letelt! Kész. Gotovo. Teraj dalje!

Csend.

Félhomály. A félhomály a maga árnyaival. Meg kell számolni a szegleteket. Minden kiszögellést, jaj, minden kiálló szöveget, jajjjaj, kampót . . . A

kampón! Azon a kampón! Segítsetek levágni! Gyorsan. Fogd. Még meleg. Él. Még él . . . Hülye! A szívét dörzsöld. Ne úgy. Hülye, a hülyéje! Zokogás. Erőtlen, vigasztalan.

Úgy, úgy. Sírd ki magad. Ez nem megoldás.

Hát mi a megoldás? Miamegoldásmiamegoldásmiamegoldásmiamegoldás?!

Az idő . . . Egy biztos: önmagunkat nem szabad elpusztítanunk, azt nem!

Nap nap után. Az ablak. A pókhálós ablak. A napnak bizonyos szakában betűz rajta a nap. Rézsút. Végigpásztáz a priccseken. A szalmán. A várakozó emberi testeken. A tehetetlen várakozásra kényszerített testeken. A nap. Milyen forrón tűz be. Olyan pállott a levegő. Pállott, forró és bűdös. Salvaréját (katrincáját, pendelyét stb.) meglazítja, feltűri, kigombolja . . . Ez a forróság. Ez a tűrhetetlen forróság . . .

Jaj!

Ez az egyre erősödő fájdalom . . . Ez az egyre gyorsabb és gyorsabb időközökben jelentkező görcs. Ez . . . már AZ? AZ volna? Uram, segíts!

Jaj!

Salvaréját (katrincáját, pendelyét stb.) gyűri, rángatja, tépi magán, a fájdalom bele-belemar, szünetel, majd ismét facsar egyet rajta.

Szemek.

Jaj!

Salvaréja (katrincája, pendelye stb.) már csupa lucsok, vértől és magzatvíztől nehéz, elkínzott teste íjként megfeszül, majd ellankad, megfeszül, ellankad. Zihál, ordít, eszméletét veszti . . . Ezek már a tolófájdalmak? Ne hagy most abba, hallja valami ködön át, nyom, megfeszül, ellankad, nyom, feszül, ellankad . . . Ha most nem erőlködsz, megfullad. Ha most nem . . . Elborítja a hőség és a fájdalom, vérvörös a világ, minden véres, homályos, ragacsos, iszonyatos, és úgy fáj, úgy fáj . . . Nem akarom látni, nem akarom látni, nem akarom megszülni, meg akarok halni, vele együtt akarok elpusztulni, eltűnni . . . Jajajajajajaj!

Csend.

Érzi hogy lebeg, valahogy könnyű és testetlen, egész lénye mintha egyetlen szemmé vált volna. Alatta priccsek és szalma, sok-sok asszony. Valakit körülállnak. Egyszerre van közel és távol. Már jól látja alant a véres combú, mozdulatlan asszonytestet, s mellette a lehasított pendelydarabba pólyált, cérnahangon leléző ráncos arcú, sovány újszülöttet . . . De hisz az ott lent én vagyok! Mi történik velem? És miért bámul, miért jajveszékkel az a sok nő? . . . Érzi, amint még ott a levegőben kettéválik,

kettéosztódik. Egy sötét és egy világos valamire. Minden olyan zavaros, olyan ismeretlen, kiált nekik, jelt ad(na) magáról, magukról, de azok ott lent nem hallják. Szemek. Sötét és világos része is egy-egy hatalmas, áttetsző szemet formáz. Merőn, kíváncsian bámulnak lefelé, majd a sötét vijjogva lecsap a kicsire, tíz körmével tépni, fojtogatni kezdi. Fattyú, visongja, dögölj meg, fattyú, légy átkozott, fattyú, írmagod se maradjon, fattyú, fattyú, gyűlöllek! . . . Ne! A világos alászáll, alábucskázik, átbújik a sötéten, átkarolja a kicsit, áttetsző kézfejjével törölgetni kezdi arcából a mászkos, iszamós vérmaszatot . . . Eredj innen! Ismét a sötét kerekedik fölül, megint lecsap az újszülöttre, tapossa, ököllel veri (verné) szét lágy koponyáját . . . Neeem! A világos a kicsire hajlik, testével védi a másiktól, a tombolótól. Fel s le röpködnek, asztrálestük fáradhatatlanul köröz a mozdulatlan asszonytest és a már alig pihegő gyerektest körül. Egyikük támad, másikkuk véd, babusgat. Támad, véd, támad, véd . . .

A szalmán moccan az elkínzott (gyerek)asszony. Tekintete tétován bóklászik a fészker (?), pince (?), raktár (?) sötét, homályos szegletei és a föléje hajló kíváncsi, szánakozó, tehetetlen, eltorzult arcok között. Szemek! Szemek! . . . Fakó arcán pír ömlik el, és sovány keze kinyúl a gyerekért.

BALOG ZSUZSA VERSEI

AZ ANGYAL

Létezésem függőlétráján
megjelent
az angyal.
– Üdvöz légy! –
mondta
s én
üdvöz
lettem.

FIÚBŐRBEN

Nézett rám a lyuk.
– Hol voltál templom? – kérdezte.
– Téli álmomat aludtam – válaszoltam
nyújtózva – de most már felébredtem.

KASZÁRNYA

Azt játsszák, hogy kegyetlenek,
azt játsszák, hogy lőnek,
azt játsszák, hogy nem játszanak,
szegények!

HONNAN HOZTA?

Honnan hozta a szél a havat?
Hóéletem,
Szélszavam,
Honnan hozta a szél a havat?

SÁNDOR

Tótszoknyás nagyasszonyok,
tarkabarka a nevük –
vejük vegye feleségül
öreganyjuk lánya-lányát
s legyen egy
Sándor!

A MUNKANÉLKÜLI MÁRIA ÉNEKE

Kis Jézuska anyukája
én vagyok,
én vagyok,
szeplőtelen, amint kéne,
nem vagyok,
nem vagyok.
Míg ennem van mit,
megvagyok,
megvagyok,
ha azt se lesz már, hát
meghalok,
meghalok.

JEGYZET

1962. február 14-én születtem a dél-bánsági Ürményházán. Az elemi iskolát, az utolsó generáció tagjaként, amely a felsős tagozatokat is a faluban járhatta, szülőfalumban végeztem el. A középiskola első két osztályát, az akkor érvénybe

lépő iskolarendszer által bevezetett kilencedik s tizedik osztályt Versecen, a másik kettőt, fordítói szakon, Óbecsén jártam. Itt is érettségiztem német nyelvből.

Az egyetemre Belgrádba iratkoztam spanyol nyelv és irodalom szakra.

1983 végén volt férjem munkahelye miatt Szlovéniába költöztem. Kisfiamat is itt szültem meg. Azóta, majd a határhúzások óta immár mint szlovén honpolgárok és „vízmos” hazaiak próbálkozunk itt nem gyökeret eresztetni, csak megkapaszkodni.

Karcolatokat, verseket, a középiskolás próbálkozásokat nem ide értve, kilenc–tíz éve írok, amelyek írógép és nyomdafesték alá körülbelül két éve kezdtek kerülni. Ez idáig a muravidéki magyar kiadványokban, a *Muratájban*, a *Népújságban* és a *Naplóban*, a gyermekversek pedig a *Kelepelőben* jelentek meg lánykori nevemen.

Škofja Loka

BALOG Zsuzsa

PILLANATOK

(Augenblicke)

I L S E T I E L S C H

KERTEM OLY ZÖLD

(So grün mein Garten)

Kertem oly zöld
idén áprilisban
az ágak
reményt hajtanak
s te zsenge fű
bizakodásom vagy

vékonyabb most
és sérülékenyebb
a meztelen bőr

SOK MINDEN TÖNKREMENT

(Vieles ging unter)

Sok minden tönkrement
abból amit láttam
amit hallottam
a képek elhalványultak
a hangok elhaltak

felejthetetlen maradt számomra
egy lányka
sovány arca
elmerülve zenéjében
az embereket sem észrevéve
akik őt körülvették
zenélt
egy ezüstös fuvolán
áprilisban egy délután
Róma
via del corsóján

MILY SZÉP E PILLANAT

(Wie schön im Sommer)

Mily szép e pillanat
nyaranta
az éjszaka és az ébredés között
amikor a madarak
a fény föltámadását
világgá kürtölik
ez a fölmerülés
a sötétségből
az álmok közül

Nyugodt lélegzetteddel
lélegezz még közelebb
mellettem

MONDD:

(Sag:)

Mondd:
rohadt élet
kurva világ

ordítsd ki magadból
ha bajban vagy
ami mindannyiunk baja is
és volt
és lenni fog

de aztán tedd hozzá azt is:
mily meleg fészek
tud lenni ez az
egyetlenegy éjszaka
mily mámora a tündöklésnek
és a színeknek
ez az
egyetlenegy nappal

ILY KÉSŐN AZ ÉVBEN

(So spät im Jahr)

Ily későn az évben
a virágzás
újboldi vakmerősége
a krizantémok
tarka jelek
ragyogón
a fakó avar között

beleng házunkba
keserű
és édes illatának
keverékével
a nyár
fanyar utóíze
a tél
előtt

TÁVOLI ORSZÁGOKAT

(Ferne Länder)

Távoli országokat
örömmel jártam
városokat alaposan tanulmányoztam
tájakat tengereket hegyeket
a képeket
pupillámon át fölvettem
ismerősek
az emlékezetből előhívhatók

a lakótömb velem szemben
az utca másik oldalán:
egy idegen
világ

FÖNN MAGASAN A VASMADARAKBAN

(Hoch oben in metallenen Vögeln)

Fönn magasan a vasmadarokban
százával az utasok
és még többen úton
a kókuszpálmákhoz citromfákhoz
az óriási kaktuszokhoz
a sivatagokhoz esőerdőkhöz
és a hegyvonulatokhoz

lenn a mélyben Kharón
evezőcsapásai
tízezer utas
és még többen úton
a széthulló ladikokon
Akherón Styx
éjfékete folyóin

AZ ÉJSZAKÁBAN

(Über Nacht)

Az éjszakában
ez a sokféle fehérség

amerre csak nézel
a látóhatáron túlra
az égen túlra

fehér
hullat fehérret
a fehérre

mint megíratlan levelek
üres papíron
elhallgatott
nem kimondott
nem kimondható
szó nélküli

a fehérség között
a fehér közepében
egy varjú
parányi
árnyéknyomot lép
a hóba
háromujjút
jól olvashatót

HÓ AZ ABLAKOK ELŐTT

(Schnee vor den Fenstern)

Hó az ablakok előtt
egy feketerigó
fölborzolt tollakkal

a jéggel bevont kerítésen
 egy pillanatra a bezárt
 fürjre emlékeztetett
 csöppnyi kalitkájában Ischián
 a megvakított csalogányra
 Castiglione della Pescaiában
 Grosseto közelében
 nem messze Rómától

Kimegyek a ház elé
 rálépek aóra
 élelmet szórok
 az éhes feketerigónak
 segítek neki túlélni
 de ezzel nem segítek
 a bezárt fürjön
 Ischián
 nem a megvakított
 csalogányon
 Castiglione della Pescaiában
 Grosseto közelében
 nem messze Rómától

EZEK A FALEVELEK BIZONYÍJTJÁK SZÁMOMRA

(Diese Blätter beweisen mir)

Ezek a falevelek bizonyítják számomra
 hogy élek
 ezek a szavakká formált gondolatok
 csak huszonhat jel
 csak kicsiny halmaza a sejteknek
 a koponyabőr alatt
 csak kevéske száma
 az éveknek óráknak napoknak

türelmesen rovom
bezárt jelenem
a papírra

csak kevés fordító
egy itt
egy meg ott

MONDD MIÉRT TESZ

(Sag mir warum es mich)

Mondd miért tesz
boldoggá
hogy kinézhetek az ablakon
amikor a hó
a fák előtt ferdén
sodródik
és beáll
a szürkület

távol fátylak mögötti
fény
ott lélegzik valaki
mint én

MÉG HÓ VAN

(Noch liegt Schnee)

Még hó van
a ház előtt
de alatta már
az átitatódott földben
készülődik a tavasz

nem kutatunk
a holtak után
de tudjuk:
ők zárják magukba a gyökereket
hamarosan
rügyeket fakasztanak
leveleket bontanak
és virágoznak

BATA János fordításai

JEGYZET

Ilse Tielsch 1929-ben született Auspitzban, Dél-Morvaországban, az egykori Csehszlovákiában. 1945 áprilisában Ausztriába menekült, ahol azóta él.

Irodalmi tevékenysége sokrétű: ír verseket, prózát, hangjátékokat, filmforgatókönyvet. Számos művét több nyelvre lefordították.

B. J.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A REGÉNY ÖNTUDATA*

Metanarratív próza a jelenkori magyar és szerb irodalomban

CSÁNYI ERZSÉBET

Az újkori regény, amely születésének pillanatától kezdve műfajparódiaként jelenik meg, eredendő tartozékként hordja magával a görbe tükröt. Ennek az önszemlélésnek sokféle vonatkozásban grimasz a végeredménye. A mítoszi beszédmód hihetőségi biztosítékainak elvesztése után a történetmondásnak a narrátor személyében kell megalkotnia azt az érvrendszert, amely az elbeszélést a befogadó számára fontossá és meggyőzővé teszi.

Akár akrobatikusan tolakodó, akár még nyomaiban is eltüntetett a narrátor jelenléte és tevékenysége, mindenféleképp számolni kell vele. A válságba jutott prózaszöveg ilyenféle kiszolgáltatottsága a művi megformáltságra való rászorultság tünete. A megszólalásnak igazolnia kell önmagát, a választott formai kódokat, amelyek a kibontakozó világ fiktív természetét is meghatározzák. A megkérdőjelezettség állapotában csak azok a diszkurzusok válnak hitelessé, amelyek visszajeleznek erre az állapotra, s ezáltal máris egyféle válasszal rendelkeznek.

Az elbeszélői öntudat, az önmagát tematizáló regény, tehát az „eljárás lemeztelenítése” (Sklovszkij) a Don Quijotében az újkori regény létfeltételeit a metanarrációhoz köti. Ily módon az önreflexió, más szóval a metatextualitás, a metanarráció, a metafikció a műfaj újkori történetével való foglalkozás megkerülhetetlen kérdésgócát képezi.

A narratológia legújabb eredményei fel is tárják a regény fejlődésének a kezdetektől kirajzolódó kétágúságát: a valóságillúziót keltő, valóságsszimuláló, referenciális fővonulat mellett kitapintható az önreferenciális szemléletű, nem történetelvű, nem valóságanalóg mellékvonulat. Ennek az utóbbi, bűvópatakszerű regényhagyománynak a rekonstruálását kísérli meg Viktor Žmegač a

* Az azonos című doktori értekezés expozéja

világirodalom viszonylataiban, nélkülözhetetlen alapozást nyújtva az egyes irodalomtörténetek újraértelmezéséhez.

Az önnön eszköztárára rákérdező és rámutató irodalom problémakörének elméleti megvilágítása csupán a metatextualitás történeti poétikai kutatásával karöltve, egymást feltételezve lehetséges. Az ábrázolt világ megalkotottságának explicit és implicit megnyilvánulási lehetőségei vannak. Külön tárgykört képez az önreflexiós eljárásokat minősítő játékoság, humor, paródia, ironia, groteszk és paradoxon.

A konkrét műelemzések során a vizsgálat az implicite, vagyis burkoltan, és explicite, avagy szövegszerűen megnyilatkozó ún. „poetológiai parabázis” (V. Žmegač) megragadására irányul. Ugyanakkor az önreflexiós eljárások lényegi, funkcionális szerepének hangsúlyeltolódásaival is számolni kell az irodalomtörténeti horizontok függvényeként. „Az életről szóló elbeszélés” és „az elbeszélésről szóló elbeszélés” kapcsolódási arányai, mennyiségi mutatói még nem teszik egyértelművé a metanarráció értelmezhetőségét.

A magyar és a szerb metapróza feltárási kísérletei tipológiai összefüggések és általánosabb érvényű poétikai jellegzetességek körvonalazásának előfeltételei.

A legitimitását csupán az önmagáról való tudás tematizálásával elnyerő újkori regény a posztmodernhez érkezve a metanarráció révén új fikciós térségeket nyit meg – újfajta irodalmi értékke minősülve át.

Az irodalom nyelve egyre inkább metanyelvvé válik. Ennek a jelenségnek az alapja az a kettősség, amely magában az emberi nyelvben mint logikai rendszerben foglaltatik. A nyelv ugyanis nemcsak a világnak, hanem önmagának, a nyelvnek a leírására is szolgál. A beszéd önkimondás jellege állandóan kísértő mögötte minden megnyilatkozásnak. Számos logikai probléma szükségszerűen tartalmaz önmagára utaló vonatkozásokat, minek eredménye egyfajta visszaverődésektől vibráló tükörterem. Az emberi nyelv szükségszerű tartozéka az öntükröző, önértelmező reflex.

Ha a világot tükrözve az emberi nyelv szükségképpen válik önmagára visszautalóvá, akkor az irodalom mint ennek a viszonynak a felépítménye másodlagos szerveződése, eleve erre az önreflexiós fundamentumra épül rá, és saját lényegét éppen ennek az öntudati mozzanatnak a kibontakoztatásában leli meg.

Az ember alkotta mű elsősorban megalkotottságának tényével fordul a világ felé. A művészet alakulástörténeti folyamatai arról tanúskodnak, hogy a művészi alkotótevékenységet kezdetektől fogva kíséri az önkontroll, az önmagát alkotás közben látó és fürkésző ember tükre. Ennek oka azzal az alkotáslélektani mozzanattal magyarázható, hogy magának a teremtő mozzulatnak nemcsak kifejező, hanem eszméltető ingerei is vannak, s az értelmezés fényköréből nem vonható ki maga a megfigyelő sem.

Az önlátó és önláttató gesztus a művészetek kezdetétől, archetipikus jelenséggént ivódik be az esztétikai valóságelsajátítás folyamatába. Ezt a tünetet klasszikus példák rögzítik: az öntükrözés körébe visszatérő *Ezeregyéjszaka meséi*, az *Iliász* Helénájának előrejelző történetihímezése, a Don Quijote második része, ahol a hősök az első rész olvasóivá minősülnek át, hogy Shakespeare-t ne is említsük, akinek minden műve a tükörterem millió aránylebontó visszaverődéseit hordozza.

Az alkotásleképző gesztus tulajdonképpen az ismétlés egy neme: az öntudat megnyilatkozásformája az önismétlés, az önidézet. Az ismétlődés a műalkotásnak mint rendszernek egyébként is alapkövetelménye. Mivel a valóság csupán megalkotott jelrendszer által ragadható meg, a kreatív tett visszatükrözése, ábrázolása éppen a megalkotottság kódjait emeli ki. Ide tartoznak mindazok a hatványozottan nem átlátszó, szokatlan jelek, amelyek nagymértékben felhívják a figyelmet önmagukra, JEL mivoltukra.

Az öntükröző műalkotás nemcsak azáltal válik izgalmas jelenséggé, mert a külvilág mellett még önmagát is bevonja a leképezések tárgykörébe, hanem mert a tagoló-dinamizáló arányképzés az ilyen művek esetében többszörösen meghatározó erejű. Eszközei az ellenpontosítás, a vezérmotívum, az önparabola, a változat, a kicsinyítés-nagyítás, a sűrítés, a hangnemvariáció, a rák megfordítás, a hasonmás alakformáló és szerkezeti elve stb.

A metanarrációs eljárások vizsgálatának alapvető fontossága tűnik ki mindabból, ami a nyelv és az irodalmi műalkotás eredendő tartozékaként és létmódjának következményeként ismerhető fel. Másrészt e kutatásokat a jelenkori metapróza óceánja időszerűsíti.

Az elbeszélői tettről való tudat már a 15. századi lovagregényekben is kifejezésre jut a transzcendentális narrátor felbukkanásával, aki az olvasóval érzékelteti mű fölötti hatalmát. A 16. században Rabelais önreflexió prózanyelve kivételnek számított, majd az 1600-as évek elején megjelenő *Don Quijote* mint a lovagregény paródiája már az explicit önreflexió és az intertextualitás mintapéldája. Ez a parodikus regénymodell a 18. századi, irodalomtörténetileg már modernnek tekintett regény előhírnöke, melyben a felsőbbrendű elbeszélő mint mindentudó kommentátor alakítja ki esszéisztikus nyelvezetét, az ún. „poetológiai parabazist”, az elbeszélésről szóló elbeszélést. A későbbiek folyamán, a 19. században visszaszorulnak ezek a törekvések, sőt, mindinkább fokozódik az irodalmi művel szembeni követelmény, hogy leplezze artisztikus, művi, teremtett, fiktív jellegét. A 20. század végérvényesen tudatosítja a valóságsszimuláló ábrázolás alkonyát, s a kommunikáció tagadásáig eljutván a regény kettős (narratív és anarratív) fejlődésvonala is kirajzolhatóvá válik.

A saját eszköztárára rákérdező irodalom sokféle úton járhat.

Az önreflektálás lehet ironikus alapú, avagy foglalkozhat az alkotómunka technikai vonatkozásaival.

Az „irodalom az irodalomban” mint téma problematizálhatja az elbeszélői tett fogalmát, vagy magát a nyelvet mint közvetítési médiumot; ezenkívül lerombolhatja a fikció illúzióját az olvasóhoz intézett kiszólásokkal, az olvasónak az elbeszélésbe, sőt az alkotásba való bevonásával.

Az intertextualitás, a szövegek közötti kapcsolatok tünetei is az önreflexió formái.

Mindezeket a lehetőségeket természetesen minősíti a játék, a humor, a paródia, az irónia, a groteszk.

A metanarráció formaöltései azonban a fikció részévé válnak, s a fikció és a valóság közt törlődő határok széles utat nyitnak a metatextualitásnak és az intertextualitásnak.

A metanarráció történeti fejlemény, szerepe az irodalomtörténeti pillanat, az olvasói szokásrendszer függvényeként önnön ellentétébe is átfordulhat: a konstruáltság tényének mindennemű kinyilvánítása a 19. század irodalmában paradox módon éppen a hihetőség, a várhatóság, a valóságosság benyomását kelti a korabeli befogadóban.

A második világháború utáni magyar regény fejlődéstörténetének ezredvégi horizontból való átértelmezései éppen a metanarratív beszédmód leglényegesebb sajátosságait járják körül mint az átértékelés támpontjait. A „világszerű”, valóságimitáló, történetelvű, közleményszerű epika a vele járó eszköz jellegű nyelvhasználattal a „poétikai visszamaradottság” (Kulcsár Szabó Ernő) tüneteiként szembe kerül a fikтивitását felmutató, szövetségességét hangsúlyozó prózamoddellel. A világszerűség illúziójának és a szimulatív történetmondásnak a lehetetlenné válása tükröződik az önnön eszköztárára és létrejöttének folyamatára sokféleképpen rámutató irodalomban.

A mű önmegjelenítő folyamatai a jelenkori szerb regény történeti-poétikai áttekintéseinek is paradigmájává váltak. Nyilvánvaló, hogy az elbeszélői öntudat – amely az elbeszélésből kifelé, a kritika és a reflexió felé vezet –, a kész, befejezett művészi formát a formálás folyamatává, íródo művé alakította át. A narrátor köré csoportosuló és az iróniából táplálkozó metatextualitás is az elbeszélés önállóságának lehetőségeit nyesi vissza. Az elbeszélés csupán az idegen szöveg értelmezésének függvényeként létezik (Aleksandar Jerkov), s ez az értelmezés-önértelmezés a történet helyébe lépve fikciós világgá minősül át. Az ábrázolt világ helyét a szövegek foglalják el.

A „szövegekből való szöveg” kialakításának kezdeményei fedezhetők fel Ivo Andrić *Elátkozott udvar* című regényében. A börtönlakók helyzete jelképesen is a világszerűség kizárását, a beszédbe való bezártságot tükrözi. Andrić művészi világában a beszéd, az elbeszélés a lét lényegét magában foglaló, világmodelláló gesztus. Az élőbeszéd ebben a műben szinte egyeduralomra jut. Az

egymásba torkolló szerepváltozatok az egyhangúság veszélyét is megkockáztatva irányítják a figyelmet arra az emberi helyzetre, amelyben valaki (el)beszél. A szóakciók elsősorban magukra a megszólalókra hatnak katartikus erővel, egész lényük a megszólalás térségeibe vonul vissza, létük értelme maga a beszéd. Ezek a „beszéd-emberek” (Tz. Todorov) egymás hasonmásai. A személyiségsozorosítás minden elbeszélő esetében az önelvesztés, a jelenlétlenség hevült állapotával jár együtt. Az „elbeszélés az elbeszélésben” módszerének érvényesítésével a regény szerkezete spirálszerűen mélyül. A hasonmások egyre szűkülő örvényében a beszélő ember sziluettje tűnik el. A beszédaktusban konstituálódó történeteknek és magának a beszédtevékenységnek mint abszolúttá váló cselekvésmozzanatnak a totalitásértéke a regényösszefüggésben az esztétikum hordozójaként jelenik meg.

A beszélés és a nyelvek módozatainak sokaságát mozgósítja Miloš Crnjanski is, amikor a *London regényét* a többnyelvűség effektusára és a fülelés poétikájára építi. A szó itt testté válik, jelölő szerepét levetve magát a jelet mutatja föl – párhuzamosan több nyelven. Az idegen nyelvű mondatok fordítás nélküli, avagy a fordítást is a főszövegben, nem pedig lábjegyzetben elhelyező közlés-módja az Andrićénál artikuláltabb módon ragadja meg a nyelv és a valóság viszonyát. A valóság helyett a nyelvbe való belebonyolódások tünetei ezek. Az idegen nyelvű betétek a hagyományos valóságillusztrálás helyett a nyelv önmegjelenítő aktusaiként kelnek életre. Ez a nehézkesítő, önmagára nehezéketeként rakó beszédmód a *London regényének* önreflexiója. A kétnyelvi/többnyelvi párhuzamosság idézetrendszere uszályokként vontatja maga után a nyelvek jelentésterhelt visszhangjait. Az credeti kifejezés és annak fordítása mint önálló, kis szövegtömb nyelviileg képviseli az öntükrözés motívumát. Az idegen nyelvű betét nemcsak mondattanilag „terheli” a szöveget, hanem jelentésstanilag is árnyékolja a nem vagy csak részben értett elemek révén a befogadást. Ez a szemantikai fény-árny játék mint alkotóelv az önértelmezés vitaingerével kérdez rá a nyelviségre. A dialogikus tudatban a regény mint hangzó anyag nem egy, hanem több nyelven szólal meg. Az idegen anyag hangzásilag és tipográfiaailag is elüt kontextusától, ezért világítótestként sugározza be a kisebb-nagyobb szemantikai köröket, hosszabb ideig megőrződik az emlékezetben. A *London regényében* az idegen szavak ismétlődő jelenléte egyfajta ritmust gerjeszt, amely szabálytalanul, de átjárja az egész zilált szövegteret. Az adott nyelvrendszerből való kilépés, a verba duplex a nyelvi anyag és eszköztár tágas térségeit nyitja meg, s ezeknek a nyelvi határoknak az átjárhatósága a zárt világok közötti érintkezés élményét nyújtja. Az átbillenés a másik nyelvbe átbillenés egy másik világba.

A hangok és a fülelés cselekményszinti mozzanata meghatározza a mű poétikáját is. A *London regénye* egy szakadatlan mormogás terméke, hangok zuhataga, suttogások kórusa abban a végtelen, néma dialógusban, fiktív vitá-

ban, amelyben a megszólalás alanya sokszor elmosódik. Az alapanyagára: a hangra elenyire rámutató mű eleve „kitakarja” konstruált jellegét.

Crnjanski bolyongásai a nyelviségben rajzolódnak ki, tértapasztalása egyfajta – nyelvi szenzációkkal zsúfolt – álomnyelvtanban bontakozik ki. Szerb, angol, orosz, francia, olasz nyelválmodása, a más nyelvű visszhanggal ellátott szavak poétikája a HANG és a CSEND egymást tükröző univerzumát, ezt a „néma kiáltást” (*London regénye*) idézi meg. A regény mint fülelés egyre inkább egy túlvilági dialógus hangtalan zajlásait figyeli, egyre inkább önnön óriási testére tapasztja kozmikus fülét.

A világszerúségét elvesztő irodalom számára nem marad más, mint hogy belekapaszkodjék az egyetlen megfogható dologba: önnön szövegszerúségébe. Képletesen szólva, a világot fogyasztó irodalom után az irodalmat fogyasztó irodalom korszaka jött el. Az önfogyasztó, önemésztő irodalom közegében értelmét veszíti a világszerű, történetelvű, ún. szimulatív jelhasználat, fokozatosan elkopik az elbeszélhetőség dilemmája is, hisz magának az értékegésznek a megléte lesz kétségessé.

Danilo Kiš *Fövenyóra* című regénye a naturalista formateremtő elvek meghosszabbításaként felfogott dokumentum jellegű művek sorába tartozik. E poétika nem tűri meg az elbeszélő fiktív világba való beavatkozásait, az explicit metanarráció bármilyen megnyilatkozását. Ennélfogva hatványozott kihívást jelent a mű önreflexiók szövege, az esetleges implicit metanarrációnak a felfejtése.

A *Fövenyóra* az egymástól viszonylag független, finoman eloszlott részecskékből álló, homokszemeseszerűen szóródó rendszer jegyében szerveződik. Az egymás mellett futó négy szöveg teljesen kitörli az elbeszélői tudatműködés jeleit. Wolfgang Kayser szavával: a narrátor halála játszódik le, miközben az olvasó magára marad a négy, stilisztikailag zárt beszédvonulattal. A regény prologusa és epilógusa mint elhalványult keret már a mű öntudatának sejtése. Az aszimmetrikus, ellenpontosító keret tematikai szinten is egy poétikát tapogat körül: felvetődik a látszat és a valóság, az eredeti és az utánzat, a láttatás és a tükrözés, a nézőpont és a hasonmás problémája. A kereten belüli tartomány négyféle szövegszánere között látszólag semmilyen összefüggés nincsen. Így alakulhatnak ki köztük szövegek közötti kapcsolatformák. Az intertextuális eljárásban mint metanarratív beszédmódban szintén a *Fövenyóra* rejtett önreflexiók törekvései lepleződnek le. A dokumentumpróza távolságtartás önmaga paródiájába torkollik. Kiderül, hogy a dokumentum fiktív, a tényeket viszont a láttatás szövege függeszti fel. Ha nyilvánvaló a fikció és a valóság keveredése, akkor a dokumentumszerű hitelesítésnek csupán a látszatáról lehet szó, tényeffektusról, szövegeffektusról, dokumentumeffektusról, bizonyító effektusról. A tényleges és fiktív iratokra támaszkodó dokumentumpróza, amely még álszövegek árán is a forrásszerű hitelesség látszatát kívánja

felkelteni, a saját ábrázoló törekvését parodizálja. Amennyiben a paródia az ábrázolás szakadatlan önkorrekciója, akkor a *Fövenyóra* önparódiája egyben a regény implicit metanyelve. A választott prózakoncepció azonnali, folyamatos módosítása, az elemek újramozgósítása az önátértelmezések révén kialakítja a keret és a négy szólam intertextuális szövevényét. A regény szövegképzésének jelentős hányadát képezik a szótár és az enciklopédia ironikus poétikai kódjának alárendelt részletek. A négy szólam föliaként csúsztatja egymásra a négy elbeszélésmodellt, s a végső bekeretézéssel egy olyan viszonyhálózatot létesít, amely a poétikai eljárások egyfajta lexikonjaként fogható fel. Danilo Kiš prózapoétikája ebben a regényben az implicit metanarráció mélyáramából tölti fel a folytonosan kiújuló űrt.

Az önreflexió nyilvánvaló és rejtett jegyeinek egész labirintusrendszere kanyarog Hamvas Béla *Karneváljában*. Világok sodródznak a szkizofrén kettőződés, sokasodás, tükröződés szédületében, s a felpróbált maszkok káprázatahoz a nagy klasszikusok is szállítják az anyagot. A szövegek közötti párbeszéd nyomelemei egyaránt felismerhetők a történetelvű, narratív szólamokban és a fejezetek közötti anarratív eszmecserékben is. A regény a saját arcért, a szembesítő tükörképért vívott küzdelem. Nárcisz hullámzó vízfelületen tükröződő arcvonásainak, minduntalan elmozdulásban lévő azonosságának mítosza képezi a kiindulópontot, s ez a narciszoid mozzanat képződik le a szöveg önreflexiói igényében is. Mintha minden regénymozzanatnak látnia kellene önmagát, hogy egyszersmind önmaga tükre is lehessen. A szöveg öntudata végső soron mindenkor egy ősi egység és teljesség utáni áhítozás. A regény isteni szemként akarja látni, villogva tükröztetni az egymásban is leképződő részelemeket. Az önidézés a rejtett metanarráció legnemesebb megnyilvánulása. Az öntükröző játékösztön a témavariációk füzérével egyidejűleg a prózaformák leltárát is összeállítja.

A minden ízében önreflexió próza a magyar irodalomban végül Esterházy Péter *Termelési-regényében*, az önmagát író mű beszédvalóságában ölt testet. Az „elbeszélésről szóló elbeszélés” az utalások kimeríthetetlen bőségével járja körül látszat és valóság, hamis és eredeti, művi és természetes dilemmáit. A művészi visszatükrözés-elmélet a komputerprogramozás modelljeivel kerül rejtett párhuzamba egy még nagyobb és még komikusabb párhuzamosítási keretben: a törökök ellen vívott egri csata kulisszái között. A „visszatükröző modell” miatt keletkező ütközet egy másik síkon magáért a művészi nyelvért, ábrázolási módszerért is folyik. A paradoxon jegyében fikció és nem-fikció között állandó átminősülések folynak, s ezek az áttételek olyannyira travesztálják, átöltöztetik az érvényesnek vehető viszonylatokat, hogy a feltételezések mindegyike egyúttal csapdába esést is jelent. A regény önidézéses érvénytelenítési folyamatainak mindent alámosó munkája a komikumból és annak származékaiból meríti alapindítékait.

A felfokozott jelenlét, a fölfokozott öntudat, a metszően önironikus önismeret a metanarráció nyüzsgő teljességében nyilvánul meg a *Termelési-regényben*.

A tobzódó szöveg apró halmazai, töredéktömbjei mozgékonyak, velősek. A lábjegyzetregény kölcsönzött anyagból, hulladékból gyárt első osztályú terméket. A posztmodern eklektika a hibrid próza, a hulladék-mű, a ponyvaregény álarcában a nyelvet minden elképzelhető visszaélés és galádság színterévé teszi. Ilyen értelemben a megtagadott nyelv a megteremtett beszédvalóságot marcangolja szét, gyalázza meg. Egyetemesebb vonatkozásban: a szó keletkezés és rombolás, formálás és lebontás, illúzió és illúziótlanság széttéphetetlen egységéből emelkedik ki, igen és nem közé feszülve.

A szöveg, a jelentés megszövésének és azonnali kifejtésének, visszavonásának archetipikus motívuma, az elfedés és kitakarás kétélű játéka Esterházy prózájában nem a posztmodern értékviszonylagosság tünete, hanem az eleven nyelvnek, a tobzódó atmoszférájú beszédvalóságnak a jele: tárgynyelv és metanyelv káprázatos egymásba tűnése.

A 16. századtól nyomon követhető metanarratív próza az általunk vizsgált regények mindegyikében eljutott a nyelvben, beszédben, szövegben zajló valóságig. A fikció világa immár a nyelv eseményeiből bontakozik ki. Az önmagából táplálkozó szöveg lakhelye így eleve tükörterem.

A ZOMBORI BOSZORKÁNYOK PERE ÉS ANNAK OKMÁNYAI

S I L L I N G I S T V Á N

De strigis vero, qae non sunt, nulla qaestio fiat. Boszorkányokról, minthogy nincsenek, szó se legyen – jelentette ki a műveltségéről és felvilágosultságáról ismert, Könyvesnek is nevezett Kálmán királyunk már a XII. század hajnalán, és amiért most mégis róluk szólunk, sem valami nagy ördögösség – ugyanis a boszorkányok arról voltak közismertek, hogy az ördöggel léptek szövetségre –, hanem egy szép népi imádság felfedezése a néphittel foglalkozó szakirodalomban. Dömötör Tekla közli a *Magyar néprajz* 3. kötetében az egyik boszorkánysággal vádolt debreceni asszony szépséges imáját 1735-ből:

„Hatalmas édes Úr Isten, igaz Isten, édes Úr Isten, kérlek tégedet, őriz meg, oltalmazz meg minden veszedelemtől; kiváltképpen az ördögtől, annak álnokságától, veszedelmes kísértésitől, ártalmasságától. Kötöm az élő Istennek, Szent erejének, Szent hatalmának, Szent ujjabeli, Szent arany gyűrűjének: pecsételje el ezt a gonosz Sátánt, ezt a gonosz lidérczet, ezt a gonosz ördögöt; a ki ennek szívét kinozza, elméjét . . . testében gyötri, lelkében háborgatja. A Jézus Krisztus megfogattatásáért, megcsufoltatásáért, megpökdöstetéséért. Soha nem volt jobb óra, melyben Krisztus urunk született.”

Az imát mondó hitének erőteljessége, imájának expresszív hatása még ma is azt a gondolatot szüli, hogy ilyen asszonyt miként is lehetett gonoszsággal vádolni. Pedig még el is ítélik a nőt, bár nem halálra. Abban az időben zajlottak le a híres szegedi boszorkányperek is, amelyekben tizenhárom boszorkány máglyahalált szenvedett. Krónikáink feljegyezték, hogy csak a XVIII. század közepén uralkodó erélyes Mária Terézia tudott véget vetni a hírhedt boszorkánypereknek. Ehhez kapcsolódó, zombori vonatkozású levéltári anyag áll a rendelkezésünkre, amely valamelyest képet ad vidékünk XVIII. századi néphitéről, az itteni jámbor bácskai kuruzslók létéről, ha pontos tevékenységéről nem is számol be.

A levéltári anyag egy részének felbukkanásáról beszámoltam már a *Magyar Szó* 1992. március 28-ai számában megjelent *Boszorkányok pedig nincsenek*

című írásomban. Hogy most ismét visszatérek a zombori boszorkányok ügyéhez, az az újabbban, pótlólag fellelt okmányoknak tudható be, hiszen a teljes anyag közreadásával válik csak kerekké a történet.

A zombori boszorkányper iratai 1756 és 1760 között keletkeztek. Pozsonyból érkezett 5 levél, Bécsből 4, míg egy jegyzőkönyvi kivonat zombori, és egy összeírás szintén Zomborban készült.

Az első levél, a kor szelleméhez igazodva, tiltja ugyan a bűbajosok halálra ítéelését, azonban hangvételéből kitetszik, a „mesterkedéseik” elítélésének szükségessége, ám nem helyi, hanem csak a legfelsőbb szinten. S a két évvel későbbi utasítás is a boszorkányper megtartását és az arról való tudósítást sürgeti. Ilyenfajta vizsgálatokat tehát megalapozottnak tartottak s végeztek is, bár a feloldozás ígérete benne foglaltatik mindkét levélben.

Ezek után fontos adatot tartalmaz az eljárással kapcsolatos harmadik okmány, amely már néven nevezi az egyik gyanúsítottat, Kristina Horvathot, akit a főbíró önkényesen tömlőcbe vetett, és ott gyötörte étlen-szomjan, mint később kiderül, láncokba verve. A parancs ismételten felszólítja a várost jelentéstételre.

Sajnos, a Bécsbe, illetve Pozsonyba irányított jelentésekről nem maradt másolat Zomborban, így nem tudhatjuk meg, miben s miként vétkeztek a zombori nők.

A felvilágosodás hajnalán uralkodó Mária Terézia tudatlanság elleni igyekezetét kérdőjelezi meg a bécsi magyar udvari kancellária újabb levele (IV. okmány), mely bűbajossággal, egyszerűbben boszorkánysággal vádolhatóvá nevez ki embereket. A levél tartalma szerint Zomborból nyolc nőszemélyt jelentettek fel „Criminis Magia” vádjával, azonban itt még nem derül ki, hogy Kristina Horvathon kívül még kiről van szó, sem az ő konkrét bűnük. Ez utóbbi, mint az általában lenni szokott, sosem is derül ki, legfőljebb valamilyen koholt vád hozható fel ellenük.

Mindezek a XVIII. század ötvenes éveiben történtek, Mária Terézia uralkodásának második évtizedében. Zombor akkor lépett a szabad királyi városok sorába (1749-ben), ám hiába, hiszen más európai népek már a VII. és a VIII. században megszabadultak az ilyen és ehhez hasonló képzetek nyűgétől. Magyarország még nem, sőt az Ausztriából érkező kiküldött vizsgálóbírák csak fokozták a boszorkányüldözést a XVIII. században.

Az 1758. év aktái között találtuk a *Specificatio herbarorum, Insectorum . . .* című szöveget (128/1758. számú okmány), lajstromot, melyről a fordítás után kiderült, hogy a bűbajossággal vádolt Kristina Horvath, Jovanka Linyakits, Mara Kersztity és egy Kuzmanov vezetéknévű asszonynál talált dolgok összeírása:

„Összeírása azon füveknek, rovaroknak, csúszómászóknak és egyéb kelleknek, melyek bűbájossághoz szükségesek és az ezzel vádolt és vasra vert Kristina Horvath, Jovanka Linyakits, Mara Kersztity és Kuzmanov nőszemélyeknél találtattak és a magisztrátus előtt megvizsgáltattak:

1. Bűdös, rossz szagú gálic, melyet középső ujjukra kennek és az Úr születése napján falra rajzolnak vele
2. Sima dióhéjak, az Úr születése napjáról
3. Karácsony éjszakáján gyűjtött szalma
4. Karácsony éjszakáján gyűjtött halszálkák és csontocskák
5. Karácsony éjszakáján összeszedett szopósmalac-csontocskák
6. Kenyérhéj. Karácsony éjszakáján
7. Csirkecsontocskák. Karácsony éjszakáján
8. Fokhagyma. Az Úr születése napján
9. Búza, zab és árpaszemek
10. Kígyófej
11. Zöldborsószemek
12. Pipa karikája
13. Üvegdarabkák
14. Farkasfügyökér
15. Konkoly kocsikenőccsel
16. Kis kanmalac csontocskái
17. Szárított gombák
18. Egyfajta hosszú gyökér
19. Enyves viaszdarabkák
20. Valamely rovar szeme
21. Lúdlábról lenyúzott bőrdarabka
22. Ocsú
23. Bogár vagy gyík feje
24. Lófog
25. Szüléskor magzatvízben található megszáradt és megfeketedett húsdarab
26. Bizonyos kiokádott vagy kiböfögött darabka
27. Bőrrerszényke
28. Háromféle virág fából készült mozsárban megtörve
29. Földitök gyökere
30. Homoki gurgolya füstölt gyökere
31. Tört rozsvirág
32. Tüzes szén meddőség eléréséhez
33. Cérna
34. Fialat kecske szarva
35. Feketés porokkal meghintett fakanál
36. Háromféle lepke
37. Bárány vére Szent György napján gyűjtött harmattal keverve

38. Fehér üröm
39. Három fej mák az Úr születése napján apróra törve
40. Gyanta
41. Örménygyökér
42. Kékkő darabkák
43. Egyféle fű betegek fürdetéséhez
44. Tyúktojás
45. Erdeiborsó-szemek
46. Erdei fagyöngy – fekete fagyal

Az összeírtakon kívül még vadmuromk és sok más kellék, amit nem tudunk megnevezni. Maria Krsztitsnél bűdös, szédülést okozó, gyógyhatású, fekete színű, tők hékjában készült kenőcsöt találtunk.

Partsetits Károly
községi tárnok”

Ha másért nem, hát már ezért a felsorolásért is érdemes foglalkozniuk a néphit és a népi gyógyítás kutatóinak ezekkel a peres anyagokkal, hiszen nemcsak a XVIII. századi népi hiedelmek érhetők itt tetten, hanem a jóval korábbiak lecsapódásai is, bizonyos krisztianizációs jegyekkel. A vidéki, pongyola latin nyelv megnehezítette a fordító munkáját, azonban még így is kideríthetjük, hogy a téli napforduló, vagyis a karácsony táján gyűjtött és varázserejűnek tulajdonított dolgok szerepelnek a lista elején. Tudvalevő dolog pedig, hogy olyankor a leghosszabbak az éjszakák, és a sötétség ördögi urai leginkább tevékenykedhetnek. Még a karácsonyi étrend is összeállítható szinte ezek olvastán, és a népi táplálkozás kutatói is haszonnal olvashatják az összeírást.

Szegény Partsetits Károly zombori tárnoknak nem lehetett könnyű dolga, amíg minden rontó-gyógyító darabkát lajstromba vett, és a nem a maga anyanyelvén nevezett. Azt nem tudjuk megállapítani, hogy a vádolt hölgyek rontottak-e, gyógyítottak-e. A lajstromból mindkettőre lehet gondolni.

Az V. okmány megnevezi azt a városi előljárót, név szerint Markovics Józsefet, aki szenátora volt a városnak, és neve nem e pörben való esetleges részessége okán maradt fenn máig, hanem az 1760-as évek végén a čičovi tanyákon építtetett Havas Boldogasszony-kápolnáról, melyet ma is az ő becenevéről Jozina kapelának nevez a lakosság. Lám, így férhetett meg abban a korban is a mélységes istenhit és a babonáság tudata.

További irataink a vádlottak Bécsbe küldéséről, ottani kihallgatásukról és felmentésükről szólnak. A nevek azonban változnak, vagy pedig újabbak bukkannak fel, mint például Krisztina Dessitz és Sztánkó Ivánka neve.

A vád alóli felmentés után mutatkozik meg végre az újabb kor szelleme, vagyis a boszorkányok létezésének tagadása. Bécsből gyorsposta útján értesítik az érintett személyek lakóhelyének előljáróságát, hogy a Criminis Magia vadjá

elfogadhatatlan. A VIII. levél megköveteli Zombor szabad királyi város magisztrátusától, hogy a megvádolt asszonyoknak biztosítson békét és biztonságot, valamint rosszakaróik távol tartását, s azt hisszük, ez volt a legnehezebb. Zomborhoz nagyon messze volt Bécs is, Pozsony is. De ezzel a zombori boszorkányper iratai kimerültek, s az utolsó okmány csupán általánosságban figyelmezteti a várost hasonló előfordulások esetében történő eljárásra. Nem tudjuk a szegény asszonyok további sorsát, még a korát sem. Amit pedig leginkább hiányolhatunk, az a vádirat maga, melyben az említett nők cselekedeteire derülne fény, vagyis arra, miért is bántalmazták őket, mivel vádoltattak. Így okmányaink csak arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a XVIII. századi országos boszorkányüldözés a Bácskát sem kerülte el. Azonban a mi bűbájosaink újfent igazolták Kálmán király szállóigévé vált mondatát: Boszorkányok pedig nincsenek.

AZ OKMÁNYOK

I.

A királyi helytartótanáctól; bűbájosság és jóslással való ítéletmondás tárgyában, 1756. április 28-án

Zombor szabad királyi város tekintetes és pártfogolt főbírájának, főtanácsosának, tanácsosainak, esküdteinek és egész közönségének
Budán, hivatalból,
Zomborba

Tekintetes, tisztelt Urak!

Őfelségéhez eljutott eme városi magisztrátus jelentése a bűbájosság- és jóslás-perokról. Az ilyen esetek kivizsgáltattnak. A tévelygők és felforgatók pereiben megtiltatik halálos ítéletek kimondása. Őcsászári-királyi Felsége rendelkezni kegyeskedett, miszerint a magisztrátus nem mondhat ítéleteket; a perek felterjesztendőek a királyi helytartótanácsához és Őfelségéhez, feloldhatja a vétkeket, amit a magisztrátusnak el kell fogadnia.

Jóakarótok

gróf Illésházy József

Kelt Pozsonyban, az Úr 1756. esztendejében, március 27-én.

(Történelmi Levéltár, Zombor, Zombor szabad királyi város magisztrátusának fondja, 49/1756.)

II.

A királyi helytartótanáctól; bűbájosság és ördögösség vétkével vádoltak elővezetése, fogva tartása, kivizsgálása és a róluk való jelentéstétel tárgyában, 1758. július 14-én

Zombor szabad királyi város tekintetes és pártfogolt főbírájának, főtanácsosának, tanácsosainak, esküdtjeinek és egész közönségének
Budán, hivatalból,
Zomborba

Tekintetes, tisztelt Urak!

Ófelsége különös gondja, hogy a tudatlanságból és babonáságból felbukkanó, bűbájossággal és ördögösséggel vádolt személyek elővezettessenek, perük tartassék, ügyük kivizgáltassék, ami a helytartótanácsnak jelentendő, hogy Ófelsége róluk értesíttethessék és ezek parancsára feloldoztathassanak, eme városi magisztrátusnak tudtára adatik . . .

Kelt Pozsonyban, 1758. június hó 15-én, a királyi helytartótanács ülésén.

Jóakarótok

gróf Erdődy György

(Uo. 53/1758.)

III.

A királyi helytartótanáctól; a parancsoknak való engedelmeskedés és jelentéstétel tárgyában, 1758. augusztus 18-án

Zombor szabad királyi város tekintetes és pártfogolt főbírájának, főtanácsosának, tanácsosainak, esküdtjeinek és egész közönségének
Budáról, hivatalból,
Zomborba

Pártfogolt, nagyrabecsült Urak!

Tudomására jutott a királyi helytartótanácsnak Zombor szabad királyi városból:

1. hogy nem tartjátok magatokat a törvényekhez, amiről a kiküldött személy megbizonyosodott;
2. hogy nem teljesítetnek a legfelsőbb parancsok és hogy némelyek bűbájosság és ördögösség hírért keltik;

3. hogy a megvádoltak étlen-szomjan fogva tartatnak, perük rendeztetik és kivizsgáltatik, kiváltképpen Horváth Krisztináé, akit Ribényi András főbíró a magisztrátus tudta nélkül tömlöcbe vetett, ami ellenkezik a legfelsőbb parancsokkal és törvényekkel.

Ezért a királyi helytartótanács megparancsolja a város magisztrátusának, hogy a történekekről alapos és részletes jelentést küldjön.

Kelt Pozsonyban, a királyi helytartótanács ülésén, 1758. július 31-én.

Jóakarótok

gróf Erdődy György
Krassay József

(Uo. 68/1758.)

IV.

Kegyes királyi parancs: a két bűbájossággal vádolt nőszemély körül támadt költségek a királyi kincstárnál Bécsben felveendőek

Zombor szabad királyi város bölcs és megfontolt bírójának, szenátorainak, esküdteinek és polgárainak. Választott hú alattvalóinak.

Budán,

Szecső,

Zomborba hivatalból, kelt 1758. szeptember 2-án

Mária Terézia, Isten kegyelméből római császárnő, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia királynője, Ausztria nagyhercege.

Bölcs, hú és választott alattvalóink!

Kegyelmesen átnéztük elmúlt július hó 20-án kelt jelentéseket a nyolc bűbájossággal vádolt és fogva tartott nőszemélyről. Megállapítottuk, hogy kettejük vádolható e bűnnel. Elrendeljük, hogy költségünkön, mit Bécsben kézhez kaphattok, ezeket megfelelő kísérettel ide, magyar udvari kancelláriánkhoz hozzátok. Maradunk irántatok császári-királyi kegyelmünkkel.

Bécsben, az Úr 1758. esztendejében, augusztus hó 16-án

Mária Terézia

gróf Pálffy Miklós
Koncsek Bernát

(Uo. 74/1758.)

V.

A királyi kancelláriától, főméltóságú gróf Pálffy Miklóstól; Markovics József szenátornak fizetendő kártérítés tárgyában 1758. október 5.

Zombor szabad királyi város tekintetes, nemes és pártfogolt főbírájának és szenátusának
Zombor

Tekintetes, nemes, nagyrabecsült Urak!

Eljutott hozzám Markovics József levele a két bűbájossággal gyanúsított nőszemélyről, akik a magisztrátusi tömlöcben fogva tartattak és császári-királyi parancsra ide hozattak. Őfelsége feloldja őket, mint a korábbi esetekben; ideszállításukért a pénz megadatott, ami az említett szenátor idejövetelekor átvehető. A két nőszemély is kártalanítandó az őket ért sérelemért. Engedelmeskedjete legalázatosabban a királyi parancsoknak.

Mindig segítőkész jóakarótok

gróf Pálffy Miklós

Bécsben, 1758. szeptember 14-én

(Uo. 107 1/2/1758.)

VI.

Felolvasatott és közhírré tétetett Őfelsége Bécsben, 1758. október 18-án rögzített rendelete a magisztrátusi tömlöcökben bűbájosság vádjával fogva tartott személyekkel való bánásmódról. Bécsbe küldésük nehézségekbe ütközik, és ezért szabadon eresztendő, mely rendeletet ezen magisztrátus a legalázatosabban tudomásul veszi.

(Jegyzőkönyvi kivonat a zombori magisztrátus 1759. évi első üléséről. Uo. 1759. évi jegyzőkönyv 2. oldal)

VII.

Királyi parancs a bűbájossággal gyanúsított nőszemélyek szabadon bocsátása tárgyában
1759. január 2.

Zombor szabad királyi város pártfogolt, hű és kedvelt főbírájának, tanácsosainak, esküdtjeinek
 Budáról,
 Szecső, hivatalból

Mária Terézia, Isten kegyelméből római császárnő, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvát-Szlavónország apostoli királynője, Ausztria főhercege etc.

Pártfogolt, hű és kedvelt alattvalóink!

Alázatos előterjesztések bűbájosság ürügyén a magisztrátusi tömlőcben fogva tartott nőszemélyekről folyó év folyó hó 4-én a magyar királyi udvari kamara által elének terjesztetett. Válaszolandó rá elhatároztuk, hogy a két nőszemély, aki ide küldetett, kihallgattatott, súlyos bűnnel nem terhelhető, és ezért szabadon bocsátandó. Maradunk irántatok továbbra is császári-királyi kegyünkkel.

Kelt főhercegi székhelyünkön Bécsben, Ausztriában, 1758. december 18-án

Mária Terézia

gróf Pálffy Miklós

(Uo. 4/1759.)

VIII.

Méltóságos gróf Pálffy Miklós királyi kancellár úrtól a két bűbájossággal vádolt nőszemély ügyében, 1759. március 12.

Zombor szabad királyi város tekintetes, nemes, bölcs és megfontolt bírájának és tanácsos urainak
 Budán,
 Szecső, hivatalból

Tekintetes, nemes és bölcs Urak!

A magisztrátus ülésén beperelt, bűbájossággal vádolt és idehozott nőszemélyt, Krisztina Dessitzet és Sztánkó Ivánkát Ófelsége szabadon bocsátatja, kegyelemben részesíti és felmenti az ellenük emelt vád alól, hogy szívből örüljenek és több sértés ne érje őket. Ezt a kegyes parancsot a magyar királyi helytartótanács kengyelfutó által küldött leirattal tudatja. Ugyanez áll a többi vádlottra is. Ófelsége óhajtja, hogy az említett asszonyok innen biztonságban elvessenek és a helyükön maradhassanak, hogy nyugalomban tölthessék hátralevő napjaikat. Erről ők is értesítendőek; ez Ófelsége szívének óhaja,

mellyel róluk gondoskodni kegyeskedik. Kívánom, hogy egészségben és békében éljenek.

Bécs, 1759. február 13-án
Zombor sz. kir. városának

Hivatalunkhoz hű
gróf Pálffy Miklós

(Uo. 34 1/2/1759.)

IX.

A két bűbájossággal vádolt Zombor szabad királyi városból ide küldött nőszemély elbocsátása tárgyában, 1759. március 1.

Zombor szabad királyi város bölcs és megfontolt bírójának, polgármesterének, szenátorainak, esküdtjeinek és egész közönségének
Budán,
Zomborba, hivatalból

Bölcs, megfontolt, tisztelt Urak!

Bűbájosság bűnével vádolt, Magyar Királyságból, Zombor szabad királyi városból kegyes királyi parancsra Bécsbe küldött Krisztina Dessitzet és Sztánkó Jovankát Ő császári-királyi Felsége kegyelmesen feloldozta, Bécsből tartózkodási helyükre visszaküldethetnek, hogy békében és biztonságban élhessenek, amiről a város magisztrátusának kell gondoskodnia, ha netán rosszakaróik akadnának az őket ért vádak miatt. Nevezett nőszemélyek feloldozását királyi parancsra a királyi helytartótanács a város magisztrátusának tudtára adja.

Kelt Pozsonyban, az Úr 1759. esztendejében, február 15-én, a királyi helytartótanács ülésén,
Jóakarótok

gróf Keglevich József

(Uo. 22/1759.)

X.

A királyi helytartótanácsból; bűbájosság és ördögösség vádjával elfogottak ügyének gyorsabb intézése és kivizsgálása tárgyában, 1760. január 2.

Zombor szabad királyi város tekintetes és pártfogolt főbírójának, főtanácsosának, tanácsosainak, esküdtjeinek és egész közönségének
Budán,
Zomborba

Tekintetes, tisztelt Urak!

Figyelmeztetik a város magisztrátusa az elmúlt június hó 15-én megküldött királyi parancsra, miszerint bűbájosság és ördögösség bűnével vádoltak előállítására után nem tarthatók hónapokig fogva és a vétkek kivizsgálásakor kerülendő a szószaporítás, a perek jelentendők a királyi helytartótanácsnak, hogy Ófelsége mielőbb és annak rendje-módja szerint feloldhassa őket . . .

Jóakarótok

gróf Illésházy József

Kelt Pozsonyban, 1759. november 22-én, a királyi helytartótanács ülésén.

(Uo. 2/1760.)

(Az okmányokat latin eredetiből Kovács Pál zombori levéltáros fordította)

Ó-MORAVICZA, JAJ PACSÉR . . .

Bevezető sorok egy tervbe vett falumonográfia első fejezetéhez

P É N O V Á T Z A N T A L

Már tíz éve – „az idő hogy lejár” – hogy a bácskai négy nagykun település: Feketics, Pacsér, Ómoravica és Piros szerette volna megünnepelni új otthonalapításának kétszáz éves évfordulóját. Különösen készült az ünnepségre Feketics és Ómoravica népe. Ám hogy az ünnepség(ek)ből sehol semmi, illetve most is, mint a százötven éves évforduló(ko)n mindenütt csak zártkörű egyházi megemlékezés lett, annak a mindig mindent kezében tartó nagypolitika, illetve a mindig mindenben nacionalizmust és határrevíziót szimatoló korifeusainak megálljt parancsoló közbelépése volt az oka (most is és ötven, azaz immár hatvan évvel ezelőtt is).¹

De ez elmúlt, feledjük!

Nem múlt el viszont a szándék (és ezt ne is feledjük): megírni az új hazában eltelt kétszáz év történetét, kibogozni az idetelepülés részleteit, körülményeit és felvázolni az itt „elröppent” kétszáz év örömeit, bánatait, hétköz- és ünnepnapjait. És aki erre a feladatra vállalkozik, nem kis fába vágja a fejszéjét. Különösen nem, ha egyedül vág neki a rengetegnek, és próbál magának utat vágni, méghozzá olyat, amelyen aztán mások is járhatnak, amelyet később mások kiszélesíthetnek, kikövezhetnek, sőt ha bebizonyosodik, hogy igazán jó és könnyedén járható az út, akár ki is betonozhatnak, aszfaltozhatnak. De ne szaladjunk ennyire előre! Egyelőre még csak a rengeteg széle látszik . . .

A kirajzás részleteiről, előzményeiről a kibocsátó „öshaza” jeles kutatói² szinte már mindent feltártak, tisztáztak és közzétettek, nem sok értelme lenne hát, ha mi is ezekkel a kérdésekkel foglalkoznánk. Ránk nézve sokkal lényegesebb az itteni megtelepülésről, az „új hazában” való újrakezdésről kideríteni, amit még lehet.

Okmányok igazolják, hogy az áttelepülőket új otthonukban nem várta földél, csak az inzsellér által szabályos rendben kimért puszta telek. Ezt foglalhatták el, erre állhattak be és rakhatták le a magukkal hozott ingóságait: itt verhettek sátrat, rögtönözhettek ideiglenes szálláshelyet, pányvázhatták ki

lovaikat, karózhatták ki teheneiket; ereszhették szabadon szárnyas- és egyéb aprójszágaikat, hogy elrendezve mindent, megkezdhessék a letelepedés első és legfontosabb lépését: a házépítést.

A szájhagyomány még ma is emlékezik ezekre a nehéz, de lélekemelő időkre: „Mikor idejöttek eleink, mindenféle nádasok vótak. Rengeteg sok nád vót . . . meg fa. Fák vótak. A folyó mellett végig fák vótak. Szedték ki a fákat és építették maguknak a . . . nádbul a szárnyéket, hogy meg birjonak valahol lenni, mert ugye lakás nem vót sehun se.”³

S ha most egy pillanatra lehunyjuk a szemünket, és visszagondolunk azokra a kétszáz évvel ezelőtti napokra, magunk elé képzelhetjük az életüknek „jobb móddal való folytatása végett” ideérkezett „eleinknek” lázas buzgólkodását, sürgését-forgását. Csattogtak a furkók, emelkedtek a falak és a nyár végére, az őszi esők beállta előtt már minden család a saját házába költözhetett. Sőt, még a községházat és az iskolát is fölépítették. A községháza egyik szobája „helységháznak tététert”, a másik pedig Tóth jegyzőnek, majd a(z 1786.) november 22-én megérkező Halasi Gózon József prédikátornak is ideiglenes hajlékot nyújtott.⁴

Az első építkezések mindkét faluban a völgyben történtek. (A völgyben, amelyet a Telecskai-dombok tövében folydogáló Krivaja patak alkot, és amely völgy nemcsak az egymás mellé települő Pacsérnak és Ómoravicának, de a kissé távolabb fekvő Feketicsnek is befogadója, otthona lett.) Az építkezések tehát a völgyben kezdődtek. A morovici szájhagyomány szerint „a vógyre építettek, hogy közel legyen a víz. Mer hegyre nem bírtak, mer ugye nem bírtak kutat ásni, nagyon sok időbe került, hanem a vógyre. A vógy teljesen be vót építve”.⁵ Így hagyományozódott ez a pacsériak között is: „Itt építkeztek a vógyajba, mivel úgy vótak vele, hogy a hegyen nem tudnak vizet találni.”⁶ A házak „vert falúak vótak . . . meg sárbul csinálták a falat. Csakhogy nem vót ám ilyen magos meg minden. Alacson vót. Kis ablak vót . . ., csakhogy világítson . . . Kilépték, hogy ez ni, oszt akkó . . . csinájuk . . .”⁷

Elképzelhetni az első évek nehézségeit, küzdelmeit . . .

S ha csak ilyen természetűek lettek volna a bajok! De a pacsériaknak még a tíz-egynéhány évvel korábban odatelepült szerb lakosokkal is meggyűlt a bajuk. A település évében (1786-ban) ugyanis Pacsérnak már voltak lakói, a „nem viniált görög anya szentegyházhoz tartozó rátzok” (mintegy 35 család), akik nem valami szívrepesve fogadták a „mintegy 245 familiából álló magyarság(ot) . . ., kik Magyar Országból ide származván Helvetika Ecclesiának vallásához tartoznak . . . (és) . . . a föld művelésnek és marha tartásnak kedvéért jöttek Magyar Országból eme földre”.⁸ Ahol csak tehették gáncsolták, inzultálták őket. Egy 1792-ig vezetett panaszlista tanúsága szerint még halálos kimenetelű leszámolásokra is sor került.⁹

Az első évek azonban nemcsak az újrakezdés nehézségei miatt voltak keservesek, hanem azzá váltak az egymás után többször is rájuk köszöntő szá-

razság és más elemi csapás miatt is. Az egymást követő terméketlen esztendők szinte éhínséggel fenyegették a népet, és ha a kamara nem segít rajtuk, bizonyára halálos áldozatai is lettek volna a nélkülözésnek. Kitűnik ez az 1790. október 1-jei keltezésű és „az Rác Pacsér lakossai” aláírású folyamodványból is: „Midőn csak életünkre való táplálásra gabonáink nem termettenek, a szűkség, éhség és nyomorúság arra készítetnek, hogy valamint is első kérésünket füstbe menni nem engedte legyen, úgy szinte most azon atyai kegyelmes hűséget alázatosan éhességtől nyomattató fiaitól meg nem vonván könyörüljön rajtunk és mindennapi kenyérünkre gabonát kölcsönözni méltóztasson . . .”¹⁰

Még keserversébb a mindössze két héttel későbbi keltezésű, de most már az össz lakosság nevében írt panasz: „Alábbirattak Pacsér Hellségének Lakossi Siralmas Panaszolkodással nyujtyuk Gyötrelmes állapotinkban rejánk bocsajtott Sokizbéli Sullos Csapásoknak kiálhattatlan Ostorait tudni illik ezen folyando Török háborunak eleitül kezdődvén mindez mostani jelenvaló időeknek folytaik (értsd: folytaíg), kik is még ujonnan az Tttes Vármegye kebelében szálván Gyökerett sem verhetvén, Anyira Szorongattattunk hogy már is több Lakossaink ugy meg vesztégettődtek Számos Jozzagaiknak el hullássá által mellyek is tsak az magok szükséges elelmeikre valo eledeliket sem kereshették; és alkalmatlánokkál válván nem pedig hogy eő=Fölsége s az Tttes Vármegyének kegyelmessen ki adott dolgaiban valamély mozdulással lehetnének. Hogy pedig Jozszágaink Szamossán elvesztek, a fellöll ugy álmélkodunk hogy az az a Tettes Vármegyének is tuttura volna midőn már azokrul két izben is alázatos Jelentéssekett tevén améllyeknek száma több mint 242 darabra mégyen; s ez elleset Jozszágoknak föl tettettett es meg nevezett Ára 5960 frtnál sullossabb; hollot pedig még minyajának fölszámlálatassara nem is érhetvén.”¹¹

S hogy a következő években sem sokat változhatott a helyzet, tanúsítja a szolgabíró Latinovits Józsefhez benyújtott panasz 1797-ből: „Kegyesen tekintse a mi ügyetlen és tehetetlen voltunkat ily okokra nézve, hogy miolta a Pacséri Pusztán Ófelsége kegyes engedelméből megtelepedtünk, mindeddig az ideig boldogtalan esztendők követtek bennünket, és pedig a kegyetlen háborúk, akiknek segedelmére legényeket mindenkor mi is adtunk (. . .), emellett követett bennünket a nagy drágaság, megyben hogyha a Tttes Uraság rajtunk nem könyörült volna, sokak éhel is közülünk meghaltak volna, melyre való nézve (. . .) kívánjuk jelenteni, hogy 25 000 frt áru gabonát vettünk föl, most pedig ismét újra az időnek terméketlensége miatt vetni való gabonát, 781 pozsonyi mérőt kénytelenítettünk felvenni (. . .)”¹²

Befolyásolták-e ezek az instanciák a királyi kamarát döntése meghozatalában, nem tudjuk, de tény, hogy 1799. november 1-jén a kincstár eladta Pacsért és Moravicát néhány, jobbára előkelő megyei hivatal viselő nemesúrnak.¹³

Pacsért 118 000 forintért Odry András alispán, Kászonyi Ferenc, Kászonyi Sándor, Mészáros János, PocsKay Sándor és Szuchich János táblabíró ülnök, Szalay Péter és Polyák József szolgabíró, PocsKay Zsigmond, Vojnits Antal,

Horváth Mihály és Polyák Antal alszolgabíró, Mátyássovsky János levéltáros, Koronay József adószedő, Szutsits József főügyész, valamint Császár Ferdinánd és kiskorú unokaöccse, Császár Sándor földbirtokos vette meg; Moravicát pedig a Vojnitsok (Lőrinc, Illés, József, Fábián, Antal és János), Szalmásy Ferenc, Piukovics Simon, Vörös István és Tomcsányi András.

Az új tulajdonosok többsége azután új birtokán (némelyek benn a faluban) kúriát építtetett, és családostul, cselédestül odaköltözött, sőt néhányuk (Odry, Császár, Potskay, Szucsich és Mészáros) a királytól új birtokáról a „pacséri” nemesi előnév használatát is kieszközölte.¹⁴

Hogy ezeknek a személyi változásoknak örvendtek-e az alig másfél évtizede települt új helységek jobbágjai, nem tudjuk, de hogy az új tulajdonosok által elkövetett önkényes birtokeltulajdonításnak nem, az bizonyos, hisz ellenkező esetben nem indítottak volna pert a földesurak ellen. Pedig indítottak, és nem is egyet!

Az 1817-ben indított első úrbéri per ítélete első fokon is, másodfokon is az új birtokosoknak kedvezett. Az elrabolt földeket nemhogy nem adták vissza, de még „a Felséges Kir. Kamarai Igazgatóság által már befejezett Urbéri rendezést tárgyazó, s a jobbágyság birtokába adott és a község házánál” őrzött eredeti térképeket, telekkönyveket is „jó hiedelem mellett” a községi előljáróktól kicsalták, és többé vissza soha nem adták.¹⁵

Az esettel Táncsics Mihály is foglalkozott. (Táncsics Mihály egyébként 1831–32-ben maga is ómoravicai lakos volt. Szalmásy Miksa helybeli földbirtokos házánál házitanítóskodott.) Táncsics 1848-ban a *Munkások Újsága* 20. számában így írt erről: „Ez csak egy eset a számtalan közül, amelyben az erőszakkal elfoglalt föld 20–30, sőt 50–60 évi porlekedés után is a földesúré maradt.”¹⁶

Amit viszont a jobbágyok kaptak, az világosan kitetszik „Oross Sándor Jobbágy, Patséri Lakos”-nak a „fő ispány úr” Vajai gróf Vay Ábrahám ónagyságához intézett beadványából: „Én alább meg jegyzet mély alazatosággal s’ reszkető bátorsággal fejem adom a Nagy érdemekkel s drága kegyekkel érdekesített igazságoknak ki szolgáltatására, s meg határozására – méltóztatott Nagyságos Uramhoz!

1801 esztendőben a Patséri földes Urak az előbbi K:Camara meréséből, az egész Határt újra fel méreték s’ meg kissebitették

	és a magok számára	szántó földnek	2500	holdatt
	” ” ”	szőlőnek	72	”
	” ” ”	szűrűs v:Dézmakertnek	168	”
1834 ^{dik} eszt. újra	” ”	” ”	96	”
	öszveségel		2836	holdatt

melly által mind a' Szántó, mind kaszáló és Marha legelő földeket szenvedhetetlenül meg csonkítaták, azon kívül a Határban terméketlen s haszontalan szénás kaszálóiknak más hasznos vetéseit több esztendőben mint más földeket meg Dézmáltak; de 1817 esztendőben a' felséges Consilium azon Dézmálást az 20551 és 52^{dik} szám alatt tellyeséggel meg tiltott.

De hogy a fent említett 1817 esztendőben, a már oda fent Specificált földek el vétele, és a' kaszáló vagy is a Széna=Réttek vetései meg Dézmálása igazságtalanságáért panaszokat: ugmint Omorovitzi Deputatus lakost, néhai Király Janost 25= Pacseri lakos Nánási Petert 30 Pálcaütésekkel büntették a Nemes Varmegyén, és engemet alázatosággal esedezőt a' Nemes Varmegye 18 fontos Vasba, és hat Hetekig a Tömlözt leg alsobb részében záratott: ismét Negy Hetekig a' felső foházba tartván és azon én szorgos a magam és cselédeim táplálásokra való keserves Rabság idő elvesztés után viszont kegyetlen s engedetlenül a' Nemes Varmegye illy öregsegemben 40 Páltzaütesekkel meg büntetett.

Továbbá a már a tulsó lapon meg jegyzet földek meg csonkittásával az Hellységnek tsak mejd egy Negyed rész maradt, ezen kívül mind a Prediumi s mind pedig az Dimensionalis Mampankat, és ahoz tartozó Donationalis s Contextus Leveleinktől is, mélyeket az Hellység Penzen meg váltott meg fosztattak.

Végezetre én mint illy keservesen tiz Heteken büntelen Rabságot s Palcza büntetést szenvedő, Grof ő Nagysága előtt szivből esedező, a' Nemes Varmegyét eleiben terjesztettem Panaszom ügyemet; és ő cs. k. fölsége Szent Tronusa eleiben apelaltam, és mivel a mi földes uraink részérnt többnyire magok a' Nemes Varmegye Tanácsosi; így tehát az én keresemre tsak fül be=dugva némáltak, és ha feleltek is, tsak mindenkor fenytő s ijesztő irgalmatlansagokkal válaszoltak . . ."17

Hasonló „sikerrel” végződött a „Pacséri Község Helységének a' földes Uraságok ellen támadott . . .” 1824. évi második „Urbáriális pör”-e is.

De nem jártak jobban az egyéni „hadakozók” sem. A földesurak ugyanis nemcsak a falut, a közösséget károsították meg, nemcsak a közből raboltak, hanem ha úgy adódott, az egyénektől is eltulajdonították házaikat, jobbágyi birtokaikat. Ilyenkor aztán a szószólók sem csak a közösség érdekeiért emeltek panaszt, túrtak el megaláztatást, szenvedtek pálca- és botütést, viseltek rabláncot és tömlőc mélyén súlyos vasakat, hanem az egyéni sérelmeik is panaszra indították őket.

Kocsis István ómorovici lakos például 1816-ban azért folyamodott panasszal a főherceg nádorispán úrhoz, mert házát és földjét az uraság elvette.¹⁸ Kiss József pacseri lakos panaszának tárgya (1820-ban): fél sessio¹⁹ jobbágyi föld elvétele.²⁰ Gál András ómorovici jobbágy 1836-ban azért indított úrbéri pert tek. Piukovits József táblabíró úr ellen, mert alperes a fölperes úrbéri telkét

erőszakkal elfoglalta. Panaszát az úriszék először 1839. december 6-án tárgyalta, de dönteni még 1847-ben sem döntött.²¹

Ez idő tájt, vagyis az urbáriális pörök idején, pontosabban 1825-ben „a megyei táblabírák közbirodalmán” *Omorovica* helységet illetően 204 jobbágyi telken 3553 lélek lakott 592 házban, *Pacsér* helységnek pedig 192 jobbágytelkét 3231 lélek műveli 554 házból.²²

A két faluban tehát negyven évvel a megtelepedés után már több mint 1000 (pontosan 1146) ház volt. Túlnyomó többségében persze csak amolyan szegényes: alacsony, vert falú, nádfedeles falusi ház. Ez a házfajta, illetve ennek a nyoma még napjainkban is fellelhető, bár ma már igazán ritkaságszámba megy eredeti, átépítetlen, múlt századi nádtetős házra akadni. De az emléke még elevenen él: „Az én édesapámnak a háza az nádas ház vót. Két szoba, konyha vót. A konyha nyitott kémény vót, és a . . . a szobákba, mind a két szobába banyakemence vót. És a . . . ottan fűtöttek, a konyhábul . . . azt a két kemencét. Oda behordtuk mink a szárat vagy a szalmát, vagy ami vót, és avval vót fölfűtve. Ezek nyitott kémények vótak. Erre én emlékszek, hogy a nyitott kémínyné, ott füstölték a húst disznóvágás után. A pallás még azér emlékezetes vót, mer nádas vót a háztetőnk, és nyáron igen jó vót ott fönt, mer ott hűvös volt, télén még viszont meleg vót, mer ott fönt szoktunk egy kicsit morzsolni vagy valamit, ott a palláson, ott lehetett, mer nem vót ojan hideg.”²³

De nemcsak a visszaemlékező Kracz Lajosék háza volt vert falú és nádtetős, hanem errefelé a legtöbb falusi ház. A leggazdagabbak ferhérungos²⁴ kereszt-házait kivéve a 60-as években kezdődő új típusú építkezésekig a házak végházak voltak, és a porta utcai oldalának bal, illetve az átelleni oldalon a jobb sarkában álltak, miközben homlokzatukkal és két kicsi ablakkal az utcára néztek.

A porta hosszában épült végházak tagoltsága a tulajdonos vagyoni állapotára is utalt. A szegényebbek szoba-konyhás kis házai mellett a módosabbak háromosztatú nagy házai sorakoztak sokszor ganggal, oldalszobával is ellátva. A háromosztatú végház utcára néző szobáját *nagyháznak*, a kert felé esőt pedig *kisháznak* nevezték. A két szoba között volt a *konyha*.

„Nekünk is abba a házunkba két szoba vót, közepin meg egy konyha, de az a szabad, nyitott konyha, oszt ara is kemence meg hátra is kemence, itten meg padka. Annak a padkának vót alatta oan hamutartó, a kemencébü oda gyött bele . . . azt a parazsat mingyá . . . maj másnap lett oszt kivíve, meg emittend is katlany, ott a nagy katlany, itten meg a kis kasztrós katlany. Hát abba főzött anyám. Szalmával tüzeltünk, oszt akkor, hogy miféle ítel lehetett, de emlékszek rá, ojan tiszta valami, oan kis csóva szalmákat csinátunk, hogy nagy láng ne legyen, mer kifut.”²⁵

Régebben, úgy az első világháború végéig, de sok helyen még azután is, egészen a 30-as, 40-es évekig²⁶ ennek a középső résznek csak a hátsó fele volt a konyha, szolgálta a főzéssel, fűtéssel járó szemetelés, füstölés céljait; elülső

része amolyan mai értelemben vett belépő, előszobaféle volt: *pítvar*, ahonnan nyíltak az ajtók a szobákba jobbra is, balra is.

Amíg csak a középső rész hátsó fele volt a konyha, addig az nyitott is volt, vagyis „szabad kímín vót, nem vót lécsukva. Lē vót bótolva, mint a pince, a közepin vót hagyva juk, oszt (a füst) ott mēnt ki”.²⁷ Két oldalán (már ti. a konyha két oldalán) egymással szemben 50–60 centi magas padka volt. Ez szolgált tűzhelyül, mert tüzet akkortájt még nem zárt tűzhelyben, hanem csak úgy szabadon, a főznivalót magában tartalmazó *vászonzafik* köré vagy legföljebb a háromágú *vasláb* alá raktak. Ha vége volt a főzésnek, és a parázsra tovább már nem volt szükség, a padka végébe épített *katlanba* söpörték, ahonnan – miután teljesen elhamvadt – kihordták a *ganéra*.

– És mivel tüzeltek az ilyen „tábori”, hogy ne mondjam, „barlangi” körülmények között? – tehetnénk föl a kérdést jogos kíváncsisággal.

Az első világháború végéig igencsak a *tőzegnek* nevezett *árvaganéval*, vagyis a marhák legelőn elhullajtott trágyájával. Ezt előbb összeszedték, „légázolták, a napon megszáritották, oszt akkor szépen négyszögletébe kivágták ásóval. Mikor főzni kellett vagy főztek, akkor a gyerekek:

– Hozzá bē, fijam, egy-két darabot!”²⁸

A szobák mennyezete ebben az időben még gerendás volt, és egész hosszában a mestergerendára támaszkodott. A szobák konyha felé eső sarkában állt a konyhából fűthető öblös, búbos *banyakemence*, a gyerekek számára télidőben biztonságot jelentő és meleget árasztó *kuckóval* és az öregek számára ücsörgésre, hátmelengetésre alkalmas *padkával*. A kemence átelleni oldalán, a nagyház utca felé eső sarkaiban álltak a magasra vetett ágyak. Közöttük, a szoba közepén hosszára állítva az asztal két oldalán a két-két támlás székekkel. Az utcára néző két ablak alatt (ha volt) a *kanapé*, esetleg virágállvány. A szoba negyedik sarkában, az ajtó mögötti részen állt a háromfiókos *sublót* szépen *slingelt*, „kilukbacaknizott” fehér terítővel leterítve, és a ház asszonyának becsesebb üvegpocharaival, féltettebb bögréivel, findzsáival telerakva.

A sublótot a századforduló tájkán a *sifanér* vagy régibb nevén a *fennálló* váltotta fel.

„Mink sifanér, úgy híttuk. – Hozd ki a sifanírbul, benn van a sifanírba . . . Hozd az ingem, vagy mit tudom én, . . . ha van, mert ott vót a ruhánk erakva a sifanírba. De hallottam még, hogy öreganyám . . . az meg fennálló. Dehát akkor néztünk mink gyerekek, hogy mi jis az a fennálló. – Hát hozdad mán! – ugyi idegeskedett. – Dehát, hát mi jaz? – Hát ahun van ni! . . . De mondom, én csak úgy tudtam, hogy sifanér. Maj később oszt lett szekriny. De a mi időnkbe (első világháború előtt) ez jobban sifanér vót.”²⁹

A falakon néhány fénykép, tehetősebb családoknál egy-két olajnyomat (katolikusoknál szentkép), a házi áldás és a sétálós falióra.

És amíg a ház (típusa, szerkezete, építése) alig változott valamit a XX. század első negyedéig, feléig, addig a falukép szinte évről évre szépült, kiegészült.

No, nem belső lényegét tekintve, hanem külsőségeiben. A kertek, az udvarok, az utcák fái az évek, évtizedek múlásával kitereltyesedtek, kilombosodtak, és a kezdeti kopárságot lombsátrak, ligetszerűségek váltották fel színesítve ezáltal a falukép kezdeti szürkességét, egyhangúságát. A százéves évforduló kapcsán készült kitekintés már méltán büszkélkedik: a Telecskai-dombok lankáin elfekvő falukép „kellemes benyomást tesz a szemlélőre. Utcái egyenesek és szélesek, mindenütt fákkal szegélyezve, sőt az udvarok is annyira beültetve, hogy az egész község mintegy erdőben települtnek látszik . . . Levegője egészséges és a fák virágzásakor igen illatos. Ivóvize bőven van, amely tiszta, mint a kristály és hideg . . . A házak, a völgyön épültek kivételével, mind szárazak, tűzfalal épültek, és szép fehérre vannak meszelve. Az épületek és fasorok közötti gyalogjárdák, középületekhez vezető utak égetett téglával vannak igen sok utcában kirakva, az udvarok téglá vagy vert fallal körülkerítve és bemeszelve”.³⁰

Ennek a panorámaszerű bemutatásnak az összhangulatát – egy kis megszorítással – akár a kétszáz éves évforduló tájékán is elfogadhatjuk, de szem előtt kell tartanunk, hogy a falukép és azon belül a falusi ház is, különösen az 1960-as évektől erőteljesen sokat változott, mondhatnám: városiasodott. Az utcák járdáit, útfelületeit kibetonozták. Az udvarokba, háztartásokba bevezették a vizet, és megváltozott a lakóporta élete, képe is. A régiebb típusú, a porta hosszához illeszkedő, kéteresz, tűzvégés házak mellett – sőt az átépítések révén azok helyett is – egyre szaporodnak a városias jelleggel bíró sátorotetős, padlásszobás, sőt emeletes házak. Ezeken a portákon már nyoma sincs a paraszti gazdaságban oly fontos szerepet játszó melléképületeknek: *istállóknak, ólaknak, góréknak, fészereknek*. Szaporodik viszont azoknak a régi udvaroknak a száma, amelyekben a vagonot, az életet jelentő istállók, ólak üresen tátonganak, jelezvén, hogy az idősebbeket felváltó ifjabb nemzedékek életformát változtattak. A hagyományos paraszti gazdálkodást részben ipari, részben pedig korszerűbb, nagyüzemi szinten szervezett társastermelői tevékenység váltotta fel.

JEGYZETEK

- 1 Vesd össze Stipan Kopilović tartományi párttitkár felszólalásával a Vajdasági Kommunista Szövetség 18. értekezletén. *Magyar Szó*, 1986. április 25.
- 2 Györfly István, Nagy Kálózi Balázs, Csalog Zsolt, Bellon Tibor, Szabó László, Szabó Lajos, Szilágyi Miklós, Őrsi Julianna
- 3 Pékityné Séfer Ilona morovici lakos magnetofonszalagon rögzített visszaemlékezései, 1984
- 4 Sándor István: *A kossuthfalvi református egyház 125 éves története 1786–1911*. Topolya, 1911
- 5 Pékityné Séfer Ilona

- 6 Bogisity Ferenc pacséri lakos magnetofonszalagon rögzített visszaemlékezései, 1972
- 7 Oross János pacséri lakos magnetofonszalagon rögzített visszaemlékezései, 1972
- 8 A pacséri református egyház irattára
- 9 Uo.
- 10 Dudás Ödön: Pacsér történetéből. In.: *Bács-Bodrogh* 1878. (febr. 1.) I. évf. 1. sz. 38–47. old.
- 11 Szabadkai Történelmi Levéltár: Vojnich de Bajsa VI/5 Fasc. Szucsich „C” fol. 11.
- 12 Dudás Ödön
- 13 Országos Levéltár Budapest: E 148 Fasc. 1811 Nr 37
- 14 Bács-Kiskun Megyei Levéltár. XII. Kalocsai Székesfőkapitán Hiteleshelyi Levéltára II. 12/1801
- 15 Máthé László: *Emléklapok Ómoravicza község 100 éves múltjából*. Nagykőrös, 1886
- 16 *Munkások Újsága* 20. sz. (1848)
- 17 Magángyűjtemény
- 18 O. L. Bp. C 59/1817 – 74. fons 2. pos.
- 19 egy sessio(=jobbágytelek) kitett 38 hold szántó földet és 22 hold kaszálórétet holdját 1200 négyszögöllel számítva
- 20 O. L. Bp. C 59/1821 – 61. fons
- 21 O. L. Bp. C 59/1839 – 751. fons, 1847 – 337. fons
- 22 Hegedűs Antal: A szintézis még várat magára. *Magyar Szó*, Kilátó melléklet 1986. II. 15.
- 23 Kracz Lajos morovici lakos magnószalagon rögzített visszaemlékezései, 1984
- 24 Olyan gazdaház, amelynek falain 50–60 cm-es magasítással képezték ki a tetőteret.
- 25 Markus Lajos pacséri lakos magnószalagon rögzített visszaemlékezései, 1972
- 26 Pacséron az utolsó szabadkéményes konyhát 1959-ben építették át.
- 27 Kracz Lajos i. m.
- 28 Uo.
- 29 Markus Lajos i. m.
- 30 Máthé László: *Emléklapok Ómoravicza község 100 éves múltjából*. Nagykőrös, 1886

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KÖLTŐI IHLETETTSÉG – VERSES DÍSZMŰVESSÉG

Fehér Ferenc: *Erdőtlen erdő*. Válogatott versek és kommentárok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995

A versek válogatója s a kötet összeállítója, Bori Imre a Forum szeptemberi könyvbe-mutatóján behatóan foglalkozott a könyv egy kissé talányos, némelyek szerint talán önellentmondástól sem egészen mentes címével, valójában a kötet szerkesztési koncepciójával. Legtöbb olvasóban ugyanis fölvetődik a kérdés, hogyan kell felfognia a címszó pár fosztóképzős jelzőjét: egyféle költői kedvtelésnek tekintse-e, játszadózásnak a bizarr jelentéssel; sajátos figura etimologicának-e, vagy pedig olyan nyelvi alakzatnak, amely jóval messzebbre mutat önmagánál, távolabbi összefüggések felé. A magunk részéről változatlanul úgy gondoljuk, hogy a versben semmi sem „történik” véletlenül, s hogy a költői megszólalás épp azért különbözik attól, ami nem az, hogy benne nincs semmi fölösleges, véletlenszerű, vagylagos, ami a kifejezés terhére, kárára lenne. A címről beszélve Bori Imre valójában nem is a szókapcsolat, a jelzős szerkezet értelmezésével foglalkozik, hanem csak közli azokat a tudnivalókat, amelyek közlése a kötet sajtó alá rendezőjének vállalt feladataiból következik. Miután kifejti, miért javasolta a verseket kísérő kommentárok közreadását, azaz olyan szövegek (többnyire naplójegyzetekből való vagy publicisztikai írásokból kiemelt szövegrészeket) közlését is, amelyek bármilyen módon, de szervesen összefüggnek a versekkel, illetve megkönnyítik az azokba foglalt lírai világ föltáratlan mélyeinek megismerését, beszámol filológiai munkájának részleteiről s eredményeiről: „Végigolvastuk tehát Fehér Ferencnek 1959. február 7-én kezdett és 1989. május 19-én megszakadt 2810 oldalnyi munkanaplóját, azután verskéziratainak ábécérendbe szedett gyűjteményét, valamint publicisztikai írásainak három megjelent kötetét. Ilyen és ennyi előkészítő munkáldokás nyomán jelent meg *Erdőtlen erdő* címmel Fehér Ferenc válogatott verseinek könyve. A címet is munkanaplójában találtuk: 1987. június 5-én választott az *Akác és márvány*, valamint az *Erdőtlen erdő* cím között, az *Akác és márvány* cím mellett döntve. Mi a költő szándékára is gondolva a másik akkor felmerült mellé szegődtünk, de az *Erdőtlen erdő* című versét nem soroltuk a válogatásba, mert nem tartottuk a költő verseinek első sorába valónak allegorizáló hagyományosságá miatt.” Ez a nálunk oly ritkán gyakorolt gondos filológiai módszer és elemző igényesség bátorítja

fel a recenzio íróját is, hogy tovább gondolja azt, ami talán magában e költői gondolkodás mechanizmusában sem a tudatosság jele, hanem inkább a nyelvi ráérzésről, a képpalkotó fantázia jó ösztönéről árulkodik. „A nyelvész urak jobban tudják, a költő jobban érzi”, mondja szerényen Arany János, másfelől azonban (noha nem tartja magát a szavak tudósának) azt sem rejti véka alá, hogy „... vagy kilenc évig ő is forgatta nyelvemléceinket s régibb íróinkat (. . .) és így ha talán nem ért is, de sejt a dologhoz valamit.” – Mielőtt azonban „továbbgondolnánk” a költő címadó ötletét, szóljunk még egy-két szót az ilyenfajta versgyűjtemények kiadásairól *általában*. A válogatott versek mindig egy bizonyos szándéknak megfelelő esztétikai szemléletet, felfogást, ízlést befolyásolni kívánó – tehát társadalmi célzatú és rendeltetésű – prezentált költészet. Ha a válogatás magáé a költőé, akkor abban legtöbbször önkifejezése lehetőségét ismervén fel, versanyagával is mint e lehetőség eszközeivel bánik; ha viszont a válogatóé, akkor az így összeállt könyv – a dolgok természetéből következőleg – rendszerint annak a véleményét is kifejezi a költőről és a prezentált versekről. A válogatás „mint olyan” tehát multhatatlanul különbözik az „összes” vagy az „összegyűjtött” versek nagy és masszív tömbjétől, amelyből magának az olvasónak kell leolvasnia, megformálnia a költői világ képét, közlésének karakterét és tartalmait. S ezen a ponton, ezeket fontolgatva jutunk el ismét a címadás kérdéséig, amiről főntebb azt a véleményt kockáztattuk meg, hogy inkább az ösztönösség, mintsem a tudatosság gyermeke. S jó, hogy Bori Imre ezt a spontán líraiságot – a kínálkozó egyéb lehetőséget mellőzve – messzemenően tiszteletben tartotta, még ha magát a címadó verset nem is érdemesítette arra, hogy fölvegye a kötetbe. Úgy véljük ugyanis, hogy azok a versek, amelyek közül válogathattott (s amelyek egy kötet megszerkesztéséhez a költőnek is rendelkezésére állottak egy adott időpontban, akármilyen számban is), inkább mint egyedi műalkotások nyújtanak esztétikai örömet és kielégülést, tehát mint a költő versalkotó eljárásának, versépítése módjának és természetének a tanulmányozására alkalmasak, de nem versegyüttesként, együvé tartozásukkal, egésként hatnak. Mindegyik darab a maga sajátos tematikájával, megmunkálásával, inventív hangvételével: megannyi költői erőpróba, szóból-mondatból faragott díszmű. Fa-egyed, de nem erdő, nem egyetlen hatalmas élménytömb kiszakadása, amely versekké való szét-hullása után is őriz valamit ősi elemeiből, eredeti anyagából. Aminek a révén a fákból erdő állhat össze. Csak nemrég volt alkalmunk bővebben kifejteni: az értelmiség nem csupán ilyen pályán mozgó, hasonló foglalkozású emberekből összeállt társadalmi réteg vagy osztály, hanem szellemi-lelki közösség: egyedeit a gondolkodás, a szemléletmód, a világfelfogás, az életforma, a szokások, a viselkedési sajátosságok kapcsolják össze. Az erdő analógiájára: az sem egyszerűen sok fával benőtt nagy terület, hanem az élővilág sajátos együttese, egymásra utalt flórával és faunával. Úgy gondoljuk, amikor a kötet versanyagát válogatta, Bori Imre is bizonyára hiányát érezte a versek szorosabb összetartozásának, egymást támogató erejének, ami sejtelemszerűen, kifejtetlenül, megnevezhetetlenül ott bujkált már Fehér szerencsés címválasztásában is. Ezért jó, hogy a versek legtöbbjéhez társul valamilyen emléktámasz, eligazító vagy legalábbis rávezető prózarészlet, amely a vers olvasóját elkalauzolja akár a versélmény csirájáig is, hisz közülük nem egy emberöltőnyi vagy még nagyobb távolságból küldött üzenetével szervezi értelmes egésszé a lírai hangulatdarabokat, a felvillantott élményszilánkokat, magát az itt egy halomba hordott élettörmeléket. Mert Fehéré par excellence élményvers, énlíra a javából: még a gondolatinak szánt, ekképpen intonált, így megszólaltatott versszöveg mögöttes terében is ott villódzik az élmény, a személyes, az érzelmi elem az átéltség tanújaként, amikor

pedig az egymásra torlott évtizedek már rég homályba vonták, fölismerhetetlenné torzították a lírai situációt, és zavarossá tették az ihlet tiszta forrását. E jegyzet írójának magának is alaposan neki kell gyürkőznie, hogy az érzelmi visszhangokon túl (például a Tisza-parti vallomásokban) értelmileg is rekonstruálhassa a versalkotó mozzanatokot, a verses vallomás tárgyi elemeit, holott szinte személy szerint érzi magáénak minden képét, szavát, egész fogalmi készletét, gondolati összetevőjét, egy-két sorát meg éppen aposztrofálásnak is vehetné. Mégis teljesen átéli a vers lelki tartalmainak a hitelét, mint ahogy átérezheti minden más olvasó, aki akárcsak egy kissé is képes költői hangulatok megélésére. Ennek a titkát azonban már egy más irányba mutató gondolatsor fejthetné meg, aminek olyan címet lehetne adni, hogy A lírai hitel mint esztétikai érték. *Az Erdőilen erdőt* mint versegyüttest, mint lírai kötetet végeredményben hát nem a versek egységése, tematikai-hangulati és élményegysége teszi kompakttá, hanem az, hogy a besorolt darabok mindegyike a maga önálló koncepciójával járul hozzá benyomásunkhoz, hogy itt a költő (a válogató) minden hűrt meg szeretne szólaltatni: Fehér Ferencet nem pusztán a tájhoz, a nemzedékhez, a hagyományvilághoz, az adott létformánkhoz tartozó és ragaszkodó voltában, hanem az élet teljességének élményével gazdagon.

SZELI István

KITÁRULÓ NÉPI ÉPÍTÉSZETI ÉLETTÉREK

Beszédes Valéria: *Emberék és otthonok*. Életjel, Szabadka, 1994

Beszédes Valéria három részre tagolta könyvét, és ez a tagolás a tanulmányok szakmai értékrendjét is meghatározza. A legértékesebb tanulmányok a könyv első részében kaptak helyet. Ezekben a szerző felvállalja a bácskai és tágabb területek népi építésze elméleti kérdéseinek taglalását. A tanulmányok külföldön, különböző nemzetközi tanácskozáson hangzottak el.

Különösen értékes az első tanulmány, amelyben bemutatja a jugoszláv szakemberek háztípusokra vonatkozó elemzéseit Jovan Cvijictól egészen Aleksandar Freudenreichig. Mennyi eltérő vélemény és módszer, amelyek soha nem születtek egységes népi építészeti tipológiát a valamikori „egységes” Jugoszláviában! A köztársaságonkénti megközelítés volt közkedvelt, mintha a határok az építészetre is érvényesek lettek volna. Még triviálisabb példák azok, amelyek a népek népi épületeiről beszélnek. Ez alól csak nagyon kevés kutató tudta kivonni magát.

A Dél-Alföldre vonatkozó jugoszláv kutatások eredményeit különös érdeklődéssel figyeltük, hiszen itt jelentkeztek a Vajdaságban található népi építészet magyarok által lakott házai is. Ezt a tényt azonban a jugoszláv kutatók egész sora figyelmen kívül hagyta, és szándékosan elhallgatta. Nem ismerik a magyarországi kutatások ide vonatkozó gyér eredményeit sem, vagy nem akarnak tudomást szerezni róluk. Hiszen nem az a baj, ha ugyanazt a házat a magyarországi kutatók *alföldi háznak*, a jugoszláv kutatók *pannon háznak* nevezik, hanem az, hogy különböző, egymástól eltérő genézist is költenek hozzá. Egyazon épülettípus így válik különböző nemzetiségűvé, attól függően, hogy milyen nemzet lakja. Így a kutatóknak a házak falai közé költözött nemzet történelméből kell

az eredeztetést megkölneniük. A módszerek, vélemények és ellenvélemények ilyenemű kavalkádját Beszédes Valéria céligényesen válogatta össze.

A Vajdaságban egyazon háztípust tizenvalahány nemzet lakja. Ha vállaljuk a ma még nem annyira népszerű gondolkodásmódot, miszerint *nem a népek lakják a házakat, hanem a házak (és rendszereik) adnak otthont a népeknek*, nagyon gyorsan kiválaszthatjuk a hamis hangokat a kutatók kórusából. Beszédes kontrasztosan állítja fel ezeket a kutatási eredményeket, és szépen láttatja a különböző törekvéseket, amelyek egyes időszakokban a napi politika szolgálatában is álltak. Az egyetemi tananyagot felölelő Branislav Kojić könyve (*Seoska arhitektura i rurizam*) ma is azt tanítja, hogy a Bácska és Bánát területe kizárólag osztrák telepítésű ortogonális utcahálózatú települések zónája, a lakóházak pedig a kosovói szerb *prizemljuša* és az osztrák mérnöki tudomány szimbiózisának eredményei.

A tanulmányt Beszédes Valéria a következőkkel zárja le: „A magyar lakóház fejlődéséről vallott nézeteket nem is ismerik az itteni kutatók, mert minden bizonnyal Branislav Kojić és Aleksandar Freudenreich is másképpen ítélte volna meg a baranyai, szlavóniai és vajdasági lakóház alakulását.”

A szerző a témát még jobban szűkíti az *Alföldi lakóház Vajdaságban* című tanulmányában. Itt is figyelmeztet Kojić ellentmondásos fejtegetéseire, miszerint a *gangot* a szerb népi építészet megőrzött régiségének tartja. Az újabb vajdasági kutatások közül kiemeli Ante Rudinskiét, aki az alaprajzok és a házak külső megjelenése alapján három típus-területet különböztet meg Észak-Bácskában: a Duna menti, a központi és a Tisza menti típusokét. A díszítés alapján pedig bunyevác, sokác, magyar, német és szerb házakról beszél. Pedig ugyanarról a házrendszeréről van szó, amely csak egységes régióban létezhet. De, ha tudjuk ennek a házrendszernek az egyetemes területét, akkor használhatunk alföldi és pannon elnevezést is, hiszen a lényeg nem az elnevezésen múlik.

A *gabonátárolók sajátosságai* című írásban strukturáltabban nyúl a témához, mint a magyarországi recens irodalom. Így, ellentétben a magyarországi szerkezeti besorolással, a szerző az anyaghasználatot és az alaprajzi és tömegi struktúrákat is figyelembe veszi. Kár, hogy nem minden mikroelemre kiterjedő rendszerben teszi mindezt.

A *napsugaras házak* című tanulmányában tipologizálja a faoromzatokat a napsugar formája és nagysága, valamint a kazetták horizontális tagolódása szempontjából. Erre a témára más tipológiai vizsgálatot is el lehet képzelni (pl. az oromzat szerkesztési elveinek és azok időrendbeli fejlődésének tipológiai vizsgálatát), Beszédesé egy a lehetségesek sorában. Ebben a tanulmányban összefoglalót olvashatunk a napsugaras faoromzatok eddig feltárt kultikus és bajelhárító szerepéről.

A könyv második része a migráció témakörével foglalkozik. Szabadka megtelepítésével, a szabadkai tanyák kialakulásával, és a Szabadka és Kanizsa környéki szegedi kirajzásokról kapunk sok adattal és dokumentummal alátámasztott képet.

A kedvezőtlen helyzetben levő műemlékvédelemről és annak is legmostohábban kezelt részéről, a népi építészeti emlékekről a harmadik részben olvashatunk. A martonosi műemlékvédelmi lehetőségeket nemcsak a lakóházak szintjén, hanem a falumag halmazos típusát érintve is elemzi a szerző. Szépen komponált műemlékvédelmi programot tár elénk, ami, sajnos, csak papíron létezik.

A legkevésbé kutatott tárgyi néprajzi kérdéskörből, a lakóház bútorozásából is ízelítőtt kapunk. *A lakóház és eszköztár alakulása Csantavéren* című tanulmány legértékesebb része a házhoz és részeihez, valamint a bútorozáshoz fűződő szokások és hiedelmek

begyűjtött anyaga. Hiánypótló gyűjtés ez. További kutatások elindítójaként kezelhetjük az oromi szélmalom szókincséről és a sztapári, valamint a monostori temetők faragott sírjeleiről írt rész tanulmányokat is.

Tárgyi néprajzunk sok adattal kitaruló könyvét tartjuk a kezünkben. Benne a szerző a rész tanulmányoktól a komplex problémafelvetésig ívelő skálán mozog. Az utóbbiakat tartjuk értékes adalékoknak a néprajzi körökben is nehezen megválasztott problémák újraértékeléséhez. A vajdasági alföldi (pannon) házról írt első két tanulmány problémafelvetése néprajzunk értékes tanulmányává emeli ezt a könyvet.

HARKAI Imre

VÁRAKOZÁS A REGÉNYRE

Nádas Péter: *Esszék*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995

Nádas Péter gazdag prózaírói múltra tekinthet vissza, új esszékötete tizenharmadik a sorban, intenzíven jelen van hát irodalmunkban, nem kevéssé köszönhetően a Jelenkor Kiadónak, amely a szerző életműsorozatának kiadására vállalkozott a közelmúltban. Nádas Péter ébren tartja olvasóit, táplálja bennük a hitet, hogy az esszék, az újrakiadások és a válogatások után majd a regényolvasói elvárások régen óhajtott kielégülését is nyújtja. Ám várhatunk-e el olyat, amit a prózaíró maga sem tisztázott pontosan, aki nem tesz értékkülönbséget esszé és regény között, akinek az a véleménye, hogy irodalmunk elmúlt 40–50 esztendejében születtek ugyan nagy regények, de nagy regényírói életművek nem. Egészen konkrétan: Nádas esszéi a regényíró válságtermékei-e, készülődések-e egy újabb nagyszabású szépprózai műre, netán eszközeinek új csatasorba állításai, vagy egészen egyszerűen egy sokoldalú prózaíróról van ismét szó, aki a regények mellett esszékkel is kísérletezik?

Esszéekkel először az *Emlékiratok könyve* (1986) megírásának egyik szünetében jelentkezett (*Nézőtér*, 1983), színházi jegyzeteket ír szorosan kapcsolódva drámaírói felfutásához (*Szintér*, 1982), ami szintén belefért terjedelmesebbik regénye megírásának tíz esztendejébe. Mégsem mondhatjuk teljes joggal, hogy színházi esszéi, netán drámái a regényíró afféle pihenői lennének, mint ahogy a *Játéktér* (1988) sem időnyerés a regényírásra, hanem a maga nemében a magyar esszéirodalom reprezentáns darabja. Van tehát egy jelentős szépprózai vonulat, és vannak az esszék, hol párhuzamosan, hol egymás kiegészítéseiként, attól függően, hogy milyen nézőpontot választunk magunknak, de mindenképpen vitára ösztönözden, melyet vagy eldönt majd Nádas megírandó legújabb könyve, vagy sem. Esszé lesz? Regény lesz?

Ez az állandó perlekedésem egy létező vagy nem létező instanciával abból a megszál-lottságomból eredeztethető, hogy Nádas Péter életművét a kiteljesedés egyetlen centrum körüli mozgásaként látom elvényesülni; könyveinek motívumait és emblémáit egy hatalmas diagonálison látom elrendeződni. Különösen az *Emlékiratok* ... utáni kötetekben (*Játéktér*, 1988; *Évkönyv*, 1989; *Az égi és a földi szerelemről*, 1991; *Párbeszéd*, 1992; *Talált celli*, 1992) tapasztalhatni nagyfokú koncentrátságot, egyféle összegezésre, számvetésre való irányultságot, egy nagyszabású készülődést a továbblépésre. S miközben ezekben a könyvekben számot vet eddigi poétikai eredményeivel, és leszámol a nagy korfordulók

(56, 68, 89) nehézségeivel, nyelve ismét feitöltődik, ahogy mondják, íze-búze lesz. Egy „klasszikus” nagyregény után nem is indulhat más irányba, kristályosan csiszolt mondatainak életre van szüksége.

Nádas Péter új kötete egy-két frissebb darab kivételével válogatás az elmúlt tíz-egynéhány évben kiadott esszéiből, azok keresztmetszetét adja. Ami eddig járulékos volt, ebben a könyvben most autonómmá rendeződik: nem szépprózájának jobb megértéséhez keresünk hát benne fogódzókat, hanem a gondolkodó Nádas Péter arcéltre vagyunk kíváncsiak, válogatásának intenciója az érdekes. Az *Esszék* tengelyét a *Hazatérés*, a *Mélabú* és a *Helen* című frások képezik, melyet a tartalomjegyzék beosztása is jól tükröz: ha egy függőleges vonalat húzunk a 18 címen keresztül, a tengelyhez legközelebb ezek a nagyszék állnak. A *Mélabú* és a *Hazatérés* igen, de miért pont a *Helen* vagy az ehhez tematikusan szorosan kapcsolódó *Szegény, szegény Sascha Andersonunk?* Más szóval hogyan fér meg jól műelemzés, ars poetica a politikai helyzetvizsgálattal? Amikor egyik hasonló ajánlatomat benyújtottam egy, a szakmám számára fontos instanciához a kérdésre még nem tudtam, nem tudhattam a feleletet. Akkori szelektálásomat az ars poeticusság szempontjai határozták meg, az önértelmezés poétikai vonatkozásait próbáltam rögzíteni, esztétikailag érvényesíteni. Nádas esszéinek önértelmezése lenyűgöző. Nem hagy reflektálatlanul egyetlen poétikai kérdést sem, íróhoz illően tematizálja, vagy megfordítva, a témából absztrahálja azokat. Nála a világismeretet nehéz elkülöníteni az önismerettől. Ha magába néz, poétikát ír, a poétikai kérdéseket pedig egzisztenciálisan éli át. Prózaelmélete életfilozófia is egyben. A *Helen* című nagyszék az első nagy elrugaskodás stilisztikájának poétikai „bilincseitől”, miközben gondolkodásának körei változatlanok. Továbbra is az önértelmezés érdekli, de már a politika, a nemzet, az európaiság szélesebb horizontjában. S mintha ez visszafelé az egész kötetre is érvényes lenne, régi frásainak új fénye is innen eredeztethető. Lám, most Nádas két „mesé”-je is milyen organikusan illik az esszék közé. A *Mese a tűzről és a tudásról*, valamint a *Mese az elcserélt kiskirályokról* és az őrangyalokról Nádas Péter eleddig szunnyadó iróniáját hozza a felszínre, művészetének középpontjában lappangó nyelv- és társadalombírálatát tematizálja felszabadító humorú példázatokban. Hogy erre az oldottságra mennyire szüksége lenne, már pályája korai szakaszában érzékeli a szerző, amikor választott hagyományát az akkor induló Esterházy prózaművészetével veti egybe: „Irodalmi vonzalmainak meglehetősen vaskos a hátterük. Thomas Mann az utolsó, aki mindazt, amit európai kultúrának nevezünk, egységként, zárt formaként értelmezi.

S akinek nem áll módjában nyitottnak lenni, az a zárt formára vágyik. Akinek csak részleteiben van módja megélni önmagát, mert *szabadsága érdekében* bizonyos dolgokról *eleve le kell mondania*, sóvárog az egység után.

Joyce művében az európai kultúra abban a pillanatban látható, amikor irtózatos robajjal hullik, omlik szertesztét, s csak a törmelék, a romok utalnak arra, hogy mindez valaha, ha egyáltalán, egységes egységként működött.

Thomas Mann a zárt forma, James Joyce a nyitott forma apostola.

Thomas Mann a hit mitikusa, s ezért olyan komoly, James Joyce a hitetlenség mitikusa, ezért olyan derűs (. . .) Esterházy első két könyvének mondataiban az csapott meg, ami belőlem, s nyugodtan mondhatom, hogy belőlünk hiányzik. Ezeknek a mondatoknak nem kell senkitől kikényszeríteniük a szabadságukat . . .”

Nádas Péternek a mondataiért vívott szabadságharcáról többen írtak már, a szerző is permanensen erről beszél, magam is a mondatért, a mondhatóért folytatott nagyszabású

élethalálharcnak tartom az immár harmincéves életművet. Legutóbb Földényi F. László sommázta Nádas esszéprójájának a mondattanát (*Nádas Péter mondatai*, Élet és Irodalom, 1995. június 2.). Földényi szövegében engem azok a sorok ragadtak meg, melyek ellenállnak minden rendszerteremtő, mondjuk ki, totalizáló interpretációnak, mégis összegzőek: „Sokan keresték már az egységet és az azonosságot. Nagy károkat okoztak vele. Nádasnak azonban semmi köze a dogmatikusokhoz, rendszerteremtőkhöz, a valáslalapítókhöz. Ellenkezőleg: a rendszerek és a szerepek, a viselkedési sztereotípiák és az elfojtott indulathalmazok leleplezésével a rendszerekből és a személytelen (azaz a semmire nem kötelező) dogmákból igyekszik kimenekíteni a személyest, azt, ami valóban egységes, mivel csak egyes szám első személyében tud megszólalni . . .”

PISZÁR Ágnes

EMMI, SZILVIA, MARIANN, KARCSI MEG ILYENEK

Hazai Attila: *Szilvia szüzessége*. József Attila Kör–Balassi Kiadó, 1995

(helyezze magát kényelembe)

Hazai Attila könyve – a JAK-füzetek 80. darabjaként megjelent *Szilvia szüzessége* – különös figyelemmel fordul olvasói felé. Ha az ár, a kiadó, a fülszöveg, a külön köszönetek (a sorrend persze tetszőlegesen variálható, kihagyható) elolvasása után, a könyv elején (hol is kezdhetnének máshol) kezdünk a huszonnyolc történet olvasásába, akkor először is egy felszólításba/figyelmeztetésbe/parancsba/kérésbe/utasításba ütközünk: helyezzük magunkat kényelembe. S ha engedelmesebbek a felszólításnak – noha például Bernhard éppen a legkényelmetlenebb széken való olvasás mellett tette le a garasát – s így kezdünk a könyv fölfedezésének kalandjába, pár történet után újabb felszólítások jönnek: most igyunk valamit, hallgassunk zenét, kávézzunk, cigarettázzunk, hívjunk fel valakit, gyűjtünk fényt(!), s a fürdés is ajánlatos.

Nos – gondolom –, ha követni akarjuk a szöveg utasításait, s recenzióíróként ez az egyik legfontosabb feladatunk, kutyakötelességünk ezen utasításokat betartani (bevallom én [sem] tartottam be mindet: pl. nem volt telefon a közelben). De a recenziói felelősségtudat mellett azért más is megfordult a fejemben. Hogy ez a neoavantgárd gag talán elsősorban nem is a minél kényelmesebb/élvezetesebb olvasás miatt van jelen, nem a mi kényelmünk miatt, hanem talán sokkal inkább azért, hogy felhívja a figyelmünket a számunkra (még) fölösleges irányításra (hiszen tudjuk mi, hogy hány cigaretta kell egy könyv olvasása közben), hogy fokozottabban figyeljünk az irányítottásra, mely a Hazai-szövegek hőseit körülvevő urbanizált légkört is jellemzi. Persze, ha egy lendülettel akarunk a szövegek közül a friss levegőre jutni („*Szellőztessen!*”), azt legkönnyebben úgy tehetjük meg, ha nem megyünk át a pirosra (hiszen „*egy zöld jelzéssel az egész komplexumot meg lehet kerülni*”), ha figyelembe vesszük a jelzőlámpákat. De azért más is van. Mert ha már beverekedtük magunkat a szövegek közé, szeretnénk ott el is időzni, kontemplálni ezen-azon, s erre kiváló alkalom egy plusz cigaretta, plusz kávé. És, valljuk be, hogy nem mindig akkor jó nekünk rágyújtani, amikor arra lehetőségünk van, nem mindig akkor a legjobb ebédelni, amikor ebédidő van. S valahogy így vannak ezzel Hazai hősei is.

Megpróbálnak együtt is élni a (jól) megszervezett urbánus környezettel, de megpróbálnak szabadulni is tőle.

Például Emmi, az *Emmi, a hús-vér kincs* című történet főszereplője, aki a maga 227 centiméterével Európa „legnagyobb” nője, nem szereti a tömegközlekedést („*a sárga földalatti kalodának tartja . . . a csuklós buszok belmagassága is csak kétszázot, ott is csak görnyedten tudna utazni*”): szemmel láthatóan órála megfedkeztek a városi busz tervezői. A város működésének ilyenfajta megszervezése bennünk óhatatlanul felidézi Foucault-nak azon gondolatát, mely szerint a sztálinizmus és a fasizmus, a hatalom e két „betegsége”, „annak ellenére, hogy megvolt a maguk belső örülete, nagymértékben a mi saját politikai észjárásunk gondolatait és eljárásait használta”. Mert az igaz ugyan, hogy a városi közlekedés a lakosság minél kényelmesebb helyváltoztatását (is) szolgálja, de csupán addig a pillanatig, amíg nem kizárásos alapon működik, mert attól kezdve igenis a gettósítás egyik formájává válik. A Hazai-hősök számára azonban ezek a kérdések nem jelentkeznek problémaként, ők nem reagálnak energiuk elutasítással a városi élet ilyenfajta megszervezettségére. Emmi felfedezi magának a sétálás örömét például, és tíz útirányt is kialakít, hogy változatosabbá tegye sétáit. A társadalmi élet ilyenfajta megszervezettsége nem idézi fel bennük a foucault-i felismerést több okból kifolyólag sem. Jellegzetesen antiintellektuális hősök ők, tudásuk az „igényesebb” emberi gondolkodási/kifejezési formákról igencsak alacsony szintű. A költészetről zavarosak a sejtelmik („*mindig úgy gondoltam, a versekbe idejélműlt, régies, kissé unalmas szavakat szoktak írni, mint például: anyám, kő, tyúkanyó, láda saóbbi*”) s a filozófiát sem értik („*A jelenvaló lét ilyen létszerkezetéhez hozzátartozik tehát, hogy léteben létviszonya van e léthez . . . mi az, hogy e léthez? Ezt te érted? – Nem, de olvasd tovább*”), így lehet költészet számukra az Emmi költötte vers is („*Jobb a Fantá, mint a kóla ne tétovázz nagyon sokat!*”), s a filozófiai mű megértése helyett más „társadalomboldogító” elképzelések vannak („*Milyen jó lenne, ha az iskolában abból állna minden óra, hogy leszopnának a diákok*”). Minimalista hősök ők, akiket nem érdekelnek a társadalom és a történelem nagy kérdései, vagy ha igen, akkor is csak dilettánsokként tudnak beszélni róluk („*Nem tudom . . . De akkor is ez valahol sántít – mondta Feri. – Még nem jöttem rá, de valami itt nem olyan volt, mint az életben.*”) Apatikusak ők, de túlélők is. Ezért nem keresi a kiutat *A vétel* hőse, Rezső a karkai helyzetből, de ezért harcol mindenáron a lakásába betolakodó idegen ellen *A gusztustalan féreg* főhőse. Csupán a saját mikrokörnyezetük az, melynek „leírása” érdekli őket. Minimalista emberek ők a hétköznapi szinte dokumentaristán valóságű szintjén élnek, privatizált világban. Ezért kerül be a szövegbe a hiperrealizmus, a hősök létezését kitöltő szex, evés, ivás, alvás leírásának minél pontosabb, „korrektebb” szükséglete.

A recenzióírónak megadatott a hatalom, hogy az ismertetés mellett ítélkezzen is az olvasott szövegről. S ezáltal akarva-akaratlan befolyásolhatja a könyvet még nem elolvasókat. Nem nagy ez a hatalom, de megfoszthat az olvasás örömétől, illetve megoszthatja az olvasás örömét. Ezért nem szabad hinnünk a recenzióírónak, ki tudja, hogy jól olvasta-e el a könyvet, nem siklott-e el közben a figyelmük ezen-azon. Tévedni szabad, de nem ajánlatos. Mindezek tudatában mégis ideírom: jó, jó, de nekem ez a könyv tetszett a legjobban. Éppen ezért: *olvassák el.*

(*Most*) szellőztessen!

TÁVOLSÁGOK

Balla D. Károly: *Karnyújtásnyira*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993

A kárpátaljai író nyolcadik önálló kötete, a *Karnyújtásnyira*, elbeszéléseket, novellákat, két színművet és egy regényrészletet tartalmaz. Fejezeteit is e műfaji jellemzők alakították ki. A *fehér kutya* című első fejezet hosszabb-rövidebb elbeszéléseket, az *Esőalagút* novellákat, illetve kisprózai szövegeket tartalmaz. A *Karnyújtásnyira* harmadik és negyedik tömbjét a két színpadi mű alkotja. Az *Azért vagyunk emberek* abszurd játék, a *Permutációk* pedig – a szerzői meghatározás értelmében – „színpadi szöveg három jelenetben, előjátékkal”. A *Szembesülés* című regényrészlet (pontosabban: fragmentumok egy regény-hiány közérzetből) zárja a kötetet.

Nemcsak műfaji szempontból mutat vegyes képet a *Karnyújtásnyira*, hanem színvonalában is. Mintha az esztétikai érték Balla D. Károly munkásságában műfaji jellemzőkhöz kötődne. Formai kereteiken belül elfogadhatónak bizonyulnak színpadra írt munkái, ezek a kötet legsikeresebb darabjai. A *Szembesülés* figyelmet felkeltő kísérlet. Az epizódoknak, kitérőknek, egymást keresztező történetszálaknak teret engedő elbeszélés műfajában is fel-felillantja prózaírói tehetségét; elbeszéléseiben mindig akad egy-egy jól sikerült részlet, egy jól kidolgozott cselekményszál, figyelmet érdemlő történet, szereplő, párbeszéd, monológ, leírás. Novellái azonban egytől egyig sikertelen, az irodalmi értéktől távol eső munkák – legalábbis a *Karnyújtásnyira* e műfajba sorolható darabjai. Közülük néhány nemcsak tematikájában és megformálásában igénytelen, de egyenesen olcsó poénra épül (pl. *Fagylalt, tej, sör* – az apa azért akar fagylaltot venni a gyerekének, hogy maga útközben sört ihasson).

A *Karnyújtásnyira* szövegeit (és természetesen Balla D. Károly munkásságát) áthatja társadalomtörténeti meghatározottságuk élménye, az, hogy Kelet-Közép-Európa szellemi közegében jöttek létre. Meglehető azonban, hogy ezt az író többször milyen közhelyszerűen fejezi ki. Pl. a *fehér kutya* című elbeszélés egyik történetszála ez: egy szocialista ország valamely hivatalában karácsonyi éneket énekelnek a dolgozók, méghozzá a kisebbségi nemzet ünnepén, s ezért kihallgatásra rendeli őket a vezérigazgató. Sokkal találóbbak e szempontból azok a munkái, amelyekben ez a jelentéstartalom a szövegháttér elemeként, rejtettebb formában jut kifejezésre, így *A tolvaj* vagy *A nyolcadik gesztenye* utalásrendszerében: a család Csap felé veszi irányát egy este, levélváltás az idegenbe szakadt barátokkal, a hazai gesztenye nem ver gyökeret idegen földben stb. Kimondhatatlanságában sokkal hatásosabban reflektál jelenükre ez a tartalom. Azért is rácsodálkozunk Balla D. Károly írói bizonytalanságaira, hisz több – a kelet-európai kisebbségi létélményt kifejező – kárpátaljai antológia szerkesztője volt, s a *Karnyújtásnyirával* egy évben jelent meg *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia* című kötete, mely szépirói munkásságának szemléleti megalapozása lehetett volna.

A *fehér kutya*, *A nyolcadik gesztenye* és a *Karnyújtásnyira* a kötet legsikeresebb, legteljesebb igényű elbeszélései. A *fehér kutya* és a *Karnyújtásnyira* többsíkúságával, jelentéretegeinek gazdagságával tűnik ki, *A nyolcadik gesztenye* pedig finom lélektaniségével. Az előző kettő gazdagságát fokozza az a kifejezett irrealitás is, amely fel-felbukkan az elbeszélés menetében: a fehér kutyáról szóló álom a *fehér kutya* című kötetnyitó elbeszélésben, az álom és a valóság váltakozása, variációi a *Karnyújtásnyirában*, a címadó elbeszélésben. *A nyolcadik gesztenyében* hatásosan jut kifejezésre az elidegenedés meg-

rendítő élménye, az, hogy a távolság fizikai értelmében a lélektani eltávolodás következménye is benne van: amikor a barátok (s közöttük van, akinek élménye több ennél) ismét találkozhatnak, már áthatolhatatlan válaszfal húzódik közöttük, az elmúlt idő és a távolság elhomályosította az egykori közös élményeket és érzéseket. Persze nem mentesek ezek az elbeszélések sem néhány banális vonástól, így a *Karnyújtásnyira* női szereplői úgy hatnak, mintha egy ponyvaregényből léptek volna elő. Pl.: „Andrea meztelen háta. A gerinc fvelt árkai, lapockák boltozata, vállak gömbölyített tőkélye. Derékban összefűzött forma, mely félkenyércsípők karéjává szélesül.” A fejezet negyedik elbeszélése, a *Ne gondoldj a fehér elefántra*, egy igénytelen történet arról, hogy az ember mennyire magányos és elkeseredett lehet még anyagi és hivatásbeli sikerei ellenére is, s hogy milyen apró mozzanatokon múlik az ember boldogsága. Az elbeszélésnek egyébként ilyen erotikus jelenetei vannak: „... és engedi, hogy megtörülje, hogy arcáról, válláról lecsókolja a cseppeket, és már csókolja ő is, ahol éri, ingatja, vonsozolja az ágy felé, és Janka enged, bár kicsit kéreli magát, és egymásnak feszül a két test, és minden mindegy ebben a percben, és közeleg, közeleg a lebegés, még egy pillanat és felemelkednek, repülni fognak, igen repülni...”

A novellákat (amelyek felépítésüket tekintve inkább rövidtörténetek) összefogó második fejezet alig mutat fel olyan értékeket, mely az irodalom fogalmkörébe tartozhat. Talán csak a címadó írás, az *Esőlagút* foglal magában figyelemfelkeltő mozzanatokot, váratlan írói megoldásokat. Egy autóbusz közömbös utasai – talán az eső hatására – különös átalakuláson mennek keresztül, kicsúsznak a reális időből, s kimondatlan ellenségességgel viselkednek a kívülről érkező irányában. De e fejezetben vannak olyan szövegek is, mint a *Pardon!* (egy nyugalmazott egyetemi adjunktus a tiszteletdíjért zsarol egy vállalatot, közben kimondásra kerülnek mind az uralkodó társadalmi rend visszaságai, mind a vállalat piszkos ügyletei, majd a zsaroló rájön, hogy már felvette és elköltötte a tiszteletdíjat), a már említett *Fagylalt, tej, sör* vagy a *Tűzugrók* című írás, mely arról szól, hogy a serdülők csínytevése következtében egy szegény asszony elcsúszik a jégen, s eltörik táskájában a tejesüveg, pedig a beteg férjének szánta a tejet, ám közben a gyerekek némelyike szerelemre is gyúl ellenkező nemű társa irányában.

A színpadi szövegek közül az *Azért vagyunk emberek* című abszurd játék az értékesebb. A mindenkori hatalom működési mechanizmusából ragadja ki azt a mozzanatot, miszerint a lényeg (a hatalom gyakorlása, a módszerek, a cél stb.) mindig ugyanaz, történetjük bármiféle hatalomváltás; csak a frázisok, a szimbólumok, a színek változnak. A helyszín jól ismert a drámairodalomban: kietlen táj, puszta, sivatag. A szereplők is ismertek: a hatalmat gyakorlók és a kiszolgáltatottak relációja érvényesül közöttük.

A *Permutációk* idősfikokat váltó színpadi mű, kiinduló helyszíne a püthiai jósdá, formája vers a görög drámák stílusában.

A *Szembesülés* (fragmentumok egy regény-hiány környezetből) című alkotás egy majdani regény vázlata. Regényterv, amely így végleges, amely maga az irodalmi mű. A regény (a meg nem írt mű) „járulékos” elemeit tartalmazza: fűlszöveg, előszó, jegyzetek. A magyar irodalomban nem példátlan, nem előzmények nélküli vállalkozás.

Balla D. Károly *Karnyújtásnyira* című, több irodalmi műfajt felvonultató kötete arról tanúskodik, hogy az író nem mindig kerül egyformán közel az irodalmi érték kategóriájához. Van, hogy nemcsak karnyújtásnyira van tőle.

AZ EGYÉN FOLKLÓRKINCSE

Pozsony Ferenc: *Szeretet vize martján*. Moldvai csángómagyar népköltészet. Kriza János Társaság, Kolozsvár, 1994

Az egyéniségvizsgáló folklórkutatás már a negyvenes évektől jelen van a magyar néprajztudományban. Hogy egy egyén tudásanyaga képes-e tükrözni egy nép, népcsoport adott területű ismereteit, azt még a tudomány határozta meg végérvényesen. Sokszor vallja a néprajzi tapasztalat: egy adat nem adat. Vajon akkor az egyetlen adatközlő által, aki bár egész „adatbank” is lehet, megtanult és reprodukált folklórhagyomány használható-e műfaji megvalósulások, elterjedtségek vizsgálatánál? Bár a jelenlét, a meglett szellemi javak, ha eleve nem is, de feltételesen garantálhatják a tájegység vagy faluközösség hajdani, illetve recens népköltészeti anyagát. Hiszen az egyén tagja e társadalomnak, s csak a társadalmi és kommunikációs kapcsolatok révén juthat(ott) tudásához, ismereteihez. Sok kérdés vár még eldöntésre e téren, az azonban már bizonyos, hogy a tudományos felkészültségű, alapos és állhatatos gyűjtő a kincsebánya fellelése után egy egész, az ő szakterületébe vágó antológiát „szedhet ki” jó beszélgetőtársából.

Ilyen nagy tudású klézsei csángó asszonyra lelt Lőrinc Györgyné Hodorog Luca személyében Pozsony Ferenc, a kolozsvári egyetem néprajzi tanszékének tanára. A fentebb említett egyéniségvizsgáló iskola úttörőinek Ortutay Gyulát, Dégh Lindát, Bálint Sándort tartjuk, az ő követőik Erdélyben Kallós Zoltán, Ráduly János, de sokkal korábbi adatunk is van, éppen nekünk, vajdaságiaknak e téren, ugyanis a bánáti néprajzos pap, Kálmány Lajos a verbicai Borbély Mihály meséit már az 1910-es években ily módon gyűjtötte be (*Pingált szobák*. Borbély Mihály meséi. Kálmány Lajos gyűjtése. Forum, Újvidék, 1976).

Pozsony Ferenc a fentiekől kissé eltérően nemcsak egyetlen műfaj ismeretét kutatta, hanem egy személy teljes folklórtudását akarta kiaknázni, vagyis „hogy a magyar folklór több műfajcsoportjában is megvilágítsuk adatközlőnk jártasságát, szerepét és egyéni hozzájárulását”. A gyűjtő Hodorog Lucától 30 balladát, 87 lírai dalt, 4 karácsonyi kántálóéneket, 6 virrasztó egyházi népéneket, 64 csujogatást, 22 találós kérdést, 15 mesét, 4 ráolvasást, 3 népi imádságot, 4 látomásszöveget és 11 hiedelemtörténetet, tehát összesen 250 folklórszöveget gyűjtött 1985 és 1990 között, s megállapítja, „tudásával Hodorog Luca a magyar folklór egyik legkiemelkedőbb élő adattára volt”.

Az egyszerű klézsei asszony balladáit a legszebb régi stílusú balladáink világát elevenítik meg, olyanokat is, melyek már-már feledésbe merültek (A falba épített feleség, A mennybe vitt leány, A halott testvér balladája), de más régi stílusú szépséges balladát is tudott Hodorog Luca asszony (Az elcsalt anya, A zsvány felesége, Két kápolnavirág, Az eladott leány, A három árva stb.). Új stílusú balladáinak száma kevés. A balladafának is nevezhető „Luca néni nemcsak a guzsalyosokban, hanem a virrasztókban is énekelte klasszikus balladáinak tragikus változatait, biztosítva, hogy ezek öregkorában is éljenek és fennmaradhasanak”.

A lírai dalok közé tartozó keservesekhez nem vonzódott Pozsony Ferenc adatközlője, ám meg kell említenünk azok különlegességét, melyek az otthonról elszakadt szomorú sorsát éneklik meg. Énekelte rab-, betyár- és katonadalokat is, melyeket „századunk első felében, az 1920-as évektől kezdődően tanulták a klézsei legények”.

Szerelmi dalai között olyan értékesek is akadnak, melyeknek „jeiképei a régi virág-énekekkel rokoníthatók”.

A párosítók, tréfás dalok előadásánál az énekes improvizatív képességét figyelte meg a gyűjtő.

Az egyházi népelemek közül a karácsonyesti kántálók-köszöntők, a virrasztóénekek és más énekek számosan fordulnak elő Hodorog Luca repertoárjában.

A derűs életszemléletű Luca asszony szívesen járt lakodalomba, ahol is az esküvői menet élén ízes csujogataisaival élénkítette a násznép hangulatát. A 4+1, 2+1 soros rövid epikus népköltészeti alkotásokat a tematikai gazdagság és az ötletesség jellemzi.

A találós kérdéseket még gyermeklány korában tanulta meg, fonóban, guzsalyosban, s nagy szeretettel használta őket a nagyképű legények megleckéztetésére. Pozsony Ferenc szerint ezek közül több „vaskos erotikát takar, s a legtöbb a klézsei paraszti környezet konkrét világával kapcsolatos”. Pl.: „Mámóm kiterítkezék, / Apóm beléereszkedék. / Mi ez? (Kút)”

Érdekesek Hodorog Luca meséi, melyek között olvasható tündérmese, novellamese, trufa, állatmese, s ezek jellemzője a valósághoz való kötődés. Ráolvasásai a szemárpa és a szemmel verés, ígézés gyógyítására hasznosak, krisztianizált elemekkel vegyítettek. Három népi imádsága közül az egyik estiima-féle imakönyvízű, míg a másik kettő igazi archaikus népi imádság, a szenvedéstörténet elemeivel. Ritka imamotívum a Krisztus panasza, mely a 233. számú szövegben szerepel: „– Hogyne sírjak, hogyne sírjak, édesanyám. / Ha ingem a zsidók úgy elverték, / vasláncokkal megkötöztek, / dorongokkal vertek, / véretem ontották, / mellemet elrontották”, ugyanis azt legtöbbször narratív rész, illetve Mária panaszoja el valakinek.

Hodorog Luca látomásait is elmondta a gyűjtőnek, hogy miként látta Jézust, Szűz Máriát, Szent Józsefet. Népipállásosság-kutatásunk kevésbé kutatott, feltáratlan szövegei ezek főleg mifelénk.

Azokkal a szokásleírásokkal zárja Pozsony Ferenc szép könyvét, melyeket beszélgetőtársa a gyermekkoráról, szerelemről, házasságról, farsangról és más jeles időről mesélt el neki.

Ezután bőséges szakirodalom, dallammagyarázat, tájszójegyzék, valamint a helynevek kétnyelvű lajstroma következik.

A Kriza János Társaság Könyvtárának 2. könyve rangos eredménye az erdélyi magyar néprajzkutatásnak éppúgy, mint az egyetemes folklórkutatásnak. Az egyéniségvizsgáló iskola érett alkotása.

SILLING István

S Z Í N H Á Z

FURCSA PÁR

Ha másért nem, hát két színészi come back-ért érdemes volt műsorra tűzni Neil Simon darabját, a *Furcsa párt*. A két „visszatérő” színész Földi László, ki több mint tízévi nyíregyházi, miskolci és szolnoki távollét után vállalt Szabadkán szerepet, illetve László Sándor, kit Szolnok fogadott be Újvidékről való néhány évvel ezelőtti kényszerű távozása után. Földi sikeres szabadkai és újvidéki szerepeket követően, a színészi kibontakozás küszöbén távozott, László Sándor pedig néhány kisebb szerep után, melyek alapján úgy látszott, biztos pontja lesz, lehet a társulatnak.

Persze felmerül az emberben a gondolat, hogy nem lehetett, nem kellett volna rangosabb, komolyabb művet találni a két színésznek, ha már a vajdasági magyar színháztudomány körülményei, pillanatnyi káderadottságai olyanok, hogy a drámairodalom számos nagy, értékes drámája nem tűzhető műsorra, mert nincs megfelelő szereposztás, több színészi fah betöltetlen, mert évjáratok, típusok hiányoznak. Kivált Földi László, ki „vendégmunkásként”, olvashattuk, több jelentős produkcióban lépett fel és tűnt ki, újbóli vajdasági szerepvállalása kapcsán (reméljük, nemcsak egyszeri esetről van szó) merülhet fel az emberben az igény, hogy a sok felemásra, inkább gyengére, mint közepesre sikeredett kommersz után végre tartalmas előadást lássunk. A műsorpolitikai trend azonban itt most kifejezetten a közönség szórakoztatását szolgáló előadásoknak kedvez. Részben érthetően: nincs nagy keletje mostanság erre felé a színháznak, be kell tehát édesgetni a nézőt. Ugyanakkor nem valószínű, hogy semmitmondó előadás a legjobb családok. Vagy arról lenne szó, hogy a közönség mást vár a színháztól, mint amit ez mindenáron nyújtani akar?

Szerencsére Neil Simon olyan ügyes darabíró (ha jól számolom, magyar színházakon éppen négy műve fut), aki tud helyzeteket teremteni, szellemes (ebben az esetben fordítója Örkény István!), s ha van legalább két tehetséges színész, akkor a *Furcsa pár* biztos siker.

A két magára hagyott házasság férfi, Oscar és Felix összeköltözéséből adódó komikum Szabadkán is felszabadító perceket szerez, mindenekelőtt Földi László és László Sándor jóvoltából, akik az írói elképzelésnek megfelelően nem a két férfi között létrejövő meleg kapcsolat hatásvadász sikerére ácsingózva komédiáznak, bár a helyzet ezt lehetővé tenné, a divat pedig igazolná is, hanem a házasság komikus vonásait hangsúlyozzák. Azt, amire a furcsa helyzet igencsak alkalmas, mivel a nő szerepét vállalja Felix kínos pedantériájával és érzékenységgel túltesz bármelyik nőt. Az előadás két főszerepét alakító színész mértéktartóan komédiázik, eszközeiket céltudatosan választják, s talán ez sikerük igazi titka. A két feladat közül Felix a „ziccer-szerep”, amit László Sándor ügyesen használ ki, anélkül, hogy olcsó poénekre törekedne. Lehet, hogy csak félelmem mondatja velem, idővel, ha a közönség erre kényszeríti, s ő is ráérez a nagyobb tapsra, engedni fog a csábításnak. Néhány mozdulata ezt súgja. A bemutatón azonban fegyelmezett volt, s ugyanakkor nagyon hatásos. Persze tudni kell, Felix szerepe, bármennyire is kiváló a színész, jó partner nélkül, nem lehet igazi siker. Földi László (Oscar) kiváló játszótárs, előkészít partnerre poénjeit, a siker pillanatában pedig fellépésnyit visszalép, háttérbe vonul.

A két főszereplő megérdemelt sikerének részese Hernyák György rendező is. Ugyanakkor abban is nyilván része van, hogy a kártyázó baráti társaság tagjai szinte teljesen nélkülözik az egyéni vonásokat, talán Gyermán Tibor gyomorhajos Vinnie-jében érződik némi egyénítő szándék, a többiek (Búbos András, Káló Béla, Ripcő László) úgy viselkednek, mintha egy gengszterfilmből jöttek volna vendégszerepelni, együtt jól mutatnak, csak jellegtelenek. A két könnyű nőcskét Budanov Márta és Árokszállási Márta tolmácsolja típuskarikírozó szándékkal harsányan, viháncoló kurvasággal, de jelenlétük figyelmet keltőbb, mint a kártyáskvartetté.

A vidékjáráásra is alkalmas előadáson jól szórakozik a közönség. Külön említést érdemel, hogy a Kosztolányi Színház második bemutatójaként hirdetett előadást a Népszínház játésszára alkalmassá tett kamaratermében tartják. Talán csak visszatalál lassan a szép múltú szabadkai magyar színjátszás egykori otthonába és helyére, színvonalára.

GEROLD László

IN MEMORIAM

EGYSZERŰ PORTRÉ

Szubjektív sorok Csubela Ferencről

Hallgatom a pesti rádiót Csubela Ferenc temetésének napján. Dormán László beszél:

– Jó két hete hogy találkoztunk itt, Pesten egy politikai tanácskozáson. Odajött hozzám, és arra kért, készítsek róla egy, ahogy mondta, egyszerű portrét. Meglepett a „rendelés”, főleg a kikötés, hogy „egyszerű” legyen az a bizonyos arckép. De csakhamar kiderült, arra gondolt, olyan pózban kapjam le, hogy készülő könyve fedőlapjára kerülhessen; naplójegyzeteit ugyanis elfogadta egy kiadó. Nem emlékszem, mit mondott a továbbiakban Dormán, elkészült-e az a bizonyos fotó. Nem emlékszem, mert arról értesülve, hogy könyvet készül kiadni, lelki szemeim előtt egy másik „fotó”, egy élő kép jelent meg Csubeláról, amely, ha jól emlékszem, 1959 tavaszán „készült”.

Zsáki József, a téglagyári munkásból lett politikus járt akkor a szülőfalujában, Ómoravicán, és a fiatalokkal is találkozott. Emlékszem, dermesztő hideg volt a moziuterenben, ahol Zsáki beszélt. Egyvalakinek, Csubela Ferencnek, a falu újdonsült ifjúsági elnökének azonban igencsak melege lehetett. Ma is előttem a kép: szinte lángolt a füle, úgy küszködött a szavakkal, amikor Zsáki József politikai funkcióit próbálta meg felsorolni. Huszonegy esztendő volt akkor; egyszerű munkás és újdonsült ifielnök.

Nyilván erre gondolhatott Zsáki is, amikor elnézően mosolygott. És mint később megjegyezte: „Ez a Feri gyerek kis híján Titót csinált itt belőlem.”

Egy esztendőre rá, 1960 telén ismét találkoztam vele. Akkor meg Topolya alatt, a Művésztelep helyiségeiben tartottak valami tanfolyamfélélet a szabadkai járás ifjúsági vezetőinek, és arról kellett tudósítanom.

Emlékszem, a Művésztelepről farkasordító hidegben gyalogoltunk be Topolyára. Ferin báránybéléses bőrkabát, rajtam meg egy kopott hubertusz. Igencsak fázósan lépdelhettem a csikorgó hidegben, mert mellém szegődött, és minden bevezető nélkül rátért a tárgyra:

– Hallgass ide, itt, Topolyán vehetsz magadnak egyéves törlesztésre ilyen bundát, mint az enyém. – És akkor részletesen elmagyarázta, melyik üzletben találom meg a jó meleg bőrkabátot, valamint hogy mit kell magammal vinnem, hogy nyélbe üthessem a „kreditre” történő vásárlást.

Végül is úgy adódott, hogy mégsem lett bundám. Igyekezetével azonban – ma is él bennem – jóleső melegséget lehelt lódenkabátom alá; ott valahol a szívem tájékán.

Később gyakran emlegetett politikus lett Csubela Ferencből. A hetvenes évek vége felé azonban a bírálatok ösztöze zúdult rá, s akkor bizonyos értelemben visszavonult; a moravicai szociális otthon igazgatója lett.

A rendszerváltás forгатagában azonban újra felbukkant, s mint egyik politikai riválisa leszögezte a halála alkalmából küldött részvéttáviratában: volt ereje újrakezdeni.

Roppant tárgyilagos megállapítás ez, ha úgy tetszik, kulcsmondat, amellyel az örökké tenni akaró Csubela Ferenc arcélét legrövidebben meg lehet fogalmazni. Egészen onnan, 59-től, a szavakkal küszködő Feri gyerektől a szabálytalanul veszteglő gépkocsig, amely halálát okozta.

Alighanem éppen olyan „egyszerű portré” ez, mint amilyenek az elkészítésére Dormán Lászlót megkérte.

CSORBA István

EGY EUROPÉER MAGYAR AVANTGÁRD TÁVOZÁSA

In memoriam Méliusz József 1909–1995

Nyolcvanhat éves korában – két világháborúval és fél tucat rendszerváltással, több mint fél évtizedes „népi demokratikus” börtönnel s megannyi írói elhallgattatással és újrakezdéssel maga mögött – végső pihenésre vonult a huszadik századi magyar irodalom örök nyugtalan, örök ifjú nagy öregje.

Életútja, közéleti és alkotói pályája a kelet-közép-európai baloldali értelmiség e századi pokoljárásainak paradigmája is lehetne. A temesvári polgári család piarista gimnáziumot végző és református teológiai stúdiumokat folytató sarja ugyanis már huszonévesen szakít társadalmi osztályával és felekezetével, s zürichi és berlini tanulóévei alatt az antifasiszta nyugat-európai baloldal, közelebbről a kommunista munkásmozgalom elkötelezettje lesz. A harmincas évek derekától az erdélyi magyar szellemi régiókat jócskán meghaladó Korunk-mozgalom aktivistájaként, az Észak-Erdély visszacsatolását eredményező második bécsi döntés (1940. aug.) után pedig a dél-erdélyi illegális kommunista párt tagjaként vesz részt a román fasizmus elleni küzdelemben. 1943 tavaszán pártmegbízásból dél-erdélyi terepszemlén vizsgálja az ottani értelmiségiek készségét az esetleges demokratikus átállásra, ám terepi politikai beszámolóját a helyi pártvezetés „megalkuvónak” találja, s emiatt a Gyanúkorra, sztálinisztikus mozgalmi ortodoxiára jellemző fátuma üli meg az osztályával, lelkézi pályájával s az anyaországhoz visszacsatolt észak-erdélyi népközösségével is szakító ifjú magyar mozgalmár további útját.

1944 augusztusában – immár a párt befolyása alatt álló erdélyi magyar demokratikus tömörülés, a MADOSZ egyik vezetőjeként – még ő szervezi meg ugyan temesvári lakásán a hitleri táborból „kiugrott” ország antifasiszta szervezeteinek első népfrontos találkozóját, ám ezt követően elutasítják önkéntes jelentkezését a frontra, 1944 novemberében pedig saját pártbéli társa denunciálására a Vörös Hadsereg romániai frontrendőrsége „Gestapo- és Intelligence Service-ügynökként” letartóztatja. Noha sikerül gyorsan eloszlát-

nia az otromba rágalmat, s a háború befejeztével a MADOSZ utódszervezetének, a Magyar Népi Szövetségnek a vezetőségébe is beválasztják, a jellegzetesen sztálinisztikus mozgalmi Ósbún csakhamar utoléri: 1949 novemberében letartóztatják, s a „népi demokratikus táborban” időközben lezajlott tájékoztató irodás kirakatpörök mintájára készülő, főként a Magyar Népi Szövetség vezetőit célba vevő „nacionalista összeesküvés” résztvevői ellen kitervelt „leleplezés” áldozatai közé sorolják (egyebek közt Balogh Edgárral és Kurkó Gyárfással együtt), hogy aztán 240 napi és éji, a nemzetközi pörirodalomból jól ismert inkvizíciós módszerekkel folyó vallatás után tőle is kicsikarják a „beismerő vallomás” irományának aláírását. Méliusz József 1955 nyarán szabadul, ám időközben feleségét a politikai rendőrség likvidálja, kiskorú fiát pedig az ugyancsak ismeretes kiközösítéssel és meghurcoltatásokkal végül is az elmeógyógyintézetbe juttatja, ahol évek múltán elborult elmével éri a tragikus vég. Ő, a főbűnös és ósbűnös áldozat pedig megkapja a „rehabilitáló” bumaskát – és a segédasztalosi munka lehetőségét . . . S a politikai közéletből való végleges kimaradását is.

Az alkotói pálya pedig – ugyancsak korra jellemző módon – a rögsőnél is rögsőbb mozgalmi út függvényeként alakul. A *Város a ködben* című, 1938–40 között íródott ifjú méliuszi alapmű csak 29 (!) évi kéziratodisszea után, 1969-ben láthat napvilágot, a másik ifjúkori főmű, a nevezetes pártfeladatból végzett dél-erdélyi terepszemle epikus hozadéka, a *Sors és jelkép* viszont 1946-ban megjelenik ugyan, de az Ósbún aktualizálását követően, illetve a letartóztatás előestéjén azt is kivonják a forgalomból, „nem létező” művé degradálják, hogy a jobb sorsra érdemesült szerző csak 26 (!) év múltán, 1972-ben érje meg második, rehabilitáló kiadását.

A polgári-hivatásbeli pályakép – „természetesen” – szintén a mozgalmi Fátum jegyében alakul. Méliusz József, az *Ifjú Erdély* szerkesztője (1932–33), a *Korunk* főmunkatársa (1934-től) s két éven át Gaál Gábor szerkesztőtársa, a Magyar Népi Szövetség Kiskönyvtárának szerkesztője (1945–), a Romániai Magyar Írószövetség főtítkára s az *Utunk* egyik felelős szerkesztője (1946–), a Kolozsvári Állami Magyar Színház főrendezője és igazgatója (1948–49) a börtönből való szabadulás után a már említett szakmát, az asztalosságot gyakorolja, hogy polgári-hivatásbeli rehabilitációjára valójában csak 1957-ben kerüljön sor, amikor rövid időre megteszik az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó aligazgatójának.

Az íróember igazi rehabilitációját viszont az európai *hatvannyolc* átmenetileg Romániában is enyhülést eredményező „szele” hozza meg, amikor is Méliusz Józsefet a Romániai Írók Szövetsége alelnökévé választják, ám öt év múltán, az újabb *hideg hullám* ellen tiltakozva, lemond e tisztségről, egy évtized múlva pedig az írószövetségi tagságáról is, ily módon vonulva ki immár véglegesen a politikai után az irodalmi közéletből is.

E paradigmaticus életút, közéleti és írói pálya alkotói hozadéka mégis és mindenek ellenére időálló marad három főműfajban is.

A lírikus Méliusz legértékesebb kötetei (*Beszélgetés a rakparton*, 1963; *Aréna*, 1967; *Horace Cockery darabokra tört elégiája*, 1983; *Válogatott költemények*, 1984) mindenekelőtt a nemzetközi, magyar és román avantgárd líra s külön a szabad vers eleven hagyományának produktív birtokbavételéről és testhezálló egyéni önkifejezésformává alakításáról tanúskodnak. A magyar avantgárd líra egészének történetében a kassági értékszinthez közeli (Tandori Dezső), a romániai magyar lírában pedig egyenesen a legkiemelkedőbb megvalósulásokat produkálva (Szász János).

Az epikus Méliusz három alapléműve (*Sors és jelkép*, 1946; *Város a ködben*, 1969; *Horace Cockery Múzeum*, 1983) ugyancsak egy egyénivé ötvözött modern európai műfajhagyomány termékeny követése, közelebbről az önéletrajzi konfessziót, a memoárok történelmi Időt visszaidéző műfaji kellékeit, az útiesszé szabad csapongásait s az irodalom-, művelődés- és művészettörténeti, Méliusznál kivételesen is alapos és szerteágazó erudíciót egyaránt és egyidejűleg kamatoztató esszéregény az igazán jellemző.

Végül, de közel sem utolsósorban, az esszéíró Méliusz-opus értékcúcsai, *Az új hagyományért* (1969), valamint a szövegterjedelmében és esszéista mélységeiben egyaránt hatalmas, mintegy kétezer (!) könyvoldalnyi „kávéház”-sorozat (*Az illúziók kávéháza*, 1971; *Kávéház nélkül*, 1977; *Tranzit kávéház*, 1982; *Napnyugati kávéház*, 1986; *A barátság kávéháza – tegnap*, 1988) ugyancsak egy sajátossá, azaz összetéveszthetetlenül méliuszivá nemesített műformát eredményezett, amelynek közel sem másodlagos ismérve, hogy magán viseli a méliuszi szabad vers és esszéregény legértékesebb vívmányait is. A szellemi horizontok, az értéktani kritériumok, az élet-, ember- és művészetszemléleti viszonyulás tekintetében pedig: századunk antidogmatikus, szabadelvű baloldaliságának, az egyéni és közösségi, nemzeti és nemzetközi, regionális és egyetemes egyidejű és kölcsönös értéktiszteletén alapuló humanizmusának a jegyeit.

S mindezen időálló alkotói értékek mellett persze, hogy mellékesnek bizonyul a tény, hogy Méliusz József hatalmas életműve részben efemer, a keletkezés társadalomtörténeti pillanatával túlságosan is meghatározott szövegeket is tartalmaz, s hogy opusán átvonul a romániai magyar irodalom történetének szinte valamennyi, sokszor összeférhetetlen és egymást kizáró „izmusa”, kezdve a faluromantikus transzilvanizmustól az urbánus avantgárdig s az agitatív proletár romantikától a harsány szocreálig. Ezzel a ténnyel a rokonszenvesen önkritikus és önmítoszromboló idős Méliusz is többször szembenézett, egy alkalommal azt is konstatálván, „eszembe se jut tagadni, miszerint korom – az évszázad – elég sokat rontott rajtam, s ha egyáltalán elvárta volna valaki tőlem, bizony, nem sikerült sem hössé, sem a kor minden korszakának meg-

felelő makulátlan példaképpé válnom, sőt egyetlen korszakban sem jutottam ilyen emberfeletti eredményre. Amit írtam: csupa ellentmondás, egy-egy munkámra elég sok korom rakódott. Nem csoda ez a világháborúk, a helyi háborúk és a nagy társadalmi konvulziók évszázadában. És én e világban és ebben az évszázadban élek és írok.” (*Késői visszapillantás*, 1972)

Nos, a méliuszi életmű mennyiségileg is impozáns, nem efemer, nagyon is életes és időálló megvalósulásai e rettenetes század történelmi „kormaitól” olyképpen tudtak mentesek maradni, hogy a világnézeti, alkotásmódszertani és esztétikai ellentéteket és ellentmondásokat rendre feloldták, szervesen összebékítették és meghaladták.

Nekünk, vajdasági magyar kortársainak mindemellett és mindezen túl okunk van a külön gyászra és külön megbecsülésre is. Hiszen már a fiatal, *Korunk-szerkesztő* Méliusz is tevékeny kapcsolatban állt szűkebb pátriánk irodalmával: a régi *Híd* egy-egy politikai cikkét, párizsi tudósítását, Becher-fordítását, Peéry Rezső-interjúját meg Remenyik- és Tabéry-méltatását közli, s Laták Istvánnal folytatott levelezése is megőrződött a hagyatékban, a *Kalangya* pedig 1941 februárjában a *Város a ködben* egyik részletének közlésével pozitív megállója lesz az esszéregény csaknem három évtizedes odisszeájának. A hatvanas évektől ez a tevékeny kapcsolat éled újra irodalmunk és Méliusz József között a *Magyar Szó*, a *Híd* és az *Új Symposion* hasábjain, miközben Sinkó Ervin *Egy regény regénye* alapvető világszemléleti és öneszméleti fordulatot hoz – a modern vajdasági magyar irodalom bukaresti nagy barátjának saját állítása szerint – az ő munkásságában is. (A Sinkóval folytatott levelezése szintén megőrződött az írói hagyatékban, a zágrábi/újvidéki jeles barát 1967-ben bekövetkezett hirtelen távozásakor pedig egy elmélyült szép nekrológ-esszével búcsúzott tőle.) Amikor viszont 1979 tavaszán Méliusz több hónapot tölt Újvidéken második élettársával, Anna asszonnyal, ez az addig is jelentékeny kölcsönös kapcsolat még inkább elmélyül s irodalmunk megannyi alkotójára kiterjed – miként erről, tartós érvénnyel, a *Tranzit kávéház* jugoszláviai fejezete tanúskodik.

Honi magyar irodalmunk nyolcvanas éveinek bibliográfiája pedig arról szól, hogy ezt az immár intenzív kölcsönkapcsolatot természetesen koronázta a Méliusz-életmű ugyancsak intenzív itteni kritikai recepciója.

Innen hát a külön gyász és külön, el nem halványulható megbecsülés oka is számunkra.

BOSNYÁK István

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Csányi Erzsébet*: A regény öntudata (*expozé*) 829
Silling István: A zombori boszorkányok pere és annak okmányai (*tanulmány*) 837
Pénovátz Antal: Ó-Moravicza, jaj Pacsér . . . (*tanulmány*) 848

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Szeli István*: Költői ihletettség – verses díszművesség (Fehér Ferenc: *Erdőten erdő*) 857
Harkai Imre: Kitérülő népi építészeti életterek (Beszédes Valéria: *Emberek és otthonok*) 859
Piszár Ágnes: Várakozás a regényre (Nádas Péter: *Esszék*) 861
Wyragh Gábor: Emmi, Szilvia, Mariann, Karcsi meg ilyenek (Hazai Attila: *Szilvia szüzessége*) 863
Bence Erika: Távolságok (Balla D. Károly: *Karnyújtásnyira*) 865
Silling István: Az egyén folklórkincse (Pozsony Ferenc: *Szeretet vize martján*) 867

S z í n h á z

- Gerold László*: Furcsa pár 869

IN MEMORIAM

- Csorba István*: Egyszerű portré (*Szubjektív sorok Csubela Ferencről*) 871
Bosnyák István: Egy európeér magyar avantgárd távozása (*In memoriam Méliusz József 1909–1995*) 873

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, a Vajdasági Művelődési Titkárság, valamint a budapesti Szabad Sajtó Alapítvány támogatta

---

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1995. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700-601-3-14861-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50 dinár, fél évre 25 dinár. Egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár; külföldre egy évre 100 dinár, fél évre 50 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában. – YU ISSN 0350-9079